

Szabó Lajos

ALAPOZÓ
ISMERETEK
A GYAKORLATI
TEOLÓGIÁBAN

Szabó Lajos

ALAPOZÓ ISMERETEK
A GYAKORLATI TEOLÓGIÁBAN

Szabó Lajos

ALAPOZÓ ISMERETEK
A GYAKORLATI TEOLÓGIÁBAN

BUDAPEST, 2010

Lektorálta:
Fabiny Tamás
egyetemi docens

Ez a gyakorlati teológiai tananyag az alapvető ismeretek megszerzését és a vizsgára való felkészülést kívánja segíteni az Evangélikus Hittudományi Egyetem nappali és levelező tagozatos hallgatóinak, valamint a pedagógus továbbképzési program résztvevői számára.

2. kiadás

Minden jog fenntartva.
Bármilyen másolás sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásos engedélyéhez van kötve.

© Szabó Lajos, 2004, 2010

© Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója, 2004, 2010

TARTALOM

1. ÁLTALÁNOS BEVEZETÉS	• 7
2. AZ ESEMÉNY ÉS A TUDOMÁNY KAPCSOLATA A GYAKORLATI TEOLÓGIA ÖNÉRTÉLMÉZÉSÉBEN	• 8
2.1 Az életismeret mélyítése	• 9
2.2 A valóság kutatása	• 11
2.3 Kísérletek és elemzések a vallásos életgyakorlat területén	• 11
3. ÁTALAKULÓ TUDOMÁNYÁG	• 15
3.1 Tanulás és személyes érintettség	• 15
3.2 A gyakorlati teológia mint önálló tudományág az egyházban és a teológiai diszciplínák között	• 16
3.3 A gyakorlati teológia területei	• 17
3.3.1 <i>Homiletika</i>	• 17
3.3.2 <i>Egyházi médiamunka/Publicisztika</i>	• 22
3.3.3 <i>Poimenika/Pasztorálpszichológia</i>	• 24
3.3.4 <i>Gyülekezetépítés</i>	• 28
3.3.5 <i>Katechetika/Valláspedagógia</i>	• 31
3.3.6 <i>Liturgika</i>	• 39
3.3.7 <i>Egyházjog</i>	• 41
4. A GYAKORLATI TEOLÓGIA ÉS A GYÜLEKEZETI ÉLET NÉHÁNY TALÁLKOZÁSI PONTJA	• 43
4.1 A közösség szerepe	• 45
4.2 Az egyház helyzete a társadalomban	• 46
4.3 A diakónia helye és jelentősége az egyház szolgálatában	• 49
4.3.1 <i>A hiteles egyház szolgálatában</i>	• 49

4.3.2 Az erősödő egyház szolgálatában	• 50
4.3.3 Az életképes egyház szolgálatában	• 51
4.4 Teológia és művészet. A művészet és a teológia mint a gyülekezetépítés nélkülözhetetlen elemei	• 53
4.4.1 Első alkotóelem: a kölcsönös inspiráció	• 53
4.4.2 Második alkotóelem: a megjelenítés eseménye	• 55
4.5 Teológia és lelkigondozás	• 58
4.5.1 A lelkigondozóvá válás folyamata	• 58
4.5.2 A lelkigondozói szolgálat komplexitása. Interdependencia az egyes egyházi életmegnyilvánulások között	• 60
4.5.3 A lelkigondozás és a szellemtudományok kapcsolata	• 62
4.5.4 Ami a lelkész lelkigondozótól elvárható	• 63
4.5.5 Hogyan válik valaki alkalmassá a lelkigondozói szolgálatra? A felkészülés folyamata	• 63
4.5.6 A lelkigondozói szolgálat kapcsolati tevékenység	• 64
4.5.7 A lelkigondozó erőforrásai	• 65
4.5.8 Lelkigondozás a gyülekezet erőterében	• 67
4.6. Lelkészek és nem lelkészek a gyülekezetben	• 70
4.6.1 A laikusok szerepe az egyházban	• 70
4.6.2 A nem lelkészek mint a gyülekezet alakítói és építői	• 75
4.6.2.1 A mai gyülekezet vizuális megjelenése	• 75
4.6.2.2 A nem lelkészi gyülekezetalapítók hiánya	• 76
4.6.2.3 Bekapcsolódás a gyülekezeti közösségbe	• 77
4.6.2.4 Mikor válhatnak a gyülekezet alkotóivá, építőivé a nem lelkészek?	• 78
4.6.2.5 Ütközések és egymásra találások a gyülekezetben	• 79
TÁJÉKOZÓDÁST SEGÍTŐ IRODALOM	• 85

ÁLTALÁNOS BEVEZETÉS

A praxis nagyon intenzíven kérdez ma az elméleti teológiától, és az aktív keresztény emberek is növekvő igénnyel várják az időszerű kérdések, vívódások, problémák teológiai feldolgozását.

Mi a gyakorlati teológia feladata ma? Átrendeződés tapasztalható ezen a területen. Még a szakterület körülhatárolásában is, ahol hosszú időn át a klasszikus hármasság uralkodott: az igehirdetés (a prédikáció/homiletika), a lelkigondozás (a látogatás/poimenika) és a tanítás (a hittan/katechetika). A 20. században már egyre erőteljesebben jelentkeztek az új kihívásokra történő reflektálás következtében a hétköznapi kereszténység problémáira gyorsan reagáló tudományágak, mint például egyházi publicisztika, klinikai lelkigondozás, gyülekezetépítés, valláspedagógia stb.

Van-e létjogosultsága az egyházi életmegnyilvánulások területén a kísérletező magatartásnak? Meddig terjed az elméleti teológia irányadása, és hogyan kap jelzéseket a mindennapi keresztény életfolytatás területéről a tudomány? Mi teheti újra érdekeltté a teológiát abban, hogy aktívan jelen legyen a keresztény élet mai területein? Mennyire tradíció és milyen mértékben aktív életformálás a keresztény üzenet, illetve az egyházi események az emberi életút különféle helyzeteiben? Mi valósul meg a gyakorlatban ma a teológia elméleti eredményeiből? Hogyan válhat egy mai egyházi közösség korszerűvé, vonzóvá és érdekessé az elmagányosodó ember számára? Milyen tartalmi hangsúlyokkal és a közeledés mely formájával van esélye a keresztény üzenet közvetítésének a mai társadalomban?

A teológiára nehezedő nagy kérdések és kihívások közepette érdemes a gyakorlati élet (praxis) területén jelentkező pozitív jelenségeknek nagyobb figyelmet szentelni. A nyitottság, a megértés és a bátorítás új lehetőségeit fel lehet ismerni, és a megújulás eszközeiként használni kell az egyházi élet gyakorlati területein. *A tapasztalat és a reflexió* feszültségének tudatos vizsgálatára nagy szüksége van a teológiának ma.

Az elméleti teológia tudományos eredményeinek használata nélkül a praxis pusztán „módszerré” válik az egyházban, a gyakorlati felhasználást nélkülöző teológia pedig az életkérdésektől távolivá és öncélúvá lesz. A kölcsönhatás ébrentartása a *theologia practica napi feladata*.

AZ ESEMÉNY ÉS A TUDOMÁNY KAPCSOLATA A GYAKORLATI TEOLÓGIA ÖNÉRTÉLMEZÉSÉBEN

Ha valaki egy kicsi érdeklődést mutat az egyház mindennapi tevékenysége iránt, és közeledik a kereszténység felé, nagyon hamar kérdések sorozatát fogalmazza meg. Miért ebben a formában él ma az egyház? Miért ilyen külsővel rendelkeznek a templomok? Hogyan alakultak ki a szertartások? Miért nem egységes a kereszténység? Mi áll a különböző felekezetek eltérő külső és belső megjelenése mögött? Ha kicsit közelebbről, már ismeretekkel rendelkezve kérdezzük, akkor a kereszténység viselkedésére, külső és belső viszonyulására és életgyakorlatára vonatkozóan tudunk izgalmas kérdéseket feltenni.

A teológia tudományának rendszerén belül – különösen a 18. és 19. sz. fordulója után – felerősödött, és fokozatos fejlődést élt át a *gyakorlati teológia* mint teológiai diszciplína, amely az egyház életmegnyilvánulásaiival és a szolgálatvégzők tevékenységével foglalkozó tudományos teológiai munka. Már korábban is, de ettől a fejlődési fordulattól számítva mindenképpen az érdeklődés középpontjába került az egyházi életmegnyilvánulások vizsgálata és ezáltal az emberi élet egyéni és közösségi vonatkozása, valamint egyes életszakaszainak elemző vizsgálata. Ezzel a fordulattal a teológiai érdeklődés közelebb lépett az *emberhez* és az emberi élethez. Így az elméleti teológiai gondolkodás mellett erős igény jelentkezett és jelentkezik ma is arra, hogy a *mindennapi élet kérdéseire* feleletet keressen és az *életvezetés* kérdéseiben gyakorlati tanácsolást végezzen.

A gyakorlati teológiával kapcsolatban mindig jelentkezik egy sajátos feszültség: hogyan maradhat *tudomány* a vallás megjelenési formáit kutató és megélésének módozatait gyakorlati módon vizsgáló tevékenység. Milyen mértékben objektív és mennyire szubjektív az a kutatás, amely a vallásos életforma, a vallásos életmegnyilvánulások különféle lehetőségeit vizsgálja? A gyakorlat felől közelítő teológiai tudományág leginkább abban tudja igazolni létjogosultságát, hogy vizsgálódásának tárgya az *egyház mindennapi munkája* a maga teljességében. Objektivitását erősíti az, hogy a múltban kutatja a tradíció kialakulását és fejlődését, a jelenben pedig elemzi az egyház tapasztalatain keresztül észlelt jelenségeket. A szubjektivitás veszélye ott jelentkezik, ahol a gyakorlati teológia az egyházi életmegnyilvánulások jövője és célja irányában végez kutatá-

sokat. Ezen a területen viszont erősen összekapcsolódik a többi teológiai tudományággal, és azok kutatási eredményeire építve fogalmazza meg megfigyeléseit (vizióját).

2.1 AZ ÉLETISMERET MÉLYÍTÉSE

A gyakorlati teológia jelenbeli elkötelezettsége az egyházi közösségek mai életformájának, kegyességi gyakorlatának és a társadalomban betöltött szerepének folyamatos kutatása.¹ Ennek kritikai és normatív elemzése szintén beletartozik a gyakorlati teológia feladatkörébe. Végző soron az egyházi életet mint *eseményt* közelítheti meg, és az Isten tervét, akaratát is „eseményként” értelmezi.

Esemény maga az egyház működése abban az értelemben, hogy célja nem önmagáért való, hanem *az emberi életért*, immanens és transzcendens összefüggésben egyaránt. Az egyes emberi életet is eseményként vizsgálja, és azt kérdezi, hogyan valósulhat meg és fejlődhet benne az élet különféle eseményein keresztül az Isten akarata. Ezért is fontos a gyakorlati teológia számára, hogy az emberi élet felől kérdez: *milyen események és hogyan alakítják az emberi életet*. De azt is kérdezi, kicsoda az az ember, milyen az az ember, akit az egyházi cselekmény elérhet, megszólíthat és segíthet.

Az eseményként felfogott egyházi tevékenységnek különösen is érdekes kutatási te-

¹ A gyakorlati teológia feladatkörének ez a fajta értelmezése az ún. schleiermacheri fordulat óta elfogadott. A teológia együttes rendszerének („Gesamtsystem der Theologie”) megfogalmazásával Schleiermacher (1768-1834) a gyakorlati teológia tudományának szerzője („Urheber der Praktischen Theologie als Wissenschaft”) elnevezést is elnyerte. Ő fogalmazta meg az érveket a teológia mint pozitív tudomány mellett. Eszerint a teológia olyan tudomány, amelyre gyakorlati feladat megoldásánál van szükség és amelynek a célja nem önmagában van, hanem rajta kívül helyezkedik el az, amit szolgál. A teológia mindazoknak a szabályoknak és ismereteknek összessége, amelyek az egyház életéhez, vezetéséhez szükségesek. A teológia pozitív tudományként való létét nem a tudás ideájának (Idee des Wissens) köszönheti, hanem egy feladatnak, ami nem más, mint az egyházvezetés. Ez az újrafogalmazás vezetett oda, hogy a teológia átveszi más tudományterületek eredményeit, és az egy közös cél érdekében értelmesen ötvözi őket. Így beszélhetünk történeti teológiáról, filozófiai teológiáról ... és gyakorlati teológiáról. Az elméleti teológiai diszciplínák értelmében nem azonos jelleggel tekinthető a gyakorlati teológia tudománynak, mert noha itt is egymásra van utalva a gondolkodás és a tapasztalat, de a gyakorlati teológia feladata közvetlenül praktikus. Tanácsadó, szabályozó, a technikai eljárást leíró szerepe van, amelyet a körülményekhez képest a legszakszerűbb módon közvetít. A gyakorlati teológia ebben a szerepben nem akarja a feladatokat valóságosan megragadni, tanítani, hanem a helyes eljárásmód megrajzolásával akar jelen lenni problémák megoldásánál. Szerinte a praktikus teológiai tapasztalatok figyelembevétele nélkül a teológia egész tudománya szenved csorbát, nem kielégítő módon áll hozzá a feladatához.

Ezzel a valóságos egyházi élethez történő szoros kapcsolással alapozta meg Schleiermacher a gyakorlati teológia mint tudományterület függetlenségét, az egész teológiához mint tudományhoz való viszonyát, és meghatározta a teológiai képzésben betöltendő szerepét.

rülete az a kérdés, hogy egy istentisztelet, prédikáció vagy lelkipálosi beszélgetés hogyan válik aktuálissá és eredményessé. Az egyházi cselekmények eseménykénti megközelítése a gyakorlati teológiának az a feladatköre is, amelyben formai és tartalmi kritériumokat fogalmaz meg, hogy azok mentén az egyházi cselekmények érthetővé és követhetővé váljanak a ma élő emberek számára. Amennyiben pl. egy-egy istentiszteleti esemény reflektál és feleletet keres az emberben felgyülemelő kérdésekre, akkor szükség van a kérdések pontos ismeretére és megfogalmazására is.

Az eseményeket éppen a teológiai megközelítés alapján nem tekintjük csak emberi akarat és tevékenység által megvalósuló cselekvéseknek. A teológia ebben az értelemben észleli és elemzi az eseményeket, és megkísérli mindazt világos és érthető formában leírni, ami a keresztény életforma és életgyakorlat területéről elsajátítható és kialakítható. De nem old meg, nem is véglegesít elképzeléseket, hanem akkor cselekszik legfelkészültebben, ha a *határokat* meg tudja fogalmazni. Meddig lehet megmagyarázni egy liturgikus eseményt, és hol nem lehet és nem szabad további magyarázatokat keresni? Meddig szükséges a megfelelő elvárásokat pl. egy papi hivatással kapcsolatban megfogalmazni, és hol kezdődik, ami megmagyarázhatatlan és megközelíthetetlen? A teológia mindig Isten közeledése felől indulhat el az emberi élet eseményeihez, az emberi élet eseményeit pedig az Isten közeledési szándéka alapján értelmezheti. Ezt az alapirányultságot minden keresztény egyházi esemény magában hordozza, és megjeleníti az emberi közeledés számára. Ennek a *határnak* észrevételét, felfedezését és a transzcendens és immanens közötti mozgásban való részesedést szolgálja a „praktikus” teológia a maga sajátos eszközeivel. De nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy feladata teljesítéséhez rendkívüli módon szüksége van mély ember- és környezetismeretre. Itt pedig az eseményekben érintettek szociológiai, pszichológiai vagy éppen mentális helyzetének ismeretére kell törekednie annak, aki a gyakorlati teológia területén bármilyen módon is tevékenykedik. A nem teológiai tudományterületek ismeret- és tapasztalatanyagára éppen ezért a megközelítésért úgy tekint a *theologia practica*, mint alapfeltételre, amelyet nem nélkülözhet. Nem az válik tudománytalanná az események értelmezésekor, aki teológusként *interdiszciplináris* felkészültséggel kutat, hanem annak a létjogosultsága kérdőjeleződik meg, aki mindezeket mellőzve, elszigetelt tételeket hoz nyilvánosságra. Mindemellett látnunk kell ezen a ponton egyfelől az egyházi kapcsolódás elvesztésének veszélyét, másfelől az elszigetelődés, egyfajta keresztény fundamentalizmus veszélyét. Az viszont világos, hogy óvakodnia kell a gyakorlati teológiának attól, hogy az Isten üdvözítő tervének, cselekvésének vizsgálata közben falat építsen a tudomány és az események közé, inkább olyan hidat kell emelnie, amelyen a közlekedés megvalósulhat.

2.2 A VALÓSÁG KUTATÁSA

A mai korban egyre határozottabban kérdez a mindennapi élet az elméleti teológiától. Az az igazi kérdés, hogy a teológia meghallja-e egyáltalán a kérdéseket, és képes-e a feleletadásra, illetve a felelet hiteles és érthető keresésére. Ugyanezt elmondhatjuk a keresztény egyházzól is, amely csak úgy tudja betölteni küldetését, és akkor tudja végezni napi feladatát, ha erre a válaszadásra, illetve válaszkérésre képes. Mert az ember akkor mozdul az isteni felé, ha az *élet döntő kérdéseire* akceptálható feleletet kap, illetve ha részt kap egy számára hiteles feleletkeresésben. Bármilyen egyházi struktúra vagy hierarchia funkcióját veszti, ha környezetének kérdéseitől elidegenedik, és nem képes a válaszadásra, illetve elveszíti a hiteles *válaszkeresési készségét*. A tudományos teológiai gondolkodást ebben a környezet iránti érzékenységben és a válaszkérés fontosságának felismerésében inspirálja a gyakorlati teológia kérdésfelvetése, tapasztalása és esetenként a konkrét reagálása.

Az események kíméletlenül újratermelik az emberi élet alapkérdéseit. A félelmek, a céltalanság vagy a hatalomvágy és az erőszak megjelenésének ezernyi aktuális eseménye mindig *új formában* hozza felszínre a végső kérdéseket a teológia számára is. Ezért nem lehet a régi válaszok újbóli ismételtetésével megelégedni. Előfordulhat ugyanis, hogy a régi válaszokat a mai generációk már nem nyelvi (kommunikációs) nehézség miatt nem fogadják el. A bibliai üzenetet is csak egy valódi mai konfrontáció helyzetében szabad hirdetnünk. Nemcsak azért, mert a hallgatók számára csak ekkor releváns, hanem azért is, mert a bibliai üzenet mindig is érintette a hallgatók életét. *A bibliai üzenet úgy örök, hogy a mindenkor jelen életet szólítja meg és alakítja.* Az egyháztörténet is a mai nemzedékek számára tárja fel gyökereiket, identitásuk megtalálásában segít, és mai események kritikus megközelítését is megtanulhatjuk belőle. Etikai és dogmatikai tételek számára is fontos a kontextuális kapcsolat elevevége, hiszen a keresztény tanítás és életfolytatás ezáltal válhat normává és céllá a mai nemzedékek számára is.

2.3 KÍSÉRLETEK ÉS ELEMZÉSEK A VALLÁSOS ÉLETGYAKORLAT TERÜLETÉN

Napjainkban a gyakorlati teológia meghatározásánál a praxis és a tudomány szoros kapcsolata áll az előtérben. A gyakorlati teológiai tudományos kutatás számára ma egyértelmű, hogy munkája a mindennapi keresztény életvitelt és az egyházi közösség *megújulása* érdekében teendő lépéseket szolgálja. Ez nem volt egyértelmű prioritás a 20. század közepén, valamint a hatvanas, hetvenes években, mára azonban ilyen alapvető

változás történt a gyakorlati teológiában.² Ez a fordulat magával hoz egy strukturális változást is, amelynek következtében a gyakorlati teológia nem ragaszkodik mereven a régi felosztásokhoz³, és nem köti magát a hagyományos eljárásokhoz, hanem többségében *experimentális* módon alkot. A kísérletezés mellett az *élmények, tapasztalatok és reflexiók* feldolgozása is elfogadott gyakorlattá vált. Ezzel állandó visszajelző rendszert kapott az egyház eseményszerű tevékenysége: a tudományos teológiai módszerrel, de valóságközeli helyzetben tevékenykedő gyakorlati teológia reflektál, de inspirációt is ad az egyházi tevékenység számára.

Az esemény Manfred Josuttis⁴ göttingeni gyakorlati teológus – az egyik legnagyobb tekintélyű protestáns gyakorlati teológus ma Európában – számára is az a sajátos tevékenység, amit az egyház önmegvalósító munkája jelent, de a gyakorlati teológia feladata szerint a vallásos gyakorlat (praxis) mint *speciális valóság* komolyan vétele. Talál egyszerűséggel ír erről, amikor két személyes történetet idéz saját életéből, ami az utóbbi két évtized kutatási irányának megszületését magyarázza meg. Arra irányítja a figyelmünket ezzel, hogy a gyakorlati teológia *több*, mint teológiai tantételek vagy politikai és terápiás ismeretek továbbadása. Közelebről megvilágítja ezt az egyik történet segítségével, amely szerint egyszer váratlanul egy iskolai házi feladat elkészítése érdekében kérdezte meg tőle a szomszédja, hogy mi a vallás, és ő spontán gyorsasággal felelt rá: *emberi munka a Szent felségterületén*. Vallomása szerint ez a szituáció jelképezte számára azt a helyzetet, amivel egy gyakorlattal foglalkozó elméleti teológus mindennapi tevékenységében is találkozhat. Egyáltalán nem ritka a gyakorlati teológia területén, hogy a személyes tapasztalatok váltják ki a tudományos belátást, és így fedezi fel

² Érdekes ezen a ponton újra visszatekintünk a schleiermacheri gondolatra, amelynek alapkérdése ez: mi az egyházi szolgálat, a ministerium, a kinyilatkoztatás megvilágításában? Ez a tapasztalatokon történő építkezés sokszor hozta felszínre az egyház története során vissza-visszatérő módon a kérdést: mi a gyakorlati teológia küldetése, lényege és rendeltetése? Mi a gyakorlati teológia: teória vagy gyakorlat?

³ A Schleiermacher-féle értelmezéstől indul az a felosztás, amely többé-kevésbé fennáll ma is, ennek a strukturának a mozgását és módosulását észleljük ma. Schleiermacher felosztásában az egyes szakterületek a gyülekezeti lelkesítő szolgálat feladatkörei szerint tagolódnak, és teljes mértékben az egyházi életen tájékozódnak. Felosztása megkülönböztet istentiszteleti területet (homiletika, liturgia), fegyelmező, rendező funkciót (lelkigondozás és katechetika), valamint egyházkormányzó feladatokat, ez utóbbi körbe tartozik az egyházjog, egyházi alkotmánytan, valamint az egyház és a nyilvánosság kapcsolata.

Itt jegyezzük meg, hogy a Schleiermacher-féle felosztás a teológia tudományát egy fa metaforájával rajzolja le, amelynek *gyökere* a filozófiai teológia (apologetika, polemika), *törzse* a történeti teológia (egyháztörténet, dogmatika) és *koronája* a gyakorlati teológia.

⁴ Gondolatait az alábbi forrás alapján közlöm: Manfred Josuttis: *Wege zur Wahrnehmung des Heiligen*, in: *Praktische Theologie der Gegenwart in Selbstdarstellung*, A. Francke Verlag. Tübingen und Basel. 2001. különös tekintettel a 22–28. oldalakra.

a gyakorlati teológia azt a speciális valóságot, amely az Isten erejének működéséből jelen van az életünkben.

Leír egy másik személyes élményt is, amelyben befolyásolta őt egy erőteljes spirituális érdeklődésű tanárnóvel végzett közös munkája. Ennek során az ezoterika határáig eljutva fedezte fel a modern ember által sokszor már elfelejtett kegyességet. Az egyházi, a vallásos gyakorlat nem állhat csupán az akadémikus elméleti elképzelések alkalmazásából, hanem egy „mesterség” is hozzátartozik. Ahogyan pl. a kézműves munka hat azokra, akik kapcsolatba kerülnek vele, úgy az egyházi tevékenység is hat azokra, akik művelik, illetve akik részesednek belőle („das Göttliche und der Raum”). A vallás gyakorlása területén végzett „mesterség” a *szimbólumokkal és rituálékkal* való foglalkozás, ennek során bontakozik ki egy speciális valóság, amit a vallásfenomenológia a „Szentnek” hív. Ezzel arra a kettősségre utal ő is, hogy a vallásos gyakorlat és a mindennapi élet többszörös szállal összekötött valóság „a Szent valóságos környezetében”. Így a gyakorlati teológia végzi a vallásos gyakorlat tudományos felfedezését a társadalomban, és ez a vallásos gyakorlat magában foglalja a Szent valóságterületén végzett emberi munkát is. Ebben az értelemben nem szűkülhet le a gyakorlati teológia kutatása kizárólagosan egyházi területre, mint az egyetlen szervezeti megjelenési formára, hanem az emberi élet minden területén megnyilvánuló sok esetben indirekt, nem látható, mégis működő jelenségre is ki kell terjednie.

Josuttis azt is megfogalmazza, hogy a gyakorlattal foglalkozó tudományos teológia számára feladat az egyetemi struktúrában a teológusok képzése, a lelkészatánpótlás biztosítása, de ezzel még nem feladata a vallásos gyakorlat megítéléséhez szükséges dogmatikai normák elkészítése vagy általános elvek megfogalmazása, amelyek alapján bizonyos vallási gyakorlatot el lehet ítélni, hanem igyekszik kategóriák segítségével a *valóságos vallásos gyakorlatot* precízen megragadni, és differenciáltan feldolgozni. Arra is ügyelnie kell a gyakorlati teológiának, hogy ne engedje a „Szent” túl gyors, direkt megközelítését, hanem védje és biztosítsa az alapos *felfedezés* útját. Így a legjobb esetben is csak előkészítő tudomány (propedeutika) a vallásos, keresztyény és pásztori élet-tapasztalathoz. A teológiai gondolkodásnak arra a stílusára, amelyet Josuttis megjelenít mindig nagy szükség van.

A gyakorlat tehát olyan eseményt közelít meg a teológiában, amihez csak a tudományos munka kritériumainak alkalmazásával szabad lépéseket tenni, tudva azt, hogy a tárgya speciális. A pszichológia és a pneumatológia (a Szentlélekről szóló tudomány) viszonyáról mondja Josuttis, hogy a pneumatológiában mindig tudnunk kell azt, hogy egy külső, isteni erő hat egy-egy emberre úgy, hogy ezáltal válik az isteni cselekvés „médiává”. Szerinte a pszichoterápiás gyakorlatok eredete is vallásos („szekularizált formában”), de azt sem szabad kizárni, hogy a modern korban is létezik az isteni energiák általi cselekvés („eine Arbeit mit der Kraft göttlichen Energien”). „Az isteni erő kom-

munikációját nem lehet beszűkíteni »racionális megértésre« és »emocionális tapasztalatra« csupán.⁵

Az *életismeret*, a *valóság kutatása* és a *keresztény vallásos életgyakorlat* eseményeinek vizsgálata egyaránt része a tudományos szinten folytatott gyakorlati teológiának. Ezeknek a pilléreknek szem előtt tartása azért is fontos, mert a népszerű vallásosság színezetében megjelenő szélsőség ugyanúgy kísért, mint a merev és körültekintésre nem hajlandó, beszűkült fundamentalizmus. A vizsgálandó terület pedig esemény: az egyháznak a társadalomban végzett cselekvése mint Isten üdvözítő eseményének megvalósulása. Esemény ez az egyéni emberi életben ugyanúgy, mint a belső egyházi életmegnyilvánulásokban. A gyakorlati teológia akkor tudja betölteni küldetését, ha a lehető legszélesebb összefüggésben képes megrajzolni a keresztény életvitel lehetőségét. Hogy ezt megtegye, időszerű kérdéseket, vívódásokat és emberi közösségeket érintő problémákat kell teológiai megközelítéssel feltárnia, keresni és motiválni az általános teológiai feleletet, illetve a közös gondolkodást.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az esemény és a tudományos teológiai gondolkodás találkozási területei a gyakorlati teológia kutatási területei. Ebben az értelemben nézi a *Krisztus-esemény*, az *egyházi élet eseménye* és a *személyes élet-pálya* jelenségeit. Benne mindig a praxis elméleti kritériumait és az elmélet praktikus konzekvenciáit kutatja. Ennek csak akkor tud eleget tenni, ha felvállalja az *elemzés rendszerességét* és a *kísérletezés kockázatát*. A mindenkori egyházi praxist akkor segíti leginkább, ha a tudományos tevékenységhez elengedhetetlenül szükséges *szabadsága* is biztosított. Az egyes egyházak konfesszionális meghatározottsága megjelöli azt a mozgási határt, ameddig a gyakorlatok kísérletező tevékenysége terjedhet. A praxisértelmezésnél nem korlátozódik a tevékenység a szűkebb értelemben vett egyházi munkaterületre, hanem mindig kiterjed a környezet szélesebb összefüggésére, a társadalom egészére. A benne megjelenő látható és tapasztalható keresztény tevékenységek – események – értékelő, értelmező vagy éppen motiváló jellegű megközelítését végzi rendszeresen a gyakorlati teológia.

⁵ uo. 28. o.

3. ÁTALAKULÓ TUDOMÁNYÁG

3.1 TANULÁS ÉS SZEMÉLYES ÉRINTETTSÉG

Régóta jelen van, sőt azt is mondhatjuk, egyidős a teológia tudományos művelésével az a vélekedés, amely szerint elegendő a technika elsajátítása és csupán a személyes elkötelezettség vállalása a teológiai munkához az egyházban. A lelkészképzés (papképzés) történetében is ott húzódik ez a háttérgondolat. Mintha a hit élményének tapasztalása egyszerre azt is jelentené, hogy valaki minden megelőző tanulmány nélkül képes a keresztény egyházi életforma legjellemzőbb tevékenységére: az evangélium továbbadására. Pedig a küldetés legklasszikusabb bibliai igéje, a missziói parancsnak nevezett jézusi küldő mondat⁶ foglalja magában azt az alapgondolatot, hogy Krisztus tanításának felvállalásához, követéséhez és továbbadásához elengedhetetlenül hozzátartozik a tanulás (ismeretek tudatos elsajátítása) a keresztény közösség minden szintjén.

Az egyházi szokások, liturgikus magatartások vagy életgyakorlatok külső, technikai átörökítése mellett szükséges egy belső, tartalmi – teológiai – összefüggésekben megvalósuló gondolkodás, bizonyos ismeretanyag átadása is. Erről a kereszténység nem mondhat le. Ez elmélet és gyakorlat együtteseként jelenik meg, és óvja a keresztény egyházat a hangulati, élmény centrikus és felszínes vallásosság kísértésétől. Állandó felkészültséget igényel a gyakorlati keresztény élet szereplőitől minden korban. Ahogy az ókeresztény közösség keresztelés előtti felkészítő tanítása is megkövetelt egy meghatározott ismeretanyagot, úgy az egyházi élet fejlődése ennek az ismeretanyagoknak fokozatos növekedését eredményezte. A történelmi szemponton túl az elmélyült keresztény tanítás és tanulás mai aktualitását a vallások új helyzete jelenti napjainkban.

Világunk vallási pluralizmusában nem lehet keresztény életformát úgy kialakítani, hogy ne folytatódjon a mindennapi keresztény életvitelre felkészítő tanulási folyamat. Ez óv meg egyénieskedéstől, fanatizmustól és az önmagába zárttság fejlődést kizáró

⁶ „Nekem adatott minden hatalom mennyen és földön. Menjetek el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet, megkeresztelve őket az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében, tanítva őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam nektek; és íme én veletek vagyok minden napon a világ végezetéig.” (Mt 28,18–20)

helyzetétől. A küldés szava, Jézus missziói parancsa az egész lakott földre szól, és annak képviselője csak a tudatosan végzett tanítás/tanulás alapján lehetséges. A hirdetendő evangélium és az ember konkrét élethelyzetének a találkozását minden időben újra fel kell fedezni, és meg kell fogalmazni az egyház mindennapos életmegnyilvánulásában. Ezen a területen keletkezik a gyakorlati teológia alapja mint kiinduló pont. De itt válik mindig izgalmassá az a kérdés is, hogy mennyire tud objektív maradni egy egyházi rendszeren belül, és milyen mértékben válik szubjektívvé a személyes vallásgyakorlás élménye miatt. Ez a gyakorlati teológia saját belső izgalma és feszültsége. Jól szemlélteti ezt a feszültséget egy templomi prédikáció, ami mindig ilyen kettősségben hallgatható: az átadott ismeretanyag és a személyes megszólíttóság kifejeződésében.

3.2 A GYAKORLATI TEOLÓGIA MINT ÖNÁLLÓ TUDOMÁNYÁG AZ EGYHÁZBAN ÉS A TEOLÓGIAI DISZCIPLÍNÁK KÖZÖTT

A gyakorlati teológia fogalmát és jelentőségét egy 1923-ban megjelent és gyorsan népszerűvé vált egyetemi jegyzet így fogalmazta meg: „A keresztény egyház, mint organizált, látható, földi intézmény, a maga fennállása és kitűzött céljainak megvalósítása érdekében bizonyos öntevékenységet fejt ki, és ezt a maga hivatott közegei (organumai) által gyakorolja. A gyakorlati teológia tulajdonképpen nem egyéb, mint az az *elmélet*, amely az *egyháznak hivatott közegei által* gyakorolt öntevékenységről szól.”⁷ Amikor ezt *Stráner Vilmos* egyetemi tanár 1923-ban definícióként leírja, egyértelműen az *elméleti jelleg mellett* szólal meg. Valószínű, hogy ez azért is nagyon határozottan történik így, mert inkább szerette volna az akkori környezet is a gyakorlati teológiát úgy felhasználni, hogy „technikai” megjelöléssel lehessen illetni. Ugyanitt írja még a továbbiakban a gyakorlati teológia feladatáról a következőket: „...nemcsak a rendszeres és történeti teológiai ismeretek népszerűsítésére való. Nem is csupán bizonyos gyakorlati utasítások, vagy útbaigazítások foglalatja, amelyeknek követése a lelkészi hivatal teendőinek végzésére képesít. A gyakorlati theologia nem is nyújthat bizonyos külső rutint, vagy technikai ügyességet a lelkészi teendők elvégzésére. Ebben a tekintetben is fennáll Nagy Bazilius mondanása: „μη τεχνόλογει ἄλλ' θεολόγει”.⁸ A gyakorlati teológia továbbá önálló tudomány, tehát nem valamely más, ún. elméleti teológiai diszciplínának pusztá alkalmazása.”⁹

Az önállóság melletti határozott kiállás azért is fontos, mert a gyakorlati teológia mint az egyházi életmegnyilvánulás mindennapi tevékenységéhez legközelebb álló és

⁷ *Stráner Vilmos Homiletika előadásai. kézirat.* Sopron. 1923. 1. o.

⁸ Idézi *Stráner Vilmos*, u. o.

⁹ u. o.

csak a 19. század elejétől önállósult tudományág¹⁰ állandó küzdelmet kényszerül folytatni a szabadságáért a mindenkori egyházvezetés és a többi klasszikus teológiai tudományág túlzott befolyásával szemben.

Feladatának meghatározása sokat alakult a mai helyzetig – sőt állandó mozgásban van, de az változatlanul megmaradt, hogy kutatási területe az egyházi életmegnyilvánulás és a feladatvégzők tevékenysége. Így a mai ökumenikus közelítések számára a katolikus pásztori teológia és a protestáns gyakorlati teológia lényegében és feladatterületeiben nincs igazán nagy, alapvető különbség.

3.3 A GYAKORLATI TEOLÓGIA TERÜLETEI

A gyakorlati teológia feladatainak lényegét a klasszikusan értelmezhető *egyházi szolgálati területek* jelentik. A sorrend, illetve a hangsúly – mint azt fentebb említettük – a történelem során is gyakran változott e területek között.

3.3.1 Homiletika

Az igehirdetést vizsgáló terület a *homiletika*. A prédikáció előkészítését, megvalósulását és hatását egyaránt vizsgálja. Egyre jobban erősödik benne a prédikáló személye és az igehirdetést hallgató gyülekezet kapcsolatának elemzése. E két tényező kölcsönhatásának kutatása népszerű vizsgálati terület ma. Amíg a korábbi homiletikai kutatások nagyon mereven az egyháztörténelem, különösen is a szövegek (régi korok prédikációi) elemzésén indultak el, addig ma általánosan jellemzővé vált a *kortársi szituáció* kritikai vizsgálatának előtérbe kerülése és a modern tömegkommunikációs eszközök befolyásának és lehetőségének elemzése. Napjaink prédikációs lehetősége és a jövő kihívásai egyaránt keresik az egyházi megszólalások új formáit.

Érdeemes tanulmányozni a protestáns homiletikai fordulatot jelentő művet, Rudolf Bohren *Predigtlehre* című könyvét. Az 1971-es megjelenése óta sok kiadást megért mű alapállása is elárulja az új irányvételt azzal, hogy míg a korábbi irodalomban szinte kizárólag a prédikálás nehézségeivel – illetve a velük való megbirkózással foglalkoztak, addig Bohren arra a szenvedélyes helyzetre alapoz, amely a prédikálással való küzdelem, gyötrődés és kísérletezés örömét állítja a középpontba. „Prédikálni szép és örömet jelent. Ez az első a homiletikában, amit meg kell tanítani. A homiletika az örömhöz

¹⁰ Bár a *theologia practica* elnevezéssel már a középkorban is találkozunk – amely a gyónással, illetve a papi szolgálat és hivatal ellátásával kapcsolatos ismereteket tartalmazza –, mégis csak Schleiermacher óta beszélhetünk modern értelemben gyakorlati teológiáról.

vezető tanítás, amely rávezetés az igehirdetésre és az örömré, hiszen a prédikálásnak az örömbé kell elvezetnie. Az Istenről szóló beszéd örömben érkezik céljához.”¹¹ Magát az igehirdetés létrejöttét olyan várakozás előzi meg, amelyben az igehirdető „vár a prédikációra, ami a hazatérés muzsikáját intonálja, és az eltévedttel elkezd együtt örülni...”¹² A Bohren által meghonosított új homiletikai gondolkodásmód eredménye az is, hogy a színek, hangok és képek nagy jelentőséget nyernek az igehirdetés számára. Szemléltetésül álljon itt a könyv bevezetése. Ebben a szerző a szószéken manapság uralkodó fáradtsággal szemben a szenvedélyességből táplálkozó igehirdetés mellett érvel. Az igehirdetés szavát, mely egyaránt Isten Igéje, emberi és az emberért kimondott szó, többnyire mint egy bizonyos ember szavát halljuk meg. Ez az igehirdetést azzal kezdődik, hogy a prédikációt tanító önmagát mint szenvedélyes igehirdetőt mutatja be.

„Az igehirdetés mint szenvedély”¹³ – Négy dolgot teszek szenvedélyesen szívésen; ezek az akvarellfestés, a síelés, a favágás és az igehirdetés. Egy szenvedélyt szépnek, boldogítónak talál az ember, földöntúli boldogság felé nyílik meg általa az út: egy fehér lap, ecset és festékek, a festékek mindenekelőtt létrejön egy új világ, és ott vagyunk, amikor keletkezik. Egy meredek lejtő, porhó. Úgy tűnik, mintha a léceken eltűnne a nehézkedési erő, csak megy és megy az ember, úr tér és idő fölött, szabad a földtől és mégis benne van a kellős közepében, mikor felveri a porzó havat. Egy büszke fa, amely ellenáll, kisebbségi kivágási terv szükségeltetik, hogy közeledni tudjon hozzá az ember, csel és mindenekelőtt szívósság; hiszen a csemete képes védekezni, lesznek pillanatok, amikor legyőzhetetlennek tűnik, míg egyszer csak reccsenve alábukik büszkesége. A festés, a síelés, a favágás szenvedélyeim. Éppígy az igehirdetés. Az az öröm, amelyre ajtót nyit, nem írható le: a három nevezett tevékenység számomra a prédikálás metaforái. A festés egy különleges módja, egy utazás az Újszövetség »útról« beszél s bár nem favágás, de minden olyan magas építmény lerombolása, amely ellenáll Isten megismerésének, legyen szó akár egy új világról, a szabadságról, harcokról és győzelemről. Ez a szép a prédikálásban. Bár az igehirdetés sikerülhet rosszul, mint egy festmény, lehet prédikálás közben elesni, mint síeléskor, lehet kifáradni és kétségbe esni, mint a favágásnál, mégis megmarad: a prédikálás szép, örömet okoz. Ez az első, amit egy prédikálásról szóló tankönyvnek meg kell tanítania. Az első paragrafus első pontja így hangzik: a prédikáció tanítása az örömré való megtanítás; a prédikálásra való elvezetés örömré vezetés; az igehirdetésnek örömré kell vezetni! Az örömben jut el céljához az Istenről szóló beszéd. Az öröm az a leggyengédebb istenbizonyíték, amelyet a teológusok sajnálatos módon gyakran azért becsülnek alá, mert az a gondolatokat nem megerősza-

¹¹ Rudolf Bohren: *Predigtlehre*. 4. kiadás, 1980. 17. o. (saját fordítás)

¹² A kép a tékozló fiú példázatára utal (Lk 15,11–32). uo. 24. o.

¹³ Rudolf Bohren: *Predigtlehre*, Chr. Kaiser Verlag. München. 1974. 17k. A részlet Zsugyel Adél fordítása.

kolja, hanem magával ragadja. (vö. többek között 21.§/II./1.) Szándékosan teszem kedvenc időtöltéseimet az elejére, egy sorba a prédikálással; végül is az igehirdetés is egy szabadidős tevékenység, másképpen, mint a favágás – mégpedig vasárnapi munka, ami örömet kell hogy okozzon. »Az öröm munkatársainak« nevezi Pál apostol az evangélium követéit. Így igehirdetést készíteni azt jelenti: örömet készíteni, és itt nem lehetséges savanyúan vagy félig-meddig, hanem csak szívesen és teljesen, azaz szenvedélyesen cselekedni. Ezzel aztán már bele is olvadtunk a készülő örömbé.”

A Bohren után színessé vált homiletikai terepre utal *Martin Nicol*, erlangeni gyakorlati teológus, amikor a prédikáció tartalmát és formáját kutatja azzal az előítélettel összefüggésben, amely uralkodott és esetleg uralkodik ma is a prédikáció körül, hogy ti. a tartalom az egyedüli lényeg, a többi nem igazán fontos. Még élesebben úgy fogalmazódik meg ez az előítélet, hogy a formai megjelenítés csupán külsőség, veszélyes és félrevezető is lehet, mert elvonja a figyelmet a tartalomról. Ez a retorika ellenes gondolkodás érdekes módon az ellenkezőjét érte el, új értelmezéshez vezetett, amely a prédikációt nem egyszerűen íróasztal melletti alkotásként szemléli, hanem *életjelenségként*. Az életjelenségre pedig az jellemző, hogy a tartalom és forma benne mindig egyszerre fejlődik és növekedik.¹⁴

A hagyományos, lineáris felkészülési modell mellett, amely a bibliai alapigétől a szószékig vezető utat szigorúan lépésekre osztotta, abban az értelemben, hogy amíg nincs meg a kész üzenet (a mondanivaló), addig nem lehet formai, nyelvi és megjelenítési szempontokkal foglalkozni, megerősödött a cirkuláris modell. Benne a felcserélhetőség szabadsága jelentkezik, ahogyan pl. Gert Otto *Predigt als Rede* című, 1976-ban megjelent művében ír erről. Hét felkészülési lépést jelöl meg, ezeket fel lehet cserélni egymással, egyiket vagy másikat többször megismételni, ahogyan a szöveg vagy a prédikációra készülő maga kívánja.

*Ernst Lange*¹⁵ arra hívta fel a figyelmet, hogy szemben a megkövesedett tételekkel az eredeti bibliai helyzetre figyelés adja meg az izgalmas mai kérdésekkel történő találkozást a prédikációban. Ha azon töprengünk, hogyan fejezzük ki magunkat igehirdetőkként, 21. századi keresztényekként környezetünkben, akkor Ernst Lange híressé vált mondata

¹⁴ Martin Nicol: *Grundwissen Praktische Theologie. Ein Arbeitsbuch*. Kohlhammer Verlag, 2000. 76–77. o.

¹⁵ Német teológus (1927–1974), működése paradigmaváltást jelentett a protestáns gyakorlati teológiában. Modelljének lényege, hogy a hétköznapoktól eltávolodott egyházat újra életközelivé kell tenni. Vissza kell hozni arra a területre, ahol tagjai élnek. Kísérlete azzal kezdődött, hogy Berlin külvárosában megvásárolt egy elhagyott raktárt, és ezen a területen indított el egy gyülekezeti életet, az ún. Laden-Kirche-t (ez a forrása pl. az autópálya templomoknak, a repülőtéri kápolnáknak stb.). Ugyanígy próbálja „életközeli” hozni az egyházi nyelvezetet, és minden szempontból arra törekszik, hogy az emberek otthon érezzék magukat a keresztény környezetben. Alapelve, hogy az egyháznak oda kell mennie – a szó minden értelmében –, ahol az emberek vannak.

jut eszembe: „A prédikáció azt jelenti, hogy az igehallgatóval az ő életéről kell beszélnem.”¹⁶ Az első, amit tisztáznunk kell, hogy a korunk kérdéseire való feleletkeresés és feleletadás helyszíne, formája és kerete maga az igehirdetési gyakorlatunk. A feleletadási képesség ott fejlődik és finomodik, ahol az igehirdetés maga érezhető és kitapintható módon reagál a környezet problémáira és eseményeire. Ernst Lange erről így ír: „Csak akkor tudok a hallgatóval az életéről szakszerűen és nyíltan beszélgetni, ha előbb engedem őt velem beszélni. Csak maga az igehallgató tud bevezetni engem saját életének speciális problematikájába. Ez természetesen nem csupán információ kérdése, amelyet megfigyelés, látogatás, beszélgetés során szerezhetek meg. Ez a participáció problémája, a hallgatóm életsorsában való részvételem, érdeklődésem és részesedésem problémája. Annyira kell – a szó sajátos értelmében – benne lennem az ő életsorsában, amennyire csak lehetséges.”¹⁷

Ilyen részesedés, felvállalás lehet az az őszinte nyitottság, ami nélkül nem lehet megfogalmazni és átadni a keresztény reflexiót az élet kérdéseire. Az élet értelmének kérdése a 21. század emberének is alapkérdése marad, de választ csak akkor tud az adni igehirdetés, ha az igehirdetőknél a beszédet megelőző beszélgetésre is lesz hallásuk, figyelmük és imádságuk.

Mennyire igaz a mai keresztény prédikációkra az a megállapítás, hogy olyan kommunikációs helyzetük van, amelyben valódi párbeszéd folyik a kor igehallgatóinak mindennapi életét leginkább izgató kérdésekről? Ez nem leegyszerűsítést, vagy könnyedebb stílust jelent. Nem is azt, hogy a népszerű témákat kritikátlanul és „lezserül” vállaljuk fel, hanem abba az irányba kellene az igehirdetésnek elmozdulnia, hogy együtt tudjon kérdezni a hallgatókkal, képes legyen ott és úgy meditálni és megküzdeni az adott igeszakasz üzenetéért, ahol korának igehallgatói teszik ezt, és végül azon a nyelven szólaljon meg az igehirdetés a szószéken, amelyen leginkább ért és érez a kortárs igehallgató.

Mindez így foglalható össze:

- találkozás a kérdések világában (problémaérzékenység),
- párhuzam a töprengésben (elmélyedési zóna),
- nyelvhasználati azonosság (érthetőség).

Ezek pedig, ha folytatjuk Ernst Lange gondolatát, csak kemény teológiai munka következményeként érhetők el. A kontextuális kapcsolódásért folytatott küzdelem az igehir-

¹⁶ Predigt heisst, ich soll mit dem Hörer über sein Leben reden. Ernst Lange: *Predigen als Beruf*. Kreuz Verlag. Stuttgart-Berlin. 1976.

¹⁷ uo. 59. o. (saját fordítás)

dető számára sohasem üresjárat vagy megszokott, rutinszerű feladat. Pontosan ezen a területen találjuk meg az érintkezési pontokat a kortársak és a bibliai üzenet között. „A hallgatóval (az igehirdetés hallgatójával) az életéről sohasem az én élettapasztalatom, nagyobb képzettségem, mélyebb bölcsességem vagy vallásos inspirációm bázisáról beszélek. Az életéről Krisztus ígéretének fényében beszélek vele, ahogyan azt a Szentírás igazolja. Ez pedig végül azt jelenti, hogy bibliai textusok alapján beszélek vele. De azt pontosan mérlegelni kell, hogy valójában mit jelent és milyen szerepe van a bibliai igének a hallgatóval a megértésért folytatott küzdelemben.”¹⁸

Ha mindezt a mi korunkra vonatkoztatjuk, megállapíthatjuk, hogy az igehirdetőnek egyre több energiát kell befektetnie annak a célnak elérésére, hogy a prédikáció minősége, tartalma és nyelvi színvonala biztosított legyen. Kevesebb időre, csökkenő toleranciára és gyorsan átalakuló igahallgatói közösségre lehet számítani. A felkészülés és elmélyültség nélküli megszólalások pedig egyre nehezebben lesznek a gyülekezeti közösség számára elviselhetők. A rendszeres, élő szóval átadott üzenet mint felelet pedig alapvető prioritás marad az egyház és a teológia művelői számára.

Rolf Zerfaß, római katolikus gyakorlati teológus mint életteli, színes eseménnyel foglalkozik a prédikációval. A formai megújulás gazdag lehetőségét kínálja fel nagyszerű, kétkötetes művével.¹⁹ Az asszociáció, a retorika és a spiritualitás különböző alkalmazásait mutatja be bőséges példatárral. Nála már olyan definíciót találunk, hogy „Az igehirdető és igehallgató találkozása nem öncélú, hanem az Isten szava alatti állapotban játszódik le, hogy az a mai szituációba megérkezzen, ott nyitni, gyógyítani és »tisztázni« szeretne.”²⁰ Ez a példa is szemlélteti azt, ahogy a prédikáció a bibliai alapige és a szituáció között keresi meg a helyét.

Ez a rövid pillantás az igehirdetéssel foglalkozó tudományterületre megmutatja, hogy milyen feladatokat lát maga előtt a gyakorlati teológia a változó társadalom és változó egyház összefüggésében. A mai igemagyarázat nem állhat le ott, ahol évtizedekkel vagy évszázadokkal ezelőtt tartott (ez a megállapítás nem jelenti azt, hogy ne tisztelné és ne értékelné korábbi korok homiletikai eredményeit, és ne épülne igehirdetéseiből), hanem szükséges a konkrét és aktuális találkozás a mai élethelyzet nyújtotta problémákkal, vagyis a kontextuális érzékenység. A találkozáshoz vezető változtató lépéseket konkrét módon nem írja elő a gyakorlati teológia ide vonatkozó tudományterülete, de a mozdulás irányát és szükségességét rendszeresen jelzi, illetve motiválja.

¹⁸ Ernst Lange: *Predigen als Beruf*. Kreuz Verlag, Stuttgart-Berlin. 1976. 62. o.

¹⁹ Rolf Zerfaß: *Grundkurs Predigt I–II*. Patmos Verlag, Düsseldorf. 1995. A könyv magyar fordításban is megjelent *Nevedet hirdetem* címmel, a Szent István Társulat gondozásában.

²⁰ i. m. I. 76. o. (saját fordítás)

3.3.2 Egyházi médiamunka/Publicisztika

Az utóbbi évek legdinamikusabban fejlődő gyakorlati teológiai szakterülete a médiamunka. Hatalmas kiterjedésű lett az egyházak belső és külső kommunikációja. Ma már nem lehet kérdés az, hogy a média a legszélesebb rétegeket éri el az evangélium közvetítésével és az egyházi híradásnak is a leghatékonyabb és egyben a leggyorsabb eszköze. A kommunikációs formák fejlesztése nem elhanyagolható mellékkérdés, hanem döntő az egyház élete szempontjából.

A médiumok szakszerű megismerése is alapvető feladat, de a velük való élés szabályainak teológiai vizsgálata ma már nem kerülhető el. Elegendő azt szem előtt tartanunk, hogy egyetlen televíziós istentisztelet közvetítést többen néznek meg, mint ahányan egy vasárnap összesen megjelennek a templomokban. Az írott sajtó és benne az egyházi újságok szerepe sem jelentéktelen, de a közszolgálati médiumokban történő megjelenés erejével és lehetőségével nem lehet ma már összevetni.

Wolfgang Huber berlini püspök a mai helyzetben egyszerűen lehetetlennek tartja az egyháztagok gondozást *a médiumok aktív használata* nélkül. De a nyilvánosság lehet egyúttal a legjobb missziói lehetőség is napjainkban. „Az egyház dolgairól a legtöbb ember a médiumok közvetítésével tájékozódik. A céltudatos és kompetens tájékoztatás ezért az egyház fő feladatai közé tartozik Alapot ahhoz, hogy az emberek egyáltalán tudomásul vegyék az egyház létezését, a médiumok uralta társadalomban csak a médiumokban való jelenlét révén lehet teremteni. Éppen ezért a hivatalos állami rádióadók mellett szükség van az egyház saját rádióadóóra is. És megfordítva: az egyház saját újságai és folyóiratai mellett, szükség van rá, hogy az egyházi témák nagyobb hangsúlyt kapjanak a világi nyomdatermékekben. Az egyháztagság gondozása lehetetlen megfélelő egyházi publicisztika nélkül.”²¹

A fő vizsgálendő terület az egyházi publicisztika és média munka számára az, hogy meghúzza azt a határt, ameddig közvetíthető a nyilvánosság számára az a keresztyén tartalom, amelyik annyira féltett kincse volt a templomoknak és a személyes életszférának. De nem kevésbé lényegtelen az sem, hogy a közvetítés (például egy istentisztelet), vagy egy alkotás (például keresztyén témáról készített egyházi műsor) a professzionális kritériumoknak megfelelő legyen és ne elavult és csupán a „belső kör”, a szimpatizánusok számára legyen megfelelő. A nyilvánosság sem tartalmi sem formai szempontból nem enged könnyítést a minőség terén. Ehhez van nagy szükség arra, hogy akár a rendszeres meditációk, hajnali gondolatok, vagy az állandó egyházi műsorok kifogástalan szakmaisággal készüljenek.

Magyar területen még nem igazán fejlődött (többnyire gazdasági okokból) önálló

²¹ Wolfgang Huber: *Az egyház korszakváltás idején*. Kálvin Kiadó. Budapest. 2002. 220–221. o.

tudományággá (tanszékké) a keresztény újságírás és média kutatása, de 1989 óta számos publikációt és műhelymunkát fedezhetünk fel ebben az irányban. Az alapirány négy területet érint a tudományos megközelítésben:

- egyház és nyilvánosság,
- egyház és kritika,
- egyház és közszolgálati vagy kereskedelmi adók,
- teológia és publicisztika.

A keresztény médiamunka küldetése is a korábbi évtizedek nyugat-európai egyházi szakemberei által megfogalmazott feladatok lehetnek:

- információkövetítés egyházon belül az egyház számára,
- információadás a társadalom részére az egyházakról,
- az esélytelenek és hátrányos helyzetűek (egyének és csoportok) képviselete, védelme a keresztény értékek alapján.

Természetesen más és más módszerekkel lehet a gyakorlati teológia eszközeivel is közelíteni az egyes médiumokhoz: írott sajtó, rádió, televízió, film, internet. A teológiai megközelítésnél hangsúlyoznunk kell azt, hogy semmilyen fontosabb cél nem létezik annál, mint az evangélium továbbadása az új közvetítő eszközökön keresztül. Nem szabad háttérbe szorulnia a tartalmi kritériumnak az esetleg sokszor kísértő, egyszerű, gyors és látványos produkció miatt. Alapos teológiai munka nélkül nem szabad keresztény szerkesztésű vagy közreműködésű műsort felvállalni. Ezen a téren változást hozhat az, hogy a magyar felsőoktatásban egyre többen végeznek olyanok a kommunikáció szakokon, akik teológiai tanulmányokat is folytattak. Az egyházi médiamunkával kapcsolatban az alaphelyzetet *Fabiny Tamás* egyik tanulmányában így foglalja össze: „A média hármass szerepét sokszor a következő latin szavakkal érzékeltetik: *informatio*, vagyis tájékoztatás, hírközlés; *educatio*, vagyis nevelés, oktatás; *recreatio*, vagyis kikapcsolódás, pihenés. Természetesen nem mindegy, hogy ezek milyen arányban szerepelnek, s biztosan nem szerencsés, hogy a mai gyakorlat egyértelműen a *recreatio* túlsúlyát mutatja. Az egyházi kommunikációból a három közül egyiket sem lehet kihagyni, kiegészíteni annál inkább lehet és kell, mégpedig a *proclamatio*-val. Az igehirdetésnek azonban ... korántsem csak hagyományos, verbális eszközei vannak.”²²

Ez a felfogás segítően hat egy fejlődési folyamatban különösen az igehirdetés összefüggésében ma. Látnunk kell, hogy a régiek nyelve és stílusa tanulandó érték, de sem-

²² Dr. Fabiny Tamás: *Egyház és nyilvánosság*. In: Dr. Szabó Lajos (szerk.): *Biztos védett kikötő*. Gyülekezetpedagógiai füzetek 4. kötet. Evangélikus Sajtóosztály. Budapest. 2001. 46. o.

miképpen sem adja meg a mai kontextuális megszólítást. Elengedhetetlenül fontos ezért a gyors, közvetlen és időszerű hang, szó és kép „megszerzése” egy szélesebb értelemben vett homiletika számára. Egyetlen percnyi lehetőség a médiában sok órányi egyéb, hagyományos kommunikációval vetekszik. A közlés sebessége pedig sokszorosa ma a korábbi évtizedekéhez képest. Így a kommunikációs eszközök használatával egy jóval rövidebb és sokkal gyorsabb, pergőbb ígahirdetésre nyílik lehetőség. Ehhez a változáshoz hozzátartozik az is, hogy a korszerű, misszionáló gyülekezet „látni és látszani” akar egyszerre. Gáncs Péter fogalmazta ezt meg tanulmányában, ahol az egyházi épületek és terek misszionáló erejét vizsgálja. „Aki Németországban jár autóval, települések bevezető útjainak mentén, rendszeresen találkozhat az ottani istentiszteletekre hívogató táblákkal. Ez talán nálunk még kicsit merész ötletnek tűnhet, de vajon tényleg csak vendéglőkre, benzinkutakra és szervizállomásokra lehet szüksége az úton levőnek? A közlekedés egyik alapszabálya így hangzik: *látni és látszani*. Úgy vélem, sok tekintetben a korszerű, misszionáló gyülekezetre is érvényes ez. Meg kell látnunk és ki kell használnunk mindazt a sok új lehetőséget, amivel a történelem Ura meglepett és megajándékozott bennünket a harmadik évezred nyitányán. S ugyanakkor merjünk mi magunk is látszani, láthatóvá válni, hiszen Jézus szava ma is előhív a kényelmes és meddő keresztyén élet hamis fedezékéből: »*Nem rejthető el a hegyen épült város.*«.”²³

Ezt hangsúlyozza egy másik helyen is, amikor a megtanulandó „világi nyelv”-ről értekezik és kiegészíti a reklám pozitív használatával: „Fontos, hogy amennyire tőlünk telik, próbáljunk jól és szakszerűen élni az írott és elektronikus sajtó egyre bővülő lehetőségeivel. A világban szinte bűvös szóvá lett a PR-munka, a public relation. Talán ideje lenne ezt az egyházban is komolyabban venni.”²⁴

Ez az irányvétel hozza magával azt, hogy egy új tudományterület keresi a helyét a gyakorlati teológiai diszciplína területén, amelyik válaszolni szeretne a kor kihívásaira, egy átütőbb erejű megszólalás, megjelenés érdekében.

3.3.3 Poimenika/Pasztorálpszichológia

A *lelkipálcióndozás* kérdéseinek kutatása a *lelkipálcióndozástán* nevű teológiai diszciplína körébe tartozik, de a szakterület gyűjtő elnevezésének tekinthető a *poimenika* megnevezés is. A pszichológia előretörésével párhuzamosan kezdett átalakulni ez a tudományterület. Nevezhetjük ezt a változást radikális elmozdulásnak a *pálcióndozi pszichológó*

²³ Gáncs Péter: *Amiről a kövek beszélnek...* In: Dr. Szabó Lajos (szerk.): *Biztos védett kikötő*. Gyülekezetpedagógiai füzetek 4. kötet. Evangélikus Sajtóosztály. Budapest. 2001. 71. o.

²⁴ Gáncs Péter: *A hit kommunikációból van*. In: *Lelkipálcióndozi*. 1998/325. o.

gia irányába. E szakterület feladata egyfelől az egyházban megvalósuló lelkipozás fejlődésének segítése, a korszerű társtudományok kritikai vizsgálata abból a szempontból, hogy az egyházi élet gyakorlata mennyire tudja ezeket beépíteni a saját munkájába. Másfelől a speciális lelkipozói tevékenységek, a kórházi, börtönbeli, illetve veszélyeztetett rétegek pasztorációjának folyamatos kísérése és a szolgálatvégzés segítése ezeken a területeken. Itt is jelentkezik az elhívott munkatársak speciális felkészítése mint tudományterület és az érintett rétegek és lehetőségek alapos feltárása, elemzése.

Magyarországi összefüggésben meg lehet állapítanunk azt, hogy a nyitottabb és kezdeményezőkésebb irányzatok megismerése és népszerűvé válása jóval később kezdődött el, mint a nyugat-európai területeken, bár néhány lelkipozás iránt elkötelezett lelkész messze megelőzte a pasztorálpszichológia iránti érdeklődési hullámot. Szélesebb körben a hagyományos egyházi keretek által nyújtott pasztorációs gyakorlatot elegendőnek tekintették sokáig, és főleg a 20. század utolsó harmadában indult el a lelkipásztori pszichológia népszerűsítése a különböző irányzatok hazai képviselőinek aktivitásával.²⁵

A múlt század elején (az 1920-as években) nagyon határozottan terjedt el protestáns területről kiindulva a kérügmatikus (igecentrikus) lelkipozói irányzat. *Eduard Thurneysen* (1888–1974) munkássága gyorsan ismertté vált, és sokak számára jelentett megoldást az a felfogás, ahogyan ő Isten igéjének tekintélyére alapozta a lelkipozás folyamatát. Ezzel erősen középponti szerepet biztosított a lelkési és azon belül is az igehirdetői (prédikációs) gyakorlatnak. „A lelkipozás olyan beszélgetés alakjában folyik le, amely Isten Igéjéből ered, s ennek a gyülekezetben való hirdetéséhez vezet. Mint az embernek az egyházban folyó minden beszéde, úgy a lelkipozói beszélgetés folyamán is a Szentlélek szolgálatában kell állania az ember természetes szókészségének, hogy így valóban Isten Igéje szólítsa meg az embert.”²⁶ Thurneysen szerint az ige megszólaltatása nélkül a lelkipozói munka eredménytelen és felesleges. A hirdetett üzenet ereje határozza meg így a lelkipozás egész felépítését és megvalósulását. Követői úgy tekintenek az emberi életre, hogy az élet egészét Isten igéjének ítélete alá helyezik, és a lelkipozói beszélgetés ideje alatt azt a pontot keresik a bűnös

²⁵ A kérdés részletesebb kifejtése megtalálható az utóbbi évtized bőséges hazai irodalmában. A tájékozódást segíthetik az alábbi művek:

A lelkipozás órája (Szabó Lajos, szerk.). Teológiai Irodalmi Egyesület. Budapest. 2000. (elsősorban 11–50. o.)

Hézszer Gábor: *A pásztori pszichológia kézikönyve*. Kálvin Kiadó. Budapest. 1995.

Szentmártoni Mihály: *Lelkipásztori pszichológia*. Szent István Társulat. Budapest. 1999.

David Bourgeois: *Az egyház pasztorációjája* (Katolikus teológiai kézikönyvek 11. kötet). Agapé. Szeged. 1999. (elsősorban 37–57. o.)

²⁶ Eduard Thurneysen: *A lelkipozás tana*. Református Konvent Sajtóosztálya. Budapest. 1950. 71. o.

ember életében, ahol az a Szentírással nem egyezik. Ennek következtében a lelkigondozói beszélgetés *négyszemközti igehirdetesként* valósul meg. A lelkigondozó által irányított beszélgetés egy ponton megtörik, amikor Isten ítéletét hirdeti a gondozottnak, azzal a céllal, hogy felismerje és elnyerje Isten kegyelmét. A kérügmátikus lelkigondozás másik nagy alakjához hasonlóan (H. Asmussen) Thurneysen módszerében is erősen uralkodik a lelki vezetés.

A *pszichoanalitikus iskolák* gyors fejlődése, majd a terapeutikus vagy *partnercentrikus* felfogásmód széleskörű elfogadottsága átalakította az egyházi lelkigondozás területét is. Többek munkássága indított el egy nagyon határozott nyitást a klinikai tapasztalatok és az egyes tanácsadói szolgálatok igényeivel együtt abba az irányba, hogy az egyházi lelkigondozásnak új, szabadabb módszerekre és képzési formákra van szüksége (H. Clinebell, Hans Joachim Thilo, J. Scharfenberg, R. Riess, D. Rössler, D. Stollberg stb.)²⁷

Ezzel párhuzamosan természetesen megjelent egy egyházasabb elképzelés is, amelynek fő törekvése az, hogy ne távolodjon el a lelkigondozás egyházi gyakorlata a krisztusi életgyakorlat a hitre segítés folytatásától (J. E. Adams, Helmut Tacke). *Helmut Tacke* lelkigondozói téziseit 1976-ban fogalmazta meg. Híressé váltak ezek a tételek azért, mert bennük azokra a veszélyes jelenségekre hívja fel a figyelmet a szerző, amelyek a lelkigondozói mozgalmat túl messzire vitték az egyház speciális szolgálatától.²⁸ Magyarországi területen a lelkigondozás ehhez hasonló törekvéseit *Gyökössy Endre* és *Bodrog Miklós* műveinek tanulmányozása során ismerhetjük meg.

A vizsgált kérdések mindegyike alapvető tisztázódást keres mind a mai napig, hogy az egyház állandó szolgálatait és a speciális lelkigondozói munka milyen kapcsolati rendszerben valósulhat meg. Így kerül sor újabban egyre többször arra, hogy az állandó egyházi cselekményeket vizsgálják meg gyakorlati teológusok lelkigondozói szempontok alapján. A kérdés itt úgy fogalmazódik meg, hogy mennyire válik pl. egy istentisztelet, egy prédikáció vagy a kazuális szolgálatok (keresztelés, esketés, temetés) olyan alkalmakká, ahol maguk a cselekmények megvalósulása már lelkigondozói lehetőségeket hordoz magában. Így tekinthetünk pl. *Christian Möller*, heidelbergi gyakorlati teológus

²⁷ A téma mélyebb megismeréséhez érdemes tanulmányozni az alábbi könyveket: H. Clinebell: *Modelle beratender Seelsorge*. München. 1971; J. Scharfenberg: *Seelsorge als Gespräch*. Göttingen. 1972; D. Stollberg: *Wahrnehmen und Annehmen*. Gütersloh. 1978

²⁸ Tacke 12 tézise közül a 11. fejezi ki az említett problémát: „Az egyházi lelkigondozás nem zárkózik el az életmentő, életsegítő (Lebenshilfe) igénytől. Döntő feladata azonban a hit segítése (Glaubenshilfe), ez pedig sajátos életsegítő szolgálatként valósul meg. A hitnek szerepet kell kapnia a lelkigondozásban, mert a hit megváltoztatja az életet, megvéd hamis viszonyulásoktól, gazdagítja a személyiséget, tehát fontos lelkigondozói konzekvenciákkal jár.” Idézi: Szabó Lajos: *A gyülekezetben végzett lelkigondozói munka alapvető kérdései*. In: *A lelkigondozás órája*. Teológiai Irodalmi Egyesület. Budapest. 2000. 28–29. o.

munkásságára, aki az események atmoszféráját, a szavakon túli kifejezési módok jelentőségét is kutatja.²⁹

A lelkigondozással való foglalkozásnál több-kevesebb intenzitással kerül elő a lelkészi pálya (papi hivatás) elemző vizsgálata is. Hogyan tehet eleget a kettős elhívással rendelkező (vocatio interna és vocatio externa) egyházi személy a rá háruló feladatoknak és elvárásoknak?

Ez a terület rendkívül fontos kutatási irány a változó papi életforma miatt is. A tradicionális parókiára és egyházi épületek centrális szerepére építő hivatásgyakorlás a protestáns területen radikálisan átalakult, a katolikus egyház gyakorlatában pedig dinamikus megújulás és változások tapasztalhatók. Az európai lelkészhiány épp úgy kérdés itt, mint a harmadik világ teljesen új gyülekezetértelmezési gyakorlata. Milyen lelkészképet igényel egy missziói egyházmodell a 21. sz. elején? *Civilek és lelkészek új típusú szolgálati együttműködésének lehetőségei* foglalkoztatják az egyes felekezetek hierarchikus és önkormányzati testületeit. Merőben új kihívásokkal foglalkozó zsinati munka zajlik Magyarországon minden felekezet területén a rendszerváltás óta. Nem valósulhat meg a keresztény lelkigondozói tevékenység még helyi gyülekezeti szinten sem csupán lelkészi tevékenységként, hanem egy széleskörű segítői körre van szüksége a közösségeknek. Ennél jóval nagyobb bázist igényel az egyházak karitatív tevékenységének nemzetközi munkavégzése, ahol az önkéntes segítőik és civilek szolgálata hatalmas munkatársi kört jelent ma már. A poimenika kell, hogy keresse ezeknek a létfontosságú területeknek a teológiai, pszichológiai és általános lelkigondozói elméleti feltételeit és megalapozását.

Világos az a fejlődési irány, amelyben a poimenika hangsúlyosan kapcsolódik a társ tudományok kutatásaihoz és eredményeihez, hiszen tevékenységi körét nem az egyházon belüli, „védett” terület jelenti igazán, hanem a teljes élet a társadalom egész területén. A lelkigondozás teológiai kérdéseit azonban csak az egyház valóságos mozgásterének figyelembevételével lehet tárgyalni. Kikerülhetetlen kérdés a közeljövőben a hátrányos helyzetű és fogyatékos emberek közötti diakóniai kérdések feltáró és jövőt alakító megközelítése. Ezen a területen sem lehet az egyházi munkát korszerű elméleti megalapozás nélkül végezni, illetve folytatni. A magyarországi diakóniai munkaág elméleti irodalma rendkívüli módon hiányos. A gyakorlatban már látható eredményeket felmutató terület megérdemelné a tudományos nyilvánosságot és segítséget.

²⁹ Christian Möller: *Seelsorglich predigen. Die parakletische Dimension von Predigt, Seelsorge und Gemeinde*. Vandenhoeck&Ruprecht. Göttingen. 2. Auflage. 1990. E témában az Evangélikus Hittudományi Egyetem protestáns posztgraduális tanfolyamán tartott előadásai magyar nyelven olvashatók. Christian Möller: *A lelkigondozó egyház*. In: *Lelkipásztor*. Evangélikus Lelkészi Szakfolyóirat. 2000/1. 4–7. o.; 2000/2. 42–44. o. 2000/3. 85–89. o.

Ha a gyakorlati teológia további rész tudomány-területeit is megvizsgáljuk abban az összefüggésben, hogy mi a feladatuk, akkor a *hagyományőrzés* és a *megújulás* küzdelmének sok jelét fedezhetjük fel a következő szakterületeken is.

3.3.4 Gyülekezetépítés

A gyülekezet a hit továbbadásának, a hit gyakorlásának és a hit megismerésének (információ és tapasztalás/élmény értelmében egyaránt) a színhelye, a Szentlélek fenntartó és megújító ereje alatt működő, emberek életén és szolgálatán keresztül megnyilvánuló közösség. Az egyház életének olyan alapsejtje, amelyben az Istentől kapott küldetés gyakorlása folyik. Benne az egyház teológiai és hitvallásos meghatározottságának gyakorlati megvalósulása történik.

A gyülekezetépítés tudományterülete egyrészt reflektál a gyülekezeti életforma alakulására, regisztrálja a változtatási kísérleteket, másrészt megfogalmazza azokat az állandó ismérveket, amelyek nélkül a gyülekezeti életforma nem tesz eleget a Szentírás és a hitvallások követelményeinek. E kettős funkciójából érthető, hogy a gyülekezetépítés nem leíró, hanem alkalmazott tudomány. Felhasználja a többi teológiai szakterület eszközeit és eredményeit, és alkalmazza arra az életmegnyilvánulásra, amelyet gyülekezetnek nevezünk.

A gyülekezetépítés (korábbi nevén kibernetika) vizsgálatánál fel kell tennünk a konkrét kérdést: mit jelent az egyház, a gyülekezet életében az építés? Mindenek előtt meg kell állapítanunk, hogy az egyház építésében nem az ember a cselekvő, hanem az Isten. *Christian Möller*, a heidelbergi egyetem gyakorlati teológia professzora a gyülekezetépítés protestáns teológiai megalapozójának is tekinthető. Egyedülálló kezdeményezése volt az, hogy a gyakorlati teológiai tanszék mellett megalapította azt az intézetet *Heidelbergben*, amely a tartományi egyházhoz tartozó gyülekezetekkel élő kapcsolatot ápol, és az elméleti munkát ebben a gyakorlati munkakapcsolatban próbálja ki. Sok nagyobb műve mellett egyik leghíresebb munkája lett az a gyülekezetvezetőkhoz írt körlevél, amely – mint egy modern traktátus – dialógusra hívja az egyház vezető szerepet vállaló gyülekezeti tagjait.³⁰ Möller professzor gyülekezetépítésről szóló könyvében egy lelkész levelét idézi az egyházépítés témájában: „Gyülekezetépítés. Rossznak tartom ezt a szót. Nem is tudom, mit lehet kezdeni vele. Én egyszerűen nem szeretem. Oikodomé³¹ – írja Pál. De ki építhet arra a fundamentumra, Krisztusra?! Én nem. Biz-

³⁰ Christian Möller: „*Wenn der Herr nicht das Haus baut...*” *Briefe an Kirchenälteste zum Gemeindeaufbau*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1994

³¹ Görög szó. Jelentése: építés, épület (SzL)

tosan nem. Torgauban voltam lelkész, abban a templomban, ahol Luther felesége nyugszik. Van ott egy szószerk, egy ajtón át, lépcsőn lehet rá feljutni. Mint lelkész megyek fölfelé, szemem előtt a festmény: Krisztus, vállán a báránnyal, alatta a felirat: a pásztor az ajtón át megy be, a tolvaj az ablakon keresztül. Befejezve a prédikációt, lefele jövet pedig azt az ézsaiási mondatot olvasom, hogy Isten a mi hallgatásunkban és hitünkön keresztül cselekszik. Már most így látom én a gyülekezetépítést... Borzasztó, ha Isten helyét a gyülekezetben át akarom venni.”³² Azt kell tehát látnunk – és ezért idéztük a gyülekezetvezetőknek írt Möller-levelet –, hogy ez a megállapítás nem pusztán a lelkészi szerepre igaz, hanem a gyülekezet tagjaira, tisztviselőire, adott esetben egy-egy túlságosan magabiztos csoportjára is. Az építés emberi cselekvés és megszólalás közben valósul meg, de benne az a döntő, hogy *Isten cselekszik*.

A gyülekezetépítés másik fő jellemzője, hogy ötvöződik benne a *látható* és a *láthatatlan*, vagyis a gyülekezet külső, látható épülete (az anyagiaktól a létszámig és a templomberendezésig) és lelki épülete, amely szemmel ugyan nem látható, de jól érzékelhető a hit atmoszférájában. Az egyház építésében sohasem szabad összekeverni az institutionális építkezést a lelki építkezéssel. G. Gassmann így ír erről egy tanulmányának „Az institutionális állványzat” alcímet viselő részében: „Ahogyan minden közösség, úgy a keresztény közösség is... csak institutionális formák segítségével boldogul, ha identitását, kontinuitását, egységét, életformáját meg akarja őrizni, és küldetésének megfelelően akar eljárni. A keresztény közösség, amelyben a lelki ajándékok kibontakoznak, nem merevedhet lélektelen egyesületté... Ugyanakkor rászorul egy institutionális vázra, amely nélkül a közösség entuziasztikus individuumok zavaros és irányvesztett egyesületévé válik. Ezt az institutionális állványzatot nem szabad olyasvalaminek tekinteni, ami a lelki adományok mellett vagy ezeken kívül létezik. Így hát kettős vonatkozás áll fenn. Egyik a Szentlélek működése, a sokféle, különleges adomány akár a keresztény közösség institutionális keretében, akár nem. Másfelől kapcsolat van a Szentlélek szabad adománya ... és a keresztény közösség institutionális, hivatal-jellegű formái között. Ezt a kapcsolatot kritikai módon kell értenünk. Egy olyan intézmény ... az Isten népe körében, amely a lelki adományok sokféleségét elnyomja, érvényre jutni nem engedi, őket föl nem fedezi ..., ellene mond az igaz keresztény közösség Szentlélek által ajándékozott struktúrájának. Az ilyen institúciót ... gyökeresen meg kell változtatni. Az olyan közösség, amely úgy gondolja, hogy a Szentlélek birtoklása érdekében ... az institutionális formákról lemondhat, abba a veszélybe esik, hogy ... tekintélyelvű lesz..., nem teszi ki magát Isten igéje vizsgáló és ítélő igényének... Így

³² Idézi Christian Möller: *Lehre vom Gemeindeaufba*. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen. 1987. I. kötet 28. o. (saját fordítás)

fennáll annak a veszélye, hogy introvertált szektává válik, elveszítve az univerzális Isten népével való kapcsolatot.”³³

A gyülekezetépítés értelmezésében figyelembe kell vennünk az alábbi öt szempontot:

(a) A különböző teológiai nézetek egyetértenek abban, hogy a gyülekezetépítés nem a létszámnövekedés vagy az erőszakos gyarapítási elmélet megalapozása, hanem *Isten elhívott közösségének az egyházban megvalósuló életét vizsgáló tudományág*. Ebben az értelemben mint egy teológiai szakterület a múltat értékelő funkcióval, a jelent kritikai megközelítéssel, a jövőt pedig eszkatologikus elkötelezettséggel kutatja.

(b) Szem előtt tartja a gyülekezeti élet valóságát, de nem jelent konkrét tanácsadást az egyes lépések és módszertani eljárások területén, hanem Isten igazságának keresése útján, teológiai szempontok alapján lehetőséget kínál fel az *elmélyültebb önelemzésre és az energikus továbblépésre*.

(c) Működési területe az *ekkléziológia és a pneumatológia határát* érinti. Kutatási iránya a konkrét egyházi élet vonatkozásában az emberi felelősség mélységének megnevezése, az isteni ajándékok erejére való rámutatás a gyülekezeti közösség keretei között.

(d) A *személyességet* mint a gyülekezeti élet állandó alkotóelemét (vocatio, hivatal, karizmák) tárgyköréhez tartozónak tudja, mivel az egy épülő gyülekezet szubsztanciális része, és *kritikai megközelítéssel* vizsgálja.

(e) Az egyes gyülekezeti életet szorosan az egyház történetiségének és reális jelenlétének összefüggésében fogja fel. Vagyis a gyülekezetet *egy nagyobb egység részének tekint*i, amelyben valósággá válik a különböző ajándékok (karizmák) kölcsönös átadási kötelezettsége.

Meg kell említenünk a gyülekezetépítéssel szoros kapcsolatban levő tudományágot, a *missziológiát* is. Ez az ágazat egyrészt a misszió történetével, másrészt pedig az egyetemes egyház isteni küldetésének tanulmányozásával foglalkozik a legaktuálisabb kontextuális megközelítésben. Bütösi János definíciója szerint: „a missziológiának minden nemzedékben az a feladata, hogy tudományosan és kritikailag megvizsgálja azokat az előfeltételeket, motivációkat, struktúrákat, módszereket, együttműködési mintákat és azt a vezetési módot, amellyel az egyház missziói megbízatását végzi.”³⁴

A missziológia helyét kötötték korábban a gyakorlati teológiához, vagy az egyháztörténethez, de egyre többször külön tudományágként mint kiegészítő teológiai tudomány önállóan jelenik meg. A missziológia és az evangélizáció szoros kapcsolatban állnak egymással. Az amerikai területen nagyon kifejlődött és speciális értékeket mutatott fel.

³³ G. Gassmann: *Ein dynamisches Zusammenspiel*. In: *Lutherische Monatshefte* 1974. 302–305. o. (saját fordítás)

³⁴ Bütösi János: *Missziológia mint teológiai tudomány*. Debrecen. 1999. 11. o.

3.3.5 Katechetika/Valláspedagógia

Több szállal kapcsolódik a gyülekezetépítés érdeklődési területéhez a *katechetikai*³⁵ tudományág. A hitoktatás és általában a keresztény tanítás területeit vizsgáló tudományterület ez, amelyet inkább a korábbi időszakban jelöltek a katechetika kifejezéssel, ma már elterjedtebb a *valláspedagógia* elnevezés.

Milyen szemléletváltást jelöl a névváltoztatás? A kereszténység elkötelezettsége a tanítói munka iránt a kezdetektől töretlen, mint ahogy Jézus missziói parancsának tanításra vonatkozó részére már korábban utaltunk. Sőt hozzá kell tennünk, hogy ezt az elkötelezettséget a kereszténység már az ószövetségi tradícióból magával hozta,³⁶ és Jézus működésében is hangsúlyos szerepe van a tanításnak.³⁷ Ha végigtekinténk az egyháztörténetet ebből a szempontból, azt látnánk, hogy a tanítás folyamatosan jelen van a kereszténység történetében, és ezen belül is vannak kiemelkedően fontos időszakok. Ezek közé sorolhatjuk pl. a reformáció tanítással kapcsolatos felismeréseit is, illetve azt a megújulást, ami a tanítás terén követte a reformációt (csak utalunk itt Luther Kis- és Nagykátéjára, keletkezési körülményeikre és a használatukkal kapcsolatos instrukciókra).

A fent jelzett névváltoztatás tehát nem a tanítás felfedezését jelzi, hanem a *tanítás értelmezésén belüli hangsúlyváltást*. A 20. század elejének reformpedagógiai mozgalma hatására került a vallásoktatás homlokterébe a pszichológia és a pedagógia iránti érdeklődés. Már nemcsak az átadandó tananyag teológiai tartalmán és tisztaságán tájékozódnak a hitoktatók, hanem a tanuló *lélektani meghatározottságán és értelmi fejlődésének fokán* is. Sőt a hitoktatás nemcsak a tanuló értelmére akar hatni, hanem az érze-

³⁵ A szó a görög *κατηχεῖν* szóból származik, jelentése: tanítani. Az óegyházban vált használatossá a keresztény tanítói munka megjelölésére. Máig őrzi az egyházi nyelv az elnevezéseket: *katechéta* az oktatót végző személy, *katechézis* maga a tanítási folyamat, *katekizmus* a tankönyv. A katechetika szó tehát az egyházban folyó tanítói munkát jelöli, gyermekek és fiatalok tanítását különféle egyházi alkalmakon (hitoktatás, konfirmáció/bérmálás), a felnőtt gyülekezetben folyó tanítói munkát (bibliaórák, jegyesoktatás stb.) és az egyházi szolgálattevők felkészítését (presbiterek, gyülekezeti elöljárók, bibliakörvezetők stb.).

³⁶ Ld.: 1Móz 18,19; 5Móz 11,18–19; 5Móz 4,9–10; 5Móz 6,20–21. Istennek ezt a parancsát nagyon körültekintően igyekeztek megtartani. A családon kívül a kultushelyen is történt oktatás (ld. 1Sám 2,21), a papok és a próféták feladata volt a tanítás, utóbbiak tanítványokat gyűjtöttek maguk köré (ld. 2Kir 4,38). A babiloni fogság után (ami a tradíció írásba foglalásának ideje is) a tanítás feladata elsősorban az írástudókra hárult, helye pedig a zsinagóga lett.

³⁷ A „mester” megszólítás, amellyel Jézust illeték, már önmagában is utal tanítói munkásságára. Mint tudjuk, tanítványi kör vette körül, tanítói tevékenységét pedig jelzik a következő igehelyek: Mt 5,1–2; Mt 16,13kk; Mt 4,23; Mk 12,35; Lk 5,3; stb. Sokat elárul Jézus tanítói munkájáról a Hegyi beszéd végén följegyzett mondat: „Amikor Jézus befejezte ezeket a beszédeket, a sokaság álméltkodott tanításán, mert úgy tanította őket, mint akinek hatalma van, és nem úgy, mint az írástudóik.” (Mt 7,28–29)

lemvilágára, sőt akaratára is. Egyszóval a hitoktatás nemcsak a teológián, hanem a pszichológián és a pedagógián is tájékozódik, mégpedig egyre intenzívebben. Ezt a hangsúlyeltolódást jelzi a valláspedagógia elnevezés térhódítása és a katechetika név fokozatos háttérbe szorulása.

A valláspedagógia fokozatos fejlődését és előretörését *Karl Barth* teológiájának hatása állítja le. A barthi valláskritika eléri a hitoktatást is, hangsúlyozva, hogy annak kiindulópontja egyedül Istennek a Szentírásban való kinyilatkoztatása. Nem építhet a vallásoktatás az ember lelkében jelenlévő vallásos igényre, a schleiermacheri kifejezést használva az abszolút függőség érzésére. A barthi teológia ugyanazt a hatást éri el a valláspedagógia területén, mint a poimenika tárgykörében (lásd fent a Thurneysennel kapcsolatban leírtakat), vagyis azt követeli, hogy igehirdetéssé váljon. Ahogy a poimenikában a lelkigondozás személytől személyig szóló igehirdetés a barthi ige-teológiának megfelelően, úgy a hitoktatás sem más, mint igehirdetés az osztályteremben. Így írható le a barthi teológia hatása a valláspedagógiára, bár maga *Karl Barth* nem nevezte a hitoktatást igehirdetésnek, csupán azt követelte, hogy előkészítő oktatás legyen, a templomi igehirdetés megértését segítse. Teológiájának hatása azonban túllépett *Barth* elgondolásán, és magát a hitoktatást is igehirdetesként értékelte, létrehozva ezzel a kériumatikus lelkigondozás mellett a *kériumatikus hitoktatás* fogalmát.

A 20. sz. hatvanas éveiben történik a *következő fordulat*, amely újra fontossá teszi a valláspedagógiát. Ez a folyamat Németországból indul el, és közvetlen okozója az a válság, amelyet a tanulóknak a hitoktatás mint tantárgy tárgy iránti érdektelensége indít el, és amely válság során az elveszíteni látszik jelentőségét, szinte a lehetetlenség peremére kerül. Ez a válság adja vissza a *pszichológia és pedagógia fontosságát* a hitoktatás számára. A hangsúly fokozatosan a tanulóra, az ő életére, tapasztalataira, életkérdéseire kerül. A *témaorientált, problémaorientált hitoktatás* korszaka kezdődik ekkor, ez a szemlélet máig érezteti hatását. Elmondhatjuk, hogy miután szakított szélsőséges vonásaival – amelyek annyira a tanuló életén akartak tájékozódni, hogy szinte szakítottak a keresztény mondanivalóval és elkötelezettséggel – a hitoktatás megtalálta egyensúlyát a keresztény mondanivaló és a tanuló élete között.³⁸

Ha a valláspedagógia mai magyarországi szerepére tekintünk, mindenek előtt azt kell megállapítanunk, hogy rendkívül széles területen mozog, és feladatköre nagyon színes. Komplex és az összefüggéseket hangsúlyosan szem előtt tartó munkát kell végeznie. Az általános értelemben vett pedagógiai területektől a speciális (felekezetiileg körülírt) keresztény üzenetközvetítésig sok részkérdésben érintett. Fő feladata, hogy az

³⁸ A témát részletesen ismerteti és a valláspedagógia fejlődését és hangsúlyváltásait pontosan leírja Gottfried Adam – Rainer Lachmann (Hg.): *Religionspädagogisches Kompendium*. Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen. 5. neubearbeitete Auflage. 1997.

iskolai, gyülekezeti és egyéb nyilvános hitoktatási tevékenység kritikai vizsgálatával segítse és fejlessze az egyház oktatói gyakorlatát. Nagyon eltérő lehetőségekkel számolhatunk ma a keresztény hittantanítás területén. A nagyegyházi gyakorlattól a legkisebb létszámú csoportokig terjedő, színes feladatterület az, amivel foglalkoznia kell.

A vallásoktatás számára ismét nyitottá váló iskolák és óvodák területén kialakított keresztény nevelési gyakorlat nagyon sok pedagógiai kérdést vet fel a magyar közoktatás összefüggésében a valláspedagógia számára. A hitoktatói tevékenység *célját, tartalmát és módját* újra kell fogalmazni ahhoz, hogy korszerű oktatási gyakorlat történjen a keresztény vallásoktatás keretében Magyarországon. Elindult egy folyamat a rendszerváltással egy időben a hazai *hittankönyvek* megújulása területén. Minden keresztény felekezet célul tűzte ki új hittankönyvek kiadását, bár a megvalósítás eltérő módon történik (külföldi sorozatok átvételétől kezdve magyar szerzők által írt egységes új tankönyvsorozatig többféle próbálkozásnak vagyunk tanúi). Elmondhatjuk, hogy ma már rendkívül választék áll rendelkezésre, de a minőség terén nagy eltérések mutatkoznak. Egyik felekezet sem jutott még el odáig, hogy kiforrott, korszerű teológiai és pedagógiai követelményeknek eleget tevő, egyetértésen alapuló koncepciót követő tankönyvet állított volna elő, és vezetett volna be az általános használatba. Szembetűnő probléma és hiányosság mutatkozik az *ökumenikus kérdések* kezelése, az ökumenikus gondolkodásra és magatartásra való nevelés terén, valamint a *világvallások* tanítása, a vallások egymás mellett élése és a korszerű *misszióértelmezés* vonatkozásában.

Fontos állomásnak tekinthető a magyarországi valláspedagógiai oktatás, illetve a hitoktatás fejlődésében Kalevi Tamminen vallásdidaktikai könyvének kiadása.³⁹ A könyv magyar helyzetet tárgyaló előszava fogalmazza meg a hitoktatás célját oly módon, hogy számol az általánosan elfogadott és a valláspedagógia által európai szinten is képviselt alapállással, és azt alkalmazni igyekszik a hazai helyzetben és körülmények között. Célmeghatározása a következő:

- a gyakorló keresztény élet lehetőségének biztosítása,
- alapos ismeretek átadása a vallások területéről,
- tájékozódási képesség fejlesztése személyes hitbeli kérdésekkel kapcsolatban,
- az emberi életút egészén történő eligazodás segítése.

³⁹ Kalevi Tamminen – Laulikki Vesa – Markku Pyysiäinen: *Hogyan tanítsunk hittant? Vallásdidaktika*. Teológiai Irodalmi Egyesület. Budapest. 1998.

„Ennek a négy iránynak a szem előtt tartása eredményezheti, hogy a hitoktatásban részesülő tanulók számára elérhető cél lehet a keresztény életforma megtalálása.”⁴⁰

Az önértelmezés és célmeghatározás azért is fontos feladat a magyar valláspedagógia számára, mert ez az előfeltétele az egységesebb tartalmi és metodikai színvonal elérésének, ez pedig sürgető követelmény a magyar hitoktatás számára. *Végletek* is jelen vannak a gyakorlatban zajló hitoktatásban, abban az értelemben, hogy a nagyon beszűkült fundamentalista megközelítés és a keresztény életgyakorlatot teljesen nélkülöző vallásismeret oktatás egyaránt megtalálható. Ez – sok más problémával együtt – egyértelmű következménye a szocialista rendszer alatti hitoktatás ellenes politikának, amelyben nem volt lehetőség a folyamatos fejlődésre és a színvonalas tudományos háttér megteremtésére. További gondot jelent, hogy a protestáns egyházakban döntő módon még ma is a *lelkészek* látják el a hittantanítást. Emiatt nem fejlődött ki *általános igény a hittanárak/hitoktatók alkalmazására*. Az egyházközségi munka szervezési gondjai, a gyülekezetvezetési tevékenységek mellett az oktatási feladatok naponkénti ellátása túl nagy feladatot ró a lelkészekre, s ennek nem is képesek eleget tenni.

Izgalmas kihívást jelent a hitoktatás területén napjainkban, hogy – politikai nyilatkozatok szintjén legalábbis – újra asztalra kerülni látszik a hitoktatás kötelezően választható tárggyá minősítése, vagy egy adott alternatív etikai oktatás bevezetése és általános érvényű kifejtése. Ennek megvalósulása új helyzetet teremtene, mert egyrészt jóval szélesebb kört érne el a hitoktatás a jelenleginél, másrészt hivatalosan és érezhetően volna jelen az iskolákban, ami a mai helyzetről nem mondható el.⁴¹ Az egyházak számára azt jelentené a változás, hogy nem egyházas környezetben kellene mondanivalójukat megfogalmazni olyan formában, hogy az „versenyképes” maradjon, megálljon a lábán az egyház határain kívül is. Komoly erőpróbát jelentene ez, de úgy vélem, a próbatétel mind az egyház, mind a teológia javára válna. Tapasztalatra tehetne szert a vallásoktatás a modern társadalommal való kapcsolata fejlődésében, s ez már nemcsak az egyháznak és a teológiának, hanem a társadalomnak is hasznára volna, nem is említve azt a hiánypótló munkát, amit a vallásismeret, bibliaismeret, keresztény etika megismertetése terén a hitoktatás a diákok között elvégezhetne. A másik oldalon – tehát a társadalom oldalán – a társadalmi környezet értékes keresztény tartalmakat ismerhetne meg az oktatás által, az egyházi közvetítés eszközeivel. Az egyház számára a *valóságközeli kérdésfelvetés*, a társadalmi környezet részére pedig egy *mélyebb vallásismeret*

⁴⁰ Szabó Lajos: A hitoktatás önértelmezésének vizsgálata. In: Kalevi Tamminen – Lauikka Vesa – Markku Pyysiäinen: *Hogyan tanítsunk hittant? Vallásdidaktika*. 2. kiadás. Evangélikus Sajtóosztály. 2001. 19. o.

⁴¹ A hittanárak nem tagjai a tantestületnek; a hittanóra nem szerves része az órarendnek; a hittan mint tantárgy nem szerepel a bizonyítványban.

válna elérhetővé ezzel a mozgással, s ez kölcsönös nyereséggel járna. A valláspedagógiának szüksége van arra a helyzetre, amelyben a hitoktatás nem a tradíció és a visszatekintés összefüggésében szólal meg, hanem a jelen élethelyzettel kerül munkakapcsolatba. Egy ilyen tanítási feladat a hitoktatás nyelvezetét és módszerét is megpróbálja. A hitoktatók ill. hittantanárok pedig túljutnának egy kizárólag az egyháziasságra és felekezeti alapozó magatartásformán, és eljutnának egy nyitottabb, elfogadóbb és vállalkozóbb magatartásra. Ez a mentalitás már jelen van bizonyos hitoktatók és felekezeti középiskolák területén, de a szélesebb körben történő elterjedése fontos feladat lenne az előttünk álló években.

Az egyházi iskolák területén belül nem kétséges, hogy egy kötöttebb formájú hittanítás mellett a keresztény nevelésnek is – az alapvető keresztény értékek és életforma átadása – teret adó modellt továbbra is a cél. Ezt tömören így fogalmazza meg Korzenszky Richárd: „A keresztény iskolának meghatározó eleme a Biblia és az a személy, akiről az első tanítványok a Szentírásban rögzítettek szerint tanúságot tettek. Jézus Krisztus a keresztény iskola fundamentuma, aki a hívő ember számára nem csupán egy történelmi személyiség, aki egy konkrét helyen és időben élt és működött, hanem aki jelenlevő, élő valóság, aki forrása és egyúttal mércéje is az életalakításnak.”⁴²

Ugyanitt szól Korzenszky Richárd az ökumenikus iskola műhely-helyzetéről is: „Ha az egyes felekezetekhez tartozó gyermekek saját felekezeti identitásukat megőrizve folyamatosan kapcsolatban állnak az eltérő keresztény kultúrákkal, megismerik azok hagyományait, eltérő vonásait, akkor felkészülnek arra is (bizonyos mértékig a szülők is), hogy megértő kommunikációt tudjanak folytatni a nem keresztény kultúrák (zsidóság, nem hívők, különböző etnikumok) képviselőivel, s képesek legyenek a békés, elfogadó együttélésre.”⁴³

A katechetika számára az újonnan elinduló egyházi (többségében felekezeti, néhány ökumenikus) iskolák az *alapkérdések tisztázását és a korszerűség kritériumának* átgondolását fogalmazták meg. A teológiai felelet kidolgozása a feladat abban a kettős meghatározottságban, hogy a felekezeti iskola sajátos küldetésének és az ökumenikus isko-

⁴² Korzenszky Richárd: *Az egyházi iskola – a tolerancia helye*. In: Korzenszky Richárd: *Szünet nélkül. Egyházzól, iskoláról*. Bencés Apátság, Tihany. 2000. 127. o.

⁴³ uo. 128–129. o.

A témával kapcsolatban érdemes tanulmányozni Korzenszky Richárd említett műve mellett az 1996-ban megjelent *Evangeliumi nevelés lélekben és igazságban* (Bencés Kiadó, Pannonhalma. 1996.) című tanulmánykötetet, amely a római katolikus, református és evangélikus egyházak közös kiadványaként a magyarországi felekezeti iskolák újraindítását és útkeresését mutatja be.

Európai kitekintést ad a témában Gottfried Adam: *Beiträge zur Religionspädagogik* (I–III. kötet) c. könyve (Stephanus-Buchhandlung Matthias Mittelstädt – Würzburg. I. kötet 1994; II. kötet 1994. III. kötet 1999). I. kötet címe: *Glaube und Bildung*, II. kötet: *Religiöse Bildung und Lebensgeschichte*, III. kötet: *Bildungsverantwortung wahrnehmen*.

lai műhely szellemének egyaránt megfeleljen a mai hitoktatás. Az egyházon kívüli oktatási területen szerzett tapasztalatok segítik mind az alapkérdések tisztázását, mind a korszerűség kritériumainak átgondolását, és alkalmassá teszik a valláspedagógiát a korszerű kommunikációra. Ezen a ponton pedig a hitoktatás széles elméleti és gyakorlati tevékenysége visszahat az egyházi életre: e nélkül a tevékenység nélkül nehezen lehet elképzelni a jövőbeli keresztény egyházi életet aktív és értelmiségi szinten is jelentős egyháztagsággal. A valláspedagógia ilyen tevékenysége az egész egyházi élet megújulását segíti elő azzal, hogy új oktatási módszereket ismertet meg, a régi értékeket pedig folyamatosan újrafogalmazza közvetíthetőségük érdekében. Ehhez a tevékenységéhez szorosan hozzátartozik a bibliai ismeretek közreadása úgy, hogy ezáltal a Szentírás tekintélye a középpontban marad, de a bibliai tudományok kutatási eredményeit sem hallgatja el. *A bibliaismeret átadása és egy bibliaolvasási magatartás kialakítása minden keresztény hitoktatás céljaként szerepel.* Ennek elérésére a tömegkommunikációs fejlődés következtében sokkal több lehetőség kínálkozik, mint korábban. Így a hitoktatás módszertanában külön fejezetek foglalkoznak azzal, hogy a vizualitás gyors terjedésével milyen új oktatási lehetőségek kínálkoznak ma. A technikai jellegű megújítási kísérletek eredményeként elérhető az, hogy külső megjelenésében nem marad távol a hitoktatás a többi tantárgytól. A lényegi tartalom és üzenet ezzel nem kerül veszélybe, mindössze a korszerűség követelményéhez közelít a hittan mint oktatott tantárgy. Nem divatot hajszolva vagy hamis missziói reklámfogásként alkalmaz új formát, hanem *a keresztény vallásos életgyakorlat kommunikációjának érdekében.* Létezik hitoktatás új formák alkalmazása nélkül is. Elmúlik sok oktatási alkalom a múlt eszköztárának használatával is, de élővé és vállalhatóvá igazán csak egy *időszerű tanítási mód* által válhat a keresztény tartalom a fiatal generáció számára.

Az oktatás és nevelés egységességéről a keresztény tanítás összefüggésében azon a területen folyik vizsgálódás, ahol ez leginkább megvalósulhat: a *hittantanár* és a *lelkész* személyes érintettségében és a *családi élet* területén. Mindig visszatérő kérdés ezzel összefüggésben az, hogy hogyan lehet spirituális szempontokat figyelembe venni a nevelésben. A II. vatikáni zsinat ezzel összefüggő tanításának rövid összefoglalását adja *Nemesszeghy Ervin SJ.* a keresztény nevelésről szóló tanulmányában.

- „Minden embernek joga van a neveléshez, a keresztény embernek joga van a keresztény neveléshez.
- A nevelés feladata elsősorban a családnak, de feladata az iskolának és az egyháznak is.
- Az igazi nevelés nemcsak oktat, hanem fejleszti a személyiséget.
- A keresztény nevelés célja nem csak a természetes emberi érettség elérése, hanem a krisztusi magatartás elnyerése.
- Igen fontos a felelősségtudatra való nevelés.

- Fontos továbbá a nyíltság mások irányában, készség a párbeszédre és a közjó előmozdítása.
- Úgy kell nevelni, hogy a neveltek tegyenek tanúságot a bennük élő reménységről.
- A neveltek legyenek kovászai a társadalomnak.
- A neveltek szolgálják az egész emberi család üdvösségét a hit örömeivel.”⁴⁴

A mai valláspedagógia számára ezeknek az előírásoknak a megvalósításáért folytatott munka az igazi feladat. Ezért állandó kutatási terület az egyház, a család és a társadalom kapcsolódási pontjainak vizsgálata és a vallásos emberek életének alakulása. A valláspszichológia és a vallásszociológia ezen a ponton rendszeresen figyelembe veendő segéd tudományok. Kutatási eredményeik irányt mutatnak a valláspedagógiai munka számára.

A tanárra, nevelőre vonatkozóan a lelki dimenzió vállalása fontos kritérium, hiszen csak így képzelhető el a keresztény oktatás és nevelés családban, iskolában és egyházban. „Ha a keresztény nevelő a hit-dimenziót őszintén valóságnak tartja, akkor azt nem csak figyelembe veszi, hanem az áthatja egész nevelői munkáját, egész életét. Úgy is mondhatnánk, hogy elsősorban példájával nevel. Természetesen a nevelő és a nevelendő közötti személyes beszélgetésekben ezeket a lelki szempontokat csak akkor használhatja, ha a nevelendő is a keresztény hit alapján áll, mert a hitet nem lehet másra kényszeríteni, nem lehet parancsolni; legfeljebb jól vagy rosszul ajánlani, vagy Istentől kikönyörögni.”⁴⁵ Olyan keresztény világszemlélet szólal itt meg, amely hisz a Szentlélek működésében, és ezért rámutat arra, hogy lehetséges krisztushitben, az Atya iránti bizalomban, szeretetben és Isten irgalma alatt élni.

A valláspedagógia egyházi iskolákra vonatkozó magatartásánál jó szem előtt tartani a kettős szempontot: „az egyházi iskolák újraindítása nem egyszerűen az egyházak ügye volt, bármennyire természetesen az egyházaktól indult el a kezdeményezés, hanem egyház, állam és társadalom ügye. Ezért is lehetett sikeres az évtized, és ez a garancia a jövőt illetően. Nem vitatható, hogy az egyházakat egyrészt az évtizedes tradíció okán, másrészt a jogtalan, erőszakos államosítást orvoslandó megillette a demokratikus átalakulásban és azt követően az iskolaalapítás joga, de a jövőképet illetően a tiszteletreméltó történelmi, kulturális, morális érveknél meghatározóbb az az igen öröndetes társadalmi igény, amely megnyilvánult az egyházi iskolák újraindításakor, és elsöpört minden egyházi és társadalmi ellenvetést...”⁴⁶

⁴⁴ Nemesszeghy Ervin SJ: *Spirituális szempontok figyelembevétel a nevelésben*. In: *A nevelésről... A szabadságról... A szentről...* Katolikus Pszichológusok Baráti Köre – Faludi Akadémia. Budapest. 1999. 199. o.

⁴⁵ uo. 201. o.

⁴⁶ Dr. Frenkl Róbert: *A magyarországi egyházi iskolarendszer jövőképe*. In: *Evangélikus Iskola* 1. évf. 1. szám. 2001. december. 11. o.

Ez a történelmi háttér és az aktuális helyzet indokolja a rendszeresen végzendő *valáspedagógiai képzést és kutatást, de a pedagógusok továbbképzésének lehetőségét is*. Az utolsó évtized egyik legdöntőbb változása éppen a keresztény oktatás és nevelés új helyzete, az ehhez szükséges *teológiai alapozás, újrafogalmazás és ismeretbővítés* a gyakorlati teológia területén.

Altémánkon belül külön említést érdemel a *gyülekezetpedagógiai munka*, amely iránt erőteljesen megnőtt az igény az utóbbi években. A fogalom a gyülekezetben folyó tanító munka összességét jelöli, és igen széles kört ölel föl a vasárnapi gyermekbibliakörtől a konfirmációt/bérmálást megelőző tanításon át a jegyesoktatásig, illetve a bibliatanulmányozó csoportok munkájáig.⁴⁷ A gyülekezetpedagógia átfogó elméleti alapvetést és módszertani útmutatást próbál nyújtani civil egyháztagnak és hivatalos szolgálatban állóknak egyaránt. A népszerűsítő teológiai munka ezen a területen érheti el a legszélesebb dialógus-helyzetet az egyház keresztmetszetében. A gyülekezetpedagógia területén élénk mozgás észlelhető Európa-szerte. Katekizmusok sokasága jelent meg azzal az igénnyel, hogy elősegítse az alapvető tájékozódást. A felnőttképzés mint kutatási terület jelentősége erőteljesen növekedett az utóbbi évtizedekben. Az élénkület legfőképp az az érdeklődési hullám motiválta, amely a rendszerváltással együtt jelentkezett a közép és kelet-európai térségben. Ez a folyamat egyúttal erősítette az ökumenikus válaszkérés munkáját is. Éppen a gyakorlati teológia közvetlenül a gyülekezeti létformát érintő tudományterülete az, ahol az eltérő felekezeti adottságok kölcsönös megismerése, vagy az egyes felekezetekre jellemző spirituális élet találkozása meg elevenítő hatással rendelkezik. Ennek a kölcsönös megismerési folyamatnak a hazai élénkülése még várat magára, de kezdeti elmozdulási jelek már érzékelhetők.

A közös liturgikai kutatások, a bibliafordítói tevékenység és egyéb már meglévő működési területek mellett szükség lenne a gyülekezetszervező és gyülekezeti életet kutató ökumenikus programokra is. De nem halogatható sokáig egy korrekt és teológiailag megalapozott, felekezeteket bemutató és az ökumenikus közeledés szabályait feltáró munka sem, amely – túl a keresztény felekezetek bemutatásán – a világvallások egymáshoz való viszonyát is kutatja, tanítja és segíti megérteni. A jelenlegi világhelyzet eseményei rendkívül világosan mutatják, hogy *a vallások ismerete szervesen hozzátartozik az emberi élet alapvető tájékozottságához, az emberi együttélés egyik alapja*. Mindezek a témák a gyülekezetpedagógia területére tartoznak, és a közös tevékenység lehetőségét kínálják a különféle keresztény felekezetek számára. Ugyanakkor meg kell állapítanunk, hogy kevés alkotóelem hiányzik a naponkénti gyülekezeti életmegnyilvánulásokból Magyarországon annyira, mint a *felnőttoktatás és a népszerűsítő teológiai munka*,

⁴⁷ Látható, hogy amit ma gyülekezetpedagógiának nevezünk, az erősen közelít ahhoz a feladatkörhöz, amit korábban katechetika, egyházi oktatás névvel foglaltak össze.

azaz a *gyülekezetpedagógiai tevékenység* maga. Egyre határozottabban érzékelhető az igény erre a tevékenységre, valamint az az elvárás, hogy az egyházi cselekményekkel kapcsolatos pedagógiai feladatok csak megújult formában, a mai aktuális kérdésekre is válaszolni kész magatartással végezhetőek.

A gyakorlati teológia feladatához tartozóan még – a teljesség igénye nélkül – két területet kell röviden megemlítenünk: a liturgika és az egyházjog területét.

3.3.6 Liturgika

A liturgiával foglalkozó tudományág a *liturgika*, amely az istentiszteleti élet gyakorlatát vizsgálja, és történeti áttekintést ad az istentiszteleti élet fejlődéséről. Csak rövid ismertetéssel érintjük ezt a szakterületet, mivel önálló tudományág, hatalmas irodalma van, és sokrétű kutatási területtel rendelkezik. Napjainkban élénk az iránta való érdeklődés a magyarországi egyházakban. Magyar nyelvű irodalma rendkívüli módon megnövekedett. Kiemelkedő jelentősége van a Magyar Egyházzenei és Liturgikai Társaság egyházzenei és liturgikai folyóiratának. Dobszay László professzor munkássága az az összefogott és magas színvonalú tevékenység, amely az utóbbi években a katolikus és protestáns egyház liturgikai munkáját alapjaiban meghatározza. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen folyó egyházzenei képzés széleskörű hatása minden felekezet életében érzékelhető. Nem történelmi alap nélküli folyamat ez, hiszen az államosítás előtt rendkívül magas szintű protestáns egyházzenei képzés folyt a Zeneakadémián. (Kiemelkedő tevékenységet folytatott ebben az időben: Gárdonyi Zoltán, Zalánfy Aladár, a későbbi egyházzenei életben pedig: Weltler Jenő, Sulyok Imre és Trajtler Gábor.)

Érdeemes például rátekinteni arra a kutatási programra, amelyben a liturgiátörténet tanulságait adják közre az egyes felekezetek szaktudósai, és amely megjelent a Magyar Egyházzene hasábjain.⁴⁸ A tanulmányból láthatjuk, mennyire összetett kérdés a liturgikus magatartás alakulása az egyes felekezetek történelmének összefüggésében. Az eltérő hagyományok ellenére azonos kérdések jelentkeznek. A mai istentiszteleti élet is hasonló feszültségi helyzettel rendelkezik. A régi közös keresztény gyökerek elemeinek őrzése, illetve esetenként – elsősorban protestáns területen – visszakerülése a mai liturgiába egyfelől, a mai nyelvhasználat, zenei stílus és szokások szerinti elemek másfelől, mint újító és mozgósító igény jelentkeznek. Ez a kettősség állandó kihívást és

⁴⁸ A *liturgikatörténet tanulságai*. In: *Magyar Egyházzene*. 1999/2000. 4. szám.

Evangelikus, református és görög katolikus liturgikatörténetről is bőséges információkat nyújtanak a tanulmányok.

egészséges feszültséget teremt, a liturgia tudományát pedig az elé a kérdés elé állítja, hogy *hol van a határa az istentisztelet formai megújulásának*, meddig kötelező ragaszkodni a tradícióhoz, a régi gyakorlathoz.

Az istentiszteleti zenének is új lehetőségei alakulnak ki hazánkban ma, ugyanakkor még mindig nehéz teherként hordozza minden keresztény egyház az elmúlt évtizedek hatását, amelynek szándéka az istentiszteleti kultúra leépítése és színtelenné tétele volt. A zenei igényesség, a liturgikus gondolkodás és magatartás fejlesztése és az esztétikai igényesség jogos jelenléte az egyházi alkalmakon, különösen is az istentiszteleteken, fontos kritériumként jelentkezik a mai liturgikus-teológiai gondolkodás számára. Nem jelent ez elvont, a valós életkérdésektől eltávolodó formákat, hanem inkább a művészetek aktív kortársi jelenlétét. A liturgia állapota mindig visszatükrözi és kifejezi az általános egyházi élet helyzetét és színvonalát. Ezt erősíti meg Dobszay László a fent érintett kutatás keretében írt előadásában: „...a liturgikatörténeti áttekintések a tények kérlelhetetlenségével mutatják meg, hogy az egyházzene – első renden az istentiszteleti zene – mindenkori állapota mindenek előtt a liturgia állapotától és az azzal bonyolult kölcsönhatásban lévő liturgikus vagy liturgiaellenes gondolkodástól függ: tehát elsősorban nem az egyház tagjainak, papjainak és híveinek műveltségétől vagy képzetlenségétől, gazdagságától vagy anyagi nyomorúságától, a támogatott vagy kedvezőtlen társadalmi-politikai körülményektől. Mindezek nem lényegtelen, de csak színező adottságok.”⁴⁹

Ha a protestáns gondolkodásban keressük a liturgia helyét a teológiai diszciplínák között, akkor ismét *Schleiermacherhez* érkezünk. Az általa kialakított teológiai struktúra sorolja a liturgikát a gyakorlati teológia körébe, és érdeklődését kitérít a teljes istentisztelet értelmezésére és valamennyi istentiszteleti cselekményre. Protestáns területen napjainkban éljük át a liturgia iránti – fent már említett – látványosan megnövekedett érdeklődést, amely egyfelől az egész kereszténység közös istentiszteleti gyökereit kutatja, és ezáltal megéli az egységet a korábbi nemzedékek keresztény gyülekezeteivel. Másfelől megeleveníti a lutheri reformációnak azt a törekvését, amely őrizte az istentisztelet hagyományos rendjét. A napjainkban érzékelhető megújulási szándék érteni és értékelni akarja ezt a lutheri örökséget. Nem hanyagolható el azonban ma sem a kortársi megszólítás igénye és az aktuális és kontextuális új formák beépítése az istentisztelet kommunikációja érdekében.

⁴⁹ *A liturgikatörténet tanulságai*. In: *Magyar Egyházzene*. 1999/2000. 4. szám. 409. o.

3.3.7 Egyházjog

Az *egyházjog* területén egy fontos tényt kell szem előtt tartanunk. Másképpen foglalkozik vele a római katolikus és a protestáns teológiai tudomány. Eltérő a hangsúlya és a jelentősége is a két területen. Mindez nyilvánvalóan a történelmi gyökerekből következik. Ezen az említett eltérésen túl strukturális különbségek is előfordulnak az egyházjoggal kapcsolatban a teológiai rendszeren belül. Szerepelhet önálló tudományágként, vagy kapcsolódhat a gyakorlati teológiához, több esetben pedig az egyháztörténethez.⁵⁰ Emellett nemcsak a teológiához, hanem a jogtudományhoz is kapcsolódik. *Jelentősége bizonyos értelemben a magyar egyházi helyzetben növekedik, hiszen a szélesedő szolgálati területek igénylik a szervezés és működtetés korszerű szabályait.* Az egyházjog természetesen foglalkozik az egyház működésének minden területével és az egyházi szervezet külső kapcsolódásának szabályozásával is. A protestáns egyházak másképp közelítik meg a presbitériumok munkáját és a zsinati tevékenységet, mint a katolikus egyházi szervezet a maga tradíciója alapján. Az egyes egyházkormányzati szintek szerepe és jelentősége napjainkban különösen is jelentős változásokat él át a rendszerváltozás utáni helyzetben Magyarországon.

Az egyházkormányzati szintek szerepének megerősödése szintén előtérbe helyezi az egyházjog munkáját. Emiatt is érdekes a gyakorlati teológia és az egyházjog viszonya, illetve kölcsönhatása, amelyet egy római katolikus teológiai jegyzet a következőképpen ír le: „A kánoni jog és teológia pasztorális dialektikus kapcsolatban állnak egymással. A pasztorális mindig egy jogilag meghatározott egyházat, közösségi struktúrát, magatartásformákat szemlél, s így feltételezi a jog létét. Másrészt azonban a jelen körülményeit, koronként változó elvárásait, igényeit vizsgálva állandóan kritika alá veszi a jogszabályokat, illetve anyagot és szempontokat szolgáltat a jogszabályok megújításához. Az egyházi törvények mindig a krisztusi küldetés függvényei, a küldetés pedig koronként más formákban valósulhat meg (*ecclesia semper reformanda*).”⁵¹

A katolikus felfogás szerint az egyházjog az egyházban érvényes jog, amely az egyház közösségként való megvalósulását szabályozza. Két alkotóeleme: az egyházi törvények (ezek gyakran isteni jogot fejeznek ki tartalmilag) és a szokásjog. Az egyházjog fő forrása a *Codex Juris Canonici*, amely 1918-ban lépett életbe, de később felismerték, hogy ez a kódex reformokra szorul, és ezért folyamatos átdolgozása történik. Az egyházi normák alkalmazásának más a gyakorlata és jelentősége a katolikus egyházi életben, mint a protestánsban. Speciális feladata a katolikus egyházjognak az egyházi normák

⁵⁰ Magyarországon a teológiai képzés protestáns gyakorlatában az egyházjog oktatása az egyháztörténeti tanszék keretén belül valósul meg.

⁵¹ Tomka-Horváth: *Gyakorlati teológia*. Katolikus teológiai főiskolai jegyzetek. Budapest. 1980. 16. o.

kötelező voltának megfogalmazása, illetve a tisztán egyházi törvényekkel kapcsolatos felmentvények alkalmazásának meghatározása.⁵²

A katolikus egyházjog, mint tudomány, teológiai diszciplína az egyik legrégebbi, mert már az 5. században meglévő gyűjteményen alapul. Önálló intézet és önálló tanszék foglalkozik vele. A legújabbkori katolikus jogtudomány területén nagyon jelentős Dr. Erdő Péter munkássága. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának keretében kánonjogi doktori iskola is működik.

⁵² Karl Rahner, Herbert Vorgrimler: *Teológiai kiegészítő. Szent István Társulat. Budapest. 1980. 137kk*

A GYAKORLATI TEOLÓGIA ÉS A GYÜLEKEZETI ÉLET NÉHÁNY TALÁLKOZÁSI PONTJA

Hogyan válhat egy mai egyházi közösség korszerűvé, vonzóvá és érdekessé? Milyen tartalmi hangsúlyokkal és a közeledés mely formájával van esélye a keresztény üzenet közvetítésének a mai társadalomban?

Mielőtt ezekre a kommunikációt indító kérdésekre választ keresnénk, összegezzük a gyakorlati teológia szerepét és feladatát! A gyakorlati teológia feladatának az egyház jelenlegi élethelyzetére vonatkozó megfontolások megfogalmazását tarthatjuk és a történelmi út figyelembevételével a keresztény hit autentikus képviselőtét.

J. Henkys 1975-ben megjelent gyakorlati teológiai kézikönyvének bevezetésében található a következő irányelv: „A gyakorlati teológia kritikusan és konstruktívan tárgyalja olyan cselekvések, intézkedések és kapcsolatok aktuális vonatkozását, amelyekben élő módon van jelen egy adott keresztény egyház missziója, Isten egyháza az emberiség számára. Ezt vagy észrevenni, vagy feladni lehet.”⁵³ Ennek alapján könnyen úgy tűnhet számunkra a gyakorlati teológia, mintha az az egyháztörténet aktuális része lenne csupán. Könyvének későbbi fejezeteiben szól Henkys arról, hogy a gyakorlati teológiának teljesen speciális helyzete van: „A gyakorlati teológia egy szakokban gazdag tudományos-teológiai képzés, tanítás és kutatás, és ebben az értelemben – mint minden más teológiai diszciplína is – szükségszerűen elvi. A teológiai diszciplínák összességében megtartják az alapjukat, először is a cselekvő egyháznak a kritikusan megnövekedett igényén keresztül, és céloznak ebben az értelemben – mint különösen a gyakorlati teológiában – szükségszerűen a gyakorlatra. A különbség a gyakorlatinak nevezett és a más diszciplínák között nem a tényben van, hanem a *praxis-kapcsolat módjában*. Itt viszont nyitva marad, hogy miben áll a gyakorlati teológia praxis-kapcsolatának sajátossága. Ha a gyakorlati teológia mint elv már azt tanítja, hogy hogyan kell a feladatokat helyesen megragadni, akkor megkérdendő, hogy ezzel nem lép-e más teológiai diszciplínák he-

⁵³ J. Henkys: *Praktische Theologie*. 1975. I. kötet 14. o.

lyére. Ezzel szemben inkább cselekvési programokra és szolgálati útmutatásokra kell koncentrálnia, akkor tudja a maga számára a praktikusat pragmatikussá változtatni.”⁵⁴

Az egész teológiai tudomány összefüggésében jó szemünk előtt tartani azt a megállapítást, amelyet Reuss András evangélikus rendszeres teológia professzor 1994-ben így fogalmazott meg: „A teológia gyakorlati tudomány volta a keresztyén egyházra bízott evangélium aktualitását jelenti, amely nem lehet függvénye az elfogadtatásnak vagy az elutasításnak. Az evangélium ügye nem olyan kiegészítő tartozéka az emberi életnek, amelyet bizonyos szinten valaki már megengedhet magának, hanem mindennapi kenyér, élet kenyere. Hirdetése nem tehető attól függővé, hogy alkalmas vagy alkalmatlan az idő, hogy szívesen hallgatják, vagy nem viselhetik el (2Tim 4,2–3).”⁵⁵ Az evangélium aktualitásának keresése, kutatása és kifejezése olyan komplex feladat, amelyben a teológiának sohasem szabad elfelejtenie a kontextualitást az emberi élet teljességében. „A teológia gyakorlati tudomány volta arra is emlékeztet, hogy az evangéliummal az emberekhez kell eljutnunk – az óvodáskorútól a haldoklóig. Különös, hogy éppen a kommunikáció századában kell beszélni olyan mértékű elmagányosodásról, mint még soha, s hogy az emberek közötti kapcsolatteremtésben korunk embere, korunk fiatalja is sokszor milyen nehézségekkel küszködik. Különös, de a modern életformából adódik, hiszen sok családban nincsen testvér, nincsen idős ember, nincsen házaspár – emberek sokasága él úgy, és a fiatal nemzedék nő fel úgy, hogy nem tud a kapcsolatteremtésben, konfliktusok megoldásában elég gyakorlatot szerezni. A teológia mint gyakorlati tudomány indít és kötelez: beszélni az emberekkel, figyelni és hallgatni rájuk, Isten igéjét megszólaltatni, nemcsak szószéken, amikor mindenki másnak hallgatni illik, hanem egy eleven, vitázó közösségben, vagy akár az emberi élet szélsőséges helyzeteiben is.”⁵⁶

Ennek a gondolatsornak a folytatásaként figyelhetünk fel R. Zerfass gyakorlati teológiáról szóló megfogalmazására. Ő is praxis-kapcsolatot állít a definíciója középpontjába. Felhívja a figyelmet arra, hogy egy felmondhatatlan feladata van a gyakorlati teológiának azáltal, hogy a mindig alakuló teológia és humán tudomány reflexiója a keresztyén egyházi gyakorlat. Ezt kell vizsgálnia, úgy, hogy a jelenlegi igényeket komolyan veszi, teológiailag azonosítja, és kérdésként a tradícióba is közvetíti. Ezzel Zerfass a hagyománynak kritikai funkciót ad a jelen és a jövő feszültségének kezelésénél. Így magyarázható egy minőségi módszerbeli különbség más diszciplínákkal szemben, ame-

⁵⁴ uo. 37. o.

⁵⁵ Reuss András: *A teológia gyakorlati tudomány*. Tanévzáró rektori beszéd. Evangélikus Hittudományi Egyetem. 1994. június 23. Kézirat. „hirdesd az igét, állj elő vele, akár alkalmas, akár alkalmatlan az idő, feddj, ints, biztass teljes türelemmel és tanítással. Mert lesz idő, amikor az egészséges tanítást nem viselik el, hanem saját kívánságaik szerint gyűjtenek maguknak tanítókat, mert vizket a fülük.” (2Tim 4,2–3)

⁵⁶ uo.

lyek módszeresen ragaszkodnak a keresztény hagyomány bizonyítékokkal alátámasztott rekonstrukciójához.⁵⁷

Ha pedig korszerű egyházi közösség és a kor számára érthetően közvetített üzenet után kutatunk, akkor két aktuális területre nyomatékosan figyelniünk kell. Egyik a *közösség szerepe*, másik pedig *az egyház helyzete a társadalmon belül*. Ez egyben a gyakorlati teológia kommunikációjának legfőbb kapcsolatrendszere is.

4.1 A KÖZÖSSÉG SZEREPE

A bátorító közösség megőrzése és megújulása az egyik legsürgetőbb feladata a keresztény egyházaknak ma, amikor a közösségi karakter egyre megkérdőjelezettebbé válik az európai kontextusban. A modern társadalom természetéből fakad egy elkülönülési tendencia. *Luhmann* német szociológus szerint az emberek különböző alrendszerekben élnek, és ezek nincsenek többé szinkronban egymással (autonóm alrendszerek/sub-systems). Ezek közül egyik a vallás, amely többé-kevésbé függetlenül működik a többitől. Véggözetkertetesként azt vonja le, hogy a vallás a fejlett nyugat-európai társadalomban a szabadidő eltöltésének területére került, annak egyik lehetősége.⁵⁸ Ma megkérdésközöljük, hogy valóban elkerülhetetlen fejlődési irány-e az, amelyben a társadalom modernizálódása és az elvilágiasodás így összetartozik, és széteséshez, atomizálódáshoz vezet például a nyugat-európai protestantizmus területén. De világjelenségként kell számolnunk a család összetartó erejének csökkenésével is. Az atomizálódás tehát egymás után éri el a közösségeket.

Az elkülönülés – *individualizálódás* – mint jelenség rengeteg kérdést vet fel a jövő kereszténysége számára a magyar kontextusban is. Az újraindított egyházi intézmények helyzete abból a szempontból is izgalmas, hogy ki tud-e alakulni bennük egy új, modern vallási közösségi létforma, amely a jövőben komoly társadalmi szerepet vállal magára; vagy nosztalgikus jelenségként, csak a múlton tájékozódva élnek ezek az intézmények.

Ugyanerre a témára *Berkhof* holland teológus a saját kontextusából reagál, és a következőket írja: „Egyéni és kollektív életünkben Isten már nem lényeges tényező. Az egyházakban és a családokban egy ideig még folytathatja életét, mint valamilyen nyugdíjas, de a keresztény intézeteknek és egyesületeknek nincs többé helyük a társadalomban és a kultúrában. Istent az utolsó dolognak nyilvánították az Ő világa számára: »Privatsache«-nak (magánügynek).”⁵⁹

⁵⁷ Klostermann – Zeffass: *Praktische Theologie heute*. 1974.

⁵⁸ Vö: Gerard Dekker: *Lehetségek-e református hit a (poszt)modern társadalomban?* In: *Confessio* 2000/3. 11–17. o.

⁵⁹ Idézi: Gerard Dekker i. m. 15. o.

Ugyancsak ezt fogalmazza meg *Gerard Dekker* is idézett tanulmányában: „Más szóval: megtörtént a hit privatizációja: az emberek hitélete, hogy úgy mondjuk, mindenfajta társadalmi szektorból kivonult és egyre inkább az élet egy korlátozott részére koncentrálódik, arra a részre, amelyet többnyire magánéletnek nevezünk. Szociológiailag szólva, ez az elvilágiasodás legfontosabb formája. És éppen ez a fejlemény érinti leginkább a református vallási élet szívét-lelkét.”⁶⁰

Ez a néhány mai vélemény is azt mutatja, komolyan fel kell készülnünk arra, hogy egyértelmű feleletet adjunk a kérdésre: lehetséges-e a keresztény hit a (poszt)modern társadalomban. A szétesés irányába mozduló változásokban hogyan lehet mégis az „egység”, a közösség és az összetartozás kifejezője a kereszténység? A befelé forduló és „elkülönülő szigetek”-ként élő közösségek helyzete egyre nehezebbé válik egy hasznosságra, érdekekre koncentráló társadalmi háttéren. Meglátásom szerint a gyakorlati teológia legfontosabb feladatai között fog szerepelni a közeljövőben az individualizáció kihívására adandó válasz, illetve a keresztény közösségek ápolásának, megújulásának kérdése mint lehetséges gyógyító tényező az individualizáció által meghatározott korban.

4.2 AZ EGYHÁZ HELYZETE A TÁRSADALOMBAN

Hiteles jelenlét, a tevékeny szeretet megvalósulása az egyházi élő közösségekben. Ezért folyik talán a legnagyobb küzdelem az átalakuló magyar közéletben az egyházak részéről. Cél, hogy megvalósuljanak a keresztény közösség értékei az egyházi életben, és a kereszténység hitelessége nyilvánvaló legyen a külső szemlélő számára. Ne ügyeskedés, manőverezés vagy alkalmazkodási taktika jellemezze a keresztény közösségi létet a társadalomban, hanem legyen nyilvánvalóan a tevékeny szeretet megtestesítője. Ez „csupán” az identitásához hű, a természetes magatartású egyház képe. Így fogalmaz *Fazakas Sándor*, református rendszeres teológus az *Egyház a polarizált társadalomban* című tanulmányában: „Az egyház léte nem csupán a társadalmi kihívásokra adott reflexió, hanem lényegesen több: olyan küldetése és feladata van a világban, amely bizonyos mértékig kiemeli a változó világ kontextusából. Ebben a kiemelt, elkülönülő állapotban mutatkozik meg az egyház mássága és veszélyeztetettsége. Más, egészen »más« az egyház, mint a többi társadalmi szervezet, mert Krisztus tulajdona és neki tartozik engedelmességgel. Veszélyeztetett az egyház, mert ki van téve, hogy »másságáról« megfellelkezve játékszere legyen politikai-társadalmi érdekeknek. A gyakorló lelkész és a gyülekezeti tag ezzel kerül szembe nap, mint nap...”⁶¹

⁶⁰ uo.

⁶¹ Fazakas Sándor: *Egyház a polarizált társadalomban*. In: *Confessio*. 2000/4. 27–38. o.

Ebben pedig csak akkor lesz képes helytállni az egyház, ha szüntelenül végzi azt a teológiai munkát, amely kutatja és keresi az irányvétel lehetőségét. Ha nem is tantételeket fogalmaz meg a protestáns keresztény teológiai kutatás, de legalább a tájékozódást segítő irányjelző téziseket ajánl (permanens válaszkeresés).

A nyitottságra, mint őszinte magatartásra az egyes embertől a közösségi létformáig fokozottan szükségünk van. Ma talán minden korábinál világosabban látjuk, hogy csak a párbeszéd újrafelfedezése adhat perspektívát a jövőre nézve. Sok egyoldalú megközelítés, vagy kisajátított véleményalkotás után rá kell ébrednünk arra, hogy csak a *másik* és a *mások iránti* érdeklődés növekedése, a körültekintés bátorsága és az őszinte részesedés a társak életében mozdít ki a megszokottból, a régiből – a változó, az új felé. Ezt a legközvetlenebb környezetre ugyanúgy értem, mint a tágabb összefüggésekre. A keresztény válaszadás esélye és lehetősége ott lesz valóság, ahol a nyitottság természetes állapottá válik és nem alkalmi vagy csupán tradicionális háttérrel jön létre.

Ernst Lange véleményét hívhatjuk itt ismét segítségül: „Csak akkor tudok a hallgatóval az életéről szakszerűen és nyíltan beszélgetni, ha előbb engedem őt velem beszélni. Csak maga az igehallgató tud bevezetni engem saját életének speciális problematikájába. Ez természetesen nem csupán információ kérdése, amelyet megfigyelés, látogatás, beszélgetés során szerezhetek meg. Ez a participáció problémája, a hallgatóm ételsorsában való részvételem, érdeklődésem és részesedésem problémája. Annyira kell – a szó sajátos értelmében – *benne lennem* az ő ételsorsában, amennyire csak lehetséges.”⁶²

Ilyen részesedés lehet az az őszinte nyitottság, ami nélkül nem lehet megfogalmazni és átadni a keresztény reflexiót az élet kérdéseire. Az élet értelmének kérdése a 21. század emberének is alapkérdése marad, de választ csak akkor tudunk adni, ha a *beszédet megelőző beszélgetésre* is lesz hallásunk, figyelmünk és imádságunk.

Erre utal *Andorka Rudolf* is nem sokkal a rendszerváltozás után írt cikkében: „Végző soron azon fog megfordulni a vallás jövője Magyarországon, hogy az egyes keresztény emberek és az egyházak mennyire lesznek képesek vonzó példát, viselkedési, életvezetési mintát mutatni a magyar társadalom számára.”⁶³

A teológia és praxis összefüggésében mindig előtérbe kerül az ekkleziológiai alapkérdés: milyen egyházi életforma és üzenet képes az aktuális kommunikációra? Mikor tekinthetünk úgy egy mai keresztény közösség tanítására, megjelenési formájára és üzenetátadó képességére, hogy ezek együttesen is megszólító erővel rendelkeznek az egyházon belül és kívül egyaránt? Az erre való képesség eléréséért küzd a gyakorlati teológia. Ezt fogalmazzák meg *Wolfgang Ratzmann* és *Jürgen Ziemer* lipcsei gyakorlati teológusok a *Kirche unter Veränderungsdruck* (*Egyház a változás kényszerhelyzetében*) cím-

⁶² Ernst Lange: *Predigen als Beruf*. Kreuz Verlag, Stuttgart-Berlin. 1976. 59. o.

⁶³ Andorka Rudolf: *Vallás és egyházak a mai magyar társadalomban*. In: *Confessio*. 1991/4. 12 o.

mel végzett kutatási program összegző publikációjában. A döntő kérdés megállapításuk szerint ma is az, hogy meg tudjuk-e fogalmazni, *mit nevezünk egyháznak, és mi te-szi egyházzá a közösséget*. A gyakorlati teológia feladata tehát az, hogy az egyház jövője szempontjából prioritásokat keressen, ezeket fogalmazza meg és inspirálja az egyházat életképessége fokozására a benne élő alkotó közösségeken keresztül. Ez a kiadvány vissza-tükrözi azt, hogy mennyire fontos az egyházon kívüli környezet vizsgálata is. Hasonló-an nyilatkozott Várszegi Asztrik 1998-ban az egyház és kommunikáció témában meg-rende-zett, *A párbeszéd egyháza* címet viselő konferencián az egyház kommunikációs helyzetéről: „Az információs társadalom bontakozó léte és vívmányai hihetetlen kihí-vást és esélyt jelentenek a vallásos ember számára is, ugyanakkor nagy veszélyeket is rejt-nenek magukban. Az ember természetét figyelmen kívül hagyó fejlődés, változás tönk-reteheti az embert, családját és a közösséget, végül az egész emberiséget.”⁶⁴ A kihívás, az esély és a veszély környezetében élő egyház számára állandó feladat a teoló-giai tudomány és a vallásos gyakorlat kapcsolatának elevenen tartása.

Jürgen Ziemer használja a „kommunikative Glaubensmilieus” (kommunikatív hit-mil-ió) kifejezést, amikor arról beszél, hogy a mindennapi hitélet akkor lehetséges az emberek számára, ha *egendő* egyházi közösség működik a jövőben is, mégpedig kor-szerű formában. A prioritást a gyakorlatra koncentráló teológiai tudományág akkor ta-lálja meg, ha képes a koherens gyülekezeti csoportok erősítésére és stabilizálására. Minde-z az alábbi területeken valósul meg:

- paradigmaticus egyházi jelenlét a társadalomban;
- a kultúrában való – a kívülállók számára érthető – részvétel;
- szociálpolitikai kapcsolódás „prófétai” szerepvállalással;
- életvezetési és tanácsadási kompetencia a nem keresztyének irányába is;
- a súlypontként kezelendő istentisztelet nyitott formájának fejlesztése (az isten-tisztelettől elvezető és az istentisztelethez odavezető missziói hozzáállással);
- a szekularizált világ felé hidépítő munka, hogy a hit tartalmi kérdései is nyilvánosság-ra kerüljenek.⁶⁵

Ezek azok a területek, ahol az irányvétel és a tartalomátadás módja megváltozhat az egy-házi légkörben úgy, hogy az egyházi közösség belső és külső kommunikációja megújul. Így válik a praxissal foglalkozó elméleti tudományág olyanná, hogy az egyház falain kívül is közvetítésre és hiteles keresztyén jelenlétre képesítő lehetőséget fogalmaz meg.

⁶⁴ Várszegi Asztrik: *Beköszöntő*. In: *Egyház és kommunikáció*. Balassi kiadó. Budapest. 2000. 13. o.

⁶⁵ Jürgen Ziemer: *Kirche nach der Wende: Wohin wollen wir?* c. tanulmánya alapján. In: *Kirche unter Veränderung*. Evangelische Verlagsanstalt. Leipzig. 2000. 179–187. o.

4.3 A DIAKÓNIA HELYE ÉS JELENTŐSÉGE AZ EGYHÁZ SZOLGÁLATÁBAN

4.3.1 A hiteles egyház szolgálatában

Ahogy nyíltabbá válik a társadalom területén az értékítéletek megfogalmazása, egyre többször kerül elő a kérdés: mitől hiteles ma a keresztyén egyház, és hogyan válik elfogadottá illetve vonzóvá?

Nem kétséges, hogy nagyon hamar jelentkezik első kritériumként az, amit *az emberi élet őrzése, segítése, gyógyítása* terén tesz. Ez a jelenlét természetesen nemcsak a fizikai, testi bajok, nyomorúságok gondozását foglalja magában, hanem a lelki eredetűekét is. A pszichoszomatikus valóság felvállalása, a teljes emberi élet (a test és a lélek) szorongatott helyzeteiben történő gondozói, kísérői szolgálat egésze a diakónia területe.

Első hallásra azonnal az idősek, a beteg, sérült és fogyatékkal élő emberek ellátására gondolunk, pedig valójában sokkal szélesebb és korábban kezdődő tevékenységre kellene gondolnunk a diakónia összefüggésében.

A diakónia mint magatartási forma a keresztyén gyülekezet mindennapi velejárója. Nem alkalmi jellegű, nem egy szűk csoport tevékenysége, nem egy egyházi szolgáltatás, és nem csak az egyház falain belül végzett szolgálat.

A hitelesség, az elfogadottság kiváltója, ébresztője is elsősorban azért lehet a diakóniai tevékenység, mert messze túlmutat az egyház öncélú cselekvésén.

A következőképpen határozhatjuk meg tehát a *diakónia fogalmát*: „A Jézusról szóló örömhírnék (az evangéliumnak), mint az érkező szeretet és az Isten igazságossága megjelenésének formába öntése a diakónia feladata. Az a diakónia küldetése, hogy ezt komolyan vegye és kifejezze.”⁶⁶

Megkérddezhetjük, hogy a modern kor gyülekezete hogyan tehet ennek eleget, mit kell figyelnie? Mit kellene másképpen gyakorolnia, alakítania, mint korábban? Kik lehetnek a hordozói ennek a szolgálati területnek ma?

Az erősen megváltozott környezetet fejezi ki *Udo Krotzik* egy cikkében, amikor ezen a címen gondolkodik a diakóniáról: *Zwischen Markt und Mildtätigkeit. Chancen und Perspektiven der Diakonie in vereinten Europa.*⁶⁷

A helykeresést így mutatja be: a piacgazdaság és a jótékonykodás (jótékonykodás) között. A reális helykeresés is itt zajlik ma: egyfelől az intézményes diakónia próbál iga-

⁶⁶ Rainer Lang: *Paradies mit Wachtürmen*. In: *Zeitzeichen*. 2003/2. 8. o. (saját fordítás)

⁶⁷ A piac és a jótékonykodás között. A diakónia esélyei és perspektívái az egyesült Európában. Uo.

zodni a jóléti államok struktúrájához – már ahol megteheti –, a gyülekezeti diakónia pedig erősen visszafejlődik, és ritkán megmutatkozó állapotban, egy szűk „jótékonykodás” keretei között mozog csupán. Megújuló, hiteles életformát mutató gyülekezetekben jelenik csak meg új formában a modern kori gyülekezeti diakónia. A többség számára azonban ez sokszor kimerül egy adakozásban, konkrét és épp aktuális segélynyújtásban, vagy a karácsonyi szeretetsomag összeállításában.

Az egyház hitelessége mindig ott fejeződik ki legjobban, ahol közel kerül a bibliai alapok által megfogalmazott helyszínhez – a gyengékhez, gyerekekhez, özvegyekhez, árvákhoz, elesettekhez –, és nem hagyja őket magukra.

Ennek a helyzetnek a megtalálása külső és belső küzdelmet egyaránt feltételez. A szociális kérdésekre érzékenyebbé váló intézmények, civil szervezetek között az egyház tradíciójából hozott konkrét tapasztalatával válik versenyképessé, míg az egyházon belül egyre jobban érezhetővé válik az, hogy a konkrét, felvállalt napi diakóniai tevékenység nélkül zsugorodik a gyülekezet, az egyház hatóköre. Ez a beszűkülés roppant veszélyes lehet, hiszen általa az egyház távolra kerül azoktól, akikhez küldetése szól. Ettől a fárasztó, idegpróbát jelentő helytől nem szakadhat el az egyházi szolgálat, hiszen abban a pillanatban feladja lényegének egyik legjelentősebb részét. A diakónia mindig alkotói, cselekvői élethelyzet jelent az egyház életének betöltésében. Benne válik a kimondott szó, a megfogalmazott tétel vagy a kialakított struktúra napi, életközeli, életet segítő cselekvéssé. Ennek a hitelességnek lehet a kezdete éppen az a pillanat, amikor a lelkész a templomkapuban kezét fog, és kérdez, illetve beszélgetésbe elegyedik a gyülekezet tagjaival. Konkrétum a tárgya ennek a pár percnél, vagy valami általánosság? Ahol mozgásban van a diakónia, ott biztosan konkrét élethelyzetről szól a kérdés és a válasz is.

4.3.2 Az erősödő egyház szolgálatában

Egyértelmű, hogy csak erősödő egyház mer egyre többet vállalni a diakónia terén.⁶⁸ De az is igaz, hogy a diakónia nagy klasszikusai mind úgy építkeztek, hogy éppen az ő terveik valóra válása építette fel a gyülekezetet és az egyházat körülöttük. Ez a folyamat tehát interdependens, kölcsönhatásban valósul meg. Sohasem egy nagy épületátadás vagy alapítás hoz eredményt, hanem az addig elvezető alkotói, tervezői cselekvés és a vele elinduló szolgálatvállalás. Tehát nem az épület és nem az ünnep, hanem az építés folyamata és a benne aktivizálódó emberek járulhatnak hozzá az épület kapcsán a gyülekezet épüléséhez. A gyülekezeti létnek szüksége van új területekre, új feladatokra, új

⁶⁸ Fontos megjegyezni, hogy a gyülekezet építés terminus technicus, a church growing (egyháznövekedés) nem azonos a létszámnövekedéssel.

cselekvésre. Ebben ad lehetőséget a diakóniai tevékenység átgondolása, elhatározása és építése.

Erősödő egyházhoz, erősödő gyülekezethez mindenképpen erősödő diakóniai vállalás tartozik. Ez a helytalálás és a szerepvállalás együttes megnyilvánulása ma.

„A hiteles keresztyén közösség szeretetben szól, és szeretetben cselekszik. A szeretet szolgálatát végző krisztusi közösség nem helyezkedik, hanem helyet készít a testvéreinek.”⁶⁹

Ez a helykészítés a mai gyakorlati életben rendkívül fontos feladat. Miért nem találunk embereket magunk körül? Miért mennek el tőlünk, akik pedig egykor aktívak voltak? Miért nem érdeklődnek irántunk? Miért szűkül a koncentrikus körök száma a gyülekezet körül? Az egyházértelmezés, ekkléziológiai alapállás is azt tanítja, hogy nem a világtól elszakítottak közössége az a sejt, ahol a krisztuskövetés megvalósul, hanem éppen az a közösség, amely a világ baját, gondját és benne az emberi életet komolyan veszi. Sok nehézség, fájdalom és küzdelem közepette tükrözi azt, hogy van lehetőség az „otthonra”, „erősödére” és „gyógyulásra” a Krisztus közösségében.

„A krisztusi hitből fakadó szó és tett nem a világgal szembeni ellenállásra irányul, hanem a szabadításra. Bizakodás nyilvánul meg benne, hogy minden kedvezőtlen körülmény ellenére mégis van remény. Már e jelenvaló világban lehet úgy élni, szólni és cselekedni, amelyik arról bizonyos, hogy nem érezzük magunkat és nem tekintjük a másikat idegennek. Otthon lenni és otthonossá tenni világunkat. Tartozni valahová, tartozni Valakihez, valakikhez. Helyünkön vagyunk és helyünk van.”⁷⁰

Erre a megerősítő érzésre és alapállásra szükségünk van a diakónia felvállalásához. Bennünk lehet és meg is szólal a régi mondat üzenete: „nincs itt maradandó városunk, hanem az eljövendőt keressük” (Zsid 13,14), ám ez a krisztuskövetésben nem alap az elkülönülésre, az elitcsoport képződésére vagy a közömbösségre, közönyre. Ez sokkal inkább a remény szava, amely erőt ad mások gondjának föl vállalására. *Akkor képes erősödni az egyház, a gyülekezet, ha ezen a sokszor kockázatot jelentő területen elindul az otthonteremtés, a helykészítés és a testvérkeresés küldetésének betöltésében.*

4.3.3 Az életképes egyház szolgálatában

Nem kerülheti el sem az egyház, sem a gyülekezet a maga sajátos összefüggésében azt, hogy szembenézzen a szociális kérdés és a szociálpolitika változásaival ma. Szociális értelemben nagyon kemény helyzet alakult ki a rendszerváltás után a közép- és kelet-

⁶⁹ Török Zoltán: *Diakónia a gyülekezetben és az egyházmegyében*. In: *Théma*. 2001/2–3. 45. o.

⁷⁰ Uo.

európai országokban. A gazdasági olló rendkívüli módon szétnyílt, egy rohamos meggazdagodási folyamatot valamint egyidejűleg egy új típusú, mély elszegényedést eredményezve. Ma is jellemző ez a végleteket magában foglaló tendencia. Ennek következtében a *diakónia tartalma kiszélesedett*, és jellemzővé váltak vele kapcsolatban olyan fogalmak, mint például: segítség, törődés, gondozás, felvállalás, kísérés, őrzés és támogatás; illetve kirekesztettek, a társadalom peremén élők stb.

Jelentkezik a társadalomban egy hivatásos szociális gondozás, szakemberek tevékenységével és szakképzettséget nyújtó felkészítéssel. Az egyházban is érezhető ez a folyamat időnként még az önkormányzattól átvállalt szociális tevékenység formájában is, amely például evangélikus területen a szombathelyi vagy a nyíregyházi gyülekezetben zajlik, vagy gyülekezeti diakónia keretén belüli önkéntes, de professzionálisan szervezett tevékenységgel például a pesterzsébeti és a kispesti gyülekezetben. A gyülekezetek többségében, ahol a diakónia új stílusú és rendszerváltás utáni formái jöttek létre, a házi gondozás, idősek napközi otthona vagy egyéb intézmények (óvoda, iskola, idősek otthona) köré épült fel egy ugyancsak professzionizálódó gyülekezeti diakónia.

A *gyülekezeti diakónia* kiépülése valójában egy mentalitásváltást feltételez: a szociális érzékenység növekedését az egyre erősödő változások közepette. Az emberi élet kockázati tényezői naponta növekednek, és egyre bonyolultabb rendszerben érik el életünket. A szociális munkára, illetve egyházi értékek alapján a diakóniai, karitatív cselekvésre új és új helyzetben van szükség, és lesz a jövőben is.

A társadalmak egyre gyakrabban ismerik fel alapvető bizonytalanságukat és instabilitásukat. Néhány ilyen változás követhető nyomon például *Walter Lorenz* elemzése alapján:

- az állami szociális védelem biztonsági hálójának gyengülése (*szegénység*);
- az életesélyek átrendeződése a versenyalapú, piacorientált modellek szerint (*menekülés, kiábrándultság*);
- munkahelyek egyre bizonytalanabbá válása a társadalom minden szektorában (*munkanélküliség*);
- a demográfiai változások és ezen belül az idősek arányának növekedése (*előregedés, gyermekvállalás visszaesése*);
- a társadalmi viszonyok változó mintái, amelyek hatással vannak a családra és annak az informális gondozásban betöltött szerepére (*single életforma 35%*);
- növekvő általános bizonytalanság az életpályával kapcsolatban, az identitásminták és kollektív szimbólumok felbomlásának hatása (*kirekesztődés, elszakadás*);
- a népesség növekvő kulturális változatossága az új migrációs minták következtében (*új típusú tolerancia, multikulturális létforma, hagyományos megtartóerők vesztese*).

Ebben a környezetben az életképes egyháznak és gyülekezetnek meg kell látnia a lehetőségeket a jövőjét illetően. A diakónia itt válik igazán igényné, kihívássá, üzenetté és életformává.

Igény: A bizalom még erősen él az emberben az egyház hagyományos segítői karaktere iránt, ezért sokan igénylik az egyház segítő szolgálatát.

Kihívás: A pusztán önmagával, kultúrájával vagy struktúrájával foglalkozó keresztyén közösség nem talál valós, életközeli kapcsolatot a környezetével, és elnéz, elmegy az „életkérdések” fölött és mellett. Ez előbb vagy utóbb fejlődésképtelenséghez is vezet.

Üzenet: A szociális területen megnyilvánuló jelenlegi európai problémára nézve, arra ti., hogy nincs egyéni, magán kiút a konkrét jelenségek hatása alól, hanem csak a társadalom közösségeinek egymásra hatása hozhat javulást, az „élő lelkiismeret”, a felelősség felismerése és a konkrét szolgálatvállalás modell értékű lehet. Az életképes gyülekezet tehet azért, hogy javítsa az emberek küzdképességét: mintát szolgáltat arra, hogy az „önsegítés támogatása a közösségben” elv megvalósuljon. Az életképes gyülekezet így felkészíthet és regenerálhat emberi életeteket.

Életforma: Az *önkéntesség*, az *áldozatvállalás* és az *odaadás* fogalmainak gyakorlati megvalósítása a gyülekezeti életben új szereplőket, új „haszonélvezőket” és új munkavállalókat teremt. A professzionális, intézményes diakónia melletti aktuális, önkéntes diakónia nem „melléküzemág”, hanem élő bizonyíték és lehetőség a Krisztus-tanítványság életformájára.

4.4 TEOLÓGIA ÉS MŰVÉSZET A MŰVÉSZET ÉS A TEOLÓGIA MINT A GYÜLEKEZETÉPÍTÉS NÉLKÜLÖZHETETLEN ELEMEI

4.4.1 Első alkotóelem: a kölcsönös inspiráció

A teológia és a művészet jó kapcsolatát könnyen felfedezhetjük a mindennapi keresztyén gyakorlatban. Elegendő egy-egy klasszikus templom épületére, annak külső vagy belső képre gondolni, azonnal érzünk egy összetéveszthetetlen, felcserélhetetlen, egyértelmű rezonanciát magunkban. Nincs mit hozzátenni. Nem szabad elvenni belőle semmit. Valóban egész a mű, úgy, ahogyan évszázadokkal ezelőtt megalkották. Ma már csak azt érezzük, hogy harmóniát sugároz, és a pusztá felidézése nyugalmat ébreszt. Valóban létezett-e ez a nyugalom és harmónia akkor is, amikor létrejött és megépíteték? Erre a kérdésre nem egyszerű ma már válaszolni. Egyes egyházi épületeink, szobraink és festményeink viharos születési történetét ismerjük. Orgonák és oltárképek körül vívott belső, gyülekezeti harcok anekdotaként élnek ma közöttünk. Ám egy hosszabb

léptékű távolság, térben és időben, már klasszikus értékrenddel jutalmazza az alkotásokat. Az sem ritka, hogy az alkotóművész életében nem részesülhet az egyházi értékalkotást alapjaiban meghatározó teológia elismerésében, de később, talán éppen a teológiai gondolkodás emeli ki a megszokottság vagy a feledés helyzetéből ezt az alkotást, és vele együtt az alkotóművészt magát is.

A teológia és a művészet kapcsolatának egyik izgalmas eleme abban rejlik, hogy az alkotóművész hitvallása az alkotásában elrejtve, a későbbi korokban új és új teológiai tartalmak illusztrációjául szolgál, vagy éppen ezek az alkotások inspirálnak a teológia területén új üzeneteket. Érdemes elgondolkodni ma is azon, hogy mennyire közel áll a legrégebbi korok ikonjainak színvilága vagy a bennük ábrázolt alakok megjelenése szinte kivétel nélkül mindegyik – a ma élő generációhoz. Az eredeti keletkezési vitákat és a körülöttük folytatott vallási, teológiai küzdelmeket ma már alig, vagy egyáltalán nem is ismerjük, sőt velük nem is foglalkozik senki. Mégis találkozik az alkotás mai megjelenése a mi mai nyugtalanságunkkal, rohanásunkkal és kapkodásunkkal az élet minden területén, és képes feleletet adni kérdéseinkre és gondolatainkra az ősi ikon maga világosságával, egyszerűségével és nagyon is határozott kontúrjaival. Arra a meditációra képtelenek lennénk ma már, amilyennel megszületett egy ilyen festmény, de a kisugárzó ereje mégis összeköt minket az évszázadokkal korábbi keresztyén életgyakorlat érzésével, spiritualitásával.

A művészet mint az egyházi múlt reprezentánsa hihetetlenül nagy erővel rendelkezik a mai keresztyén gyülekezeti közösség életében. A ma élő legfiatalabb nemzedékek számára kevés olyan tradíciót tanító, a tradíció utáni érdeklődést felébresztő és a gyökereig visszanyúlást provokáló terület létezik, mint a keresztyén étellel összekapcsolódó művészet.

A művészet mint a kortársi jelenlét és a dialógus része sajnos nagyon sokszor hiányzik a mai aktuális keresztyén közösségi életből. A teológia számára is döntő a mai, kortársi erő, a kihívás és a jövő látás, ami a művészet felől érkezik. A művészet igazi küldetése is az, hogy segítsen minket a körültekintésben, a szemlélődésben, a tartalom elmélyítésében életünkkel kapcsolatban. Ezért is rendkívül fontos *a kortársi művészet jelenléte a mai egyházi életben*, éppen azért, hogy ezt a nélkülözhetetlen kortársi kapcsolatot segítse. Ne pusztán egy-egy alkotás feltűnésével, hanem a kölcsönösség alapján a születés, fejlődés és állandó életben tartás folyamatában is. Ennek az egymásra találásnak rendkívül fontos jelentősége van napjainkban. A szent, a keresztyén mély tartalom tolmácsolásában, az alkotás eseményében a teológiának állandóan szüksége van a mai szavakra, színekre, hangokra és anyagokra. Ennek a kölcsönös jelenlétnek az izgalma ad új erőt és akaratot ott, ahol a mai alkotások születnek, akár a teológiai tudomány területén, akár a művészi alkotások világában. Csak a kölcsönös inspiráció és kölcsönös építői folyamat jelenléte eredményezi a mai, friss és élő, egyházat újíto, új alkotások szü-

letését. A kölcsönös inspiráció csak bátor dialógus útján, és néha kockázatvállalással jön létre. Ehhez mindkét oldalon szükségünk van bátor kezdeményezésekre.

4.4.2 Második alkotóelem: a megjelenítés eseménye

A megjelenítés eseménnyé válik már egy költészeti alkotásban is akkor, amikor a benne használt szavak zenéje, sőt a formai elhelyezése is teljes harmóniában van a benne rejlő teológiai tartalommal. Példa erre Weöres Sándor *Kereszt – árnykép* című verse, ahol a három dimenziós ábrázolás a felfelé, oldalt és lefelé irányokkal létfontosságúvá teszi számunkra a kereszténység központi szimbólumát úgy, hogy a szavak kimondásával leperreg előttünk a Krisztus-esemény maga.

*A keresztnek felső
ága égre mutat,
nagy örömhírt tudat:
„itt van a te utad”
a kereszt két karja a légbe szétszalad,
rajta sovány kezek tört vért virágnak:
„vigyázz: ő a lélek, de a test megszakad,
kétfelé visz ösvény s te szabad vagy, szabad”
a keresztnek alsó
ága földre mutat:
„vesződj: itt áss kutat,
lásd benne arcodat.”⁷¹*

A templomtérben elhangzó liturgiának is valójában ilyen funkciója van. Nem illusztrál, nem is színösszeállítás, hanem a szavakat úgy használja, hogy bennünk események kelnek életre. Maga az igehirdetés is azért igényli a művészetek jelenlétét, hogy ébresztő üzenete több legyen, mint pusztán egy megfogalmazott beszéd. Ezért sem lenne szabad sohasem megkérdőjelezni az irodalom aktív és kortársi megjelenését a prédikációkban, hiszen éppen ezzel nyílik meg az út a kortársi élet lelki dimenziójához, a hallgatók felé. A Szentlélek cselekvése semmilyen formában sem csökkenti az igényes, a küzdelmek árán és a „művészi” közelében létrejövő templomi beszéd kritériumainak fontosságát. Mai beszédek, énekek, paramentumok vagy éppen templomi rendezések igazi szerepe is az, hogy általuk vagy tisztul, egyszerűsödik és közvetlenebb-

⁷¹ Weöres Sándor: *Kereszt-árnykép*. In: *Egybegyűjtött írások*. Budapest. 1970. 98. o.

bé válik az üzenet Isten szava, vagy elhomályosul és zavarossá válik. *Művészi értékű alkotás az egyházban sem, a szakrális térben sem születik meg az alkotói felkészültség magas színvonalára és az alkotó életének valódi küzdelmei nélkül.* A teológia által megfogalmazott tanok távol maradnak a hívek életétől, ha a mediátor nem képes az ízléses és időszerű cselekvésre. A cselekvése azonban még nem válik eseménnyé az elhangzás vagy megjelenés pillanatában, hiszen ez a Szentlélek ereje által valósul meg a hallgató, szemlélő életében. De csak az válhat igazán értékes építő erővé, ami valóban a művészi igényesség kritériumai szerint jött létre.

Az idézett Weöres Sándor-vers három irányához hasonlóan gondolhatunk arra is, ahogyan *Romano Guardini* ír a szent tér három irányáról. Ebben az általa adott meghatározottságban „alkot” a művészet a „szent” számára, amikor az építész hajlékot tervez, a szobrász alakot formál, a festőművész színeket választ, a zeneszerző hangokat hall és rögzít, a költő pedig szavakat illeszt egymás mellé.

„A szent tér három irányú kiterjedése tehát így alakul:

Az első irány: szemben a felkelő nappal, és ez a nap: Krisztus. Feléje irányul a hívők tekintete. Belőle árad lefelé, a mi szívünkbe az isteni fény sugar. A Lélek nagy beteljesedése, és Isten leereszkedése.

A második irány északról déle felé mutat, és a sötétség néz ez irányban a világosság felé, mely az Isten Igéjében ragyog. Az égő szív természete, hogy világítani és melegíteni akar.

És a harmadik irány alulról fölfelé vezet: a lélek mozgása vágyban, imádságban és áldozatban, a mélységből a Magasságbeli trónjához. A válasz erre a teljesedés, amely a kegyelemben, áldásban és szentségekben árad lefelé.”⁷²

Izgalmas kérdés lehet ma számunkra az, hogy ennek az alkotó folyamatnak a rendszerében milyen kritériumok szerint vesz részt a lelkész/a pap. Nem merő véletlen ma az, hogy a praktikus teológiai diszciplína területén több új tudományággá fejlődő kutatási terület érinti éppen ezen kérdésünket. Mivel és hogyan válik hitelessé és igényessé a lelkészi/papi tevékenység a művészetek igénye és ismérvei alapján? Az elhangzó szó vagy az elénekelt dallam, de a testtartás vagy a mozgás is az „elemek” (az istentisztelet elemeinek) része, s mint ilyen, erősen befolyásoló tényező a liturgikus térben.

Így egyfelől izgalmas kérdést vizsgál *Michael Meyer-Blanck*, amikor a *templomtér pedagógiájáról* és a *liturgia didaktikájáról* értekezik egyik tanulmányában. Valláspedagógiai érdekesség az, ahogyan ő a templomteret mint „liturgiák közti” teret nevezi meg előnyös helyként és helyzetként, mert szerinte a fiatal nemzedékek tanulása számára éppen a liturgia irányában mutatkozó idegenséget a templomtér semlegessége oldja fel.

⁷² Romano Guardini: *Örökmécs. A liturgia világa*. Szent István Társulat. Budapest. 2000. 61. o.

A hit/vallás megmutatásának előnyét látja abban, hogy minden ember „...a templom-térben megszemlélheti az Istenkérdést a kövekben minden kötelezettség nélkül...”⁷³

Egyre gyakrabban kerül elénk ma az a kérdés is, hogy a pap/lelkész hogyan viselje azt a hivatást, amelyben napról napra emberek előtt kell állnia, szólnia és mozognia, azaz szerepelnie. *Thomas Kabel* színészként és rendezőként foglalkozik a bajor evangélikus egyház területén a segédlelkészek továbbképzésében azzal a problémával, hogy a minden vasárnapi, sőt a naponkénti, emberek előtti cselekvés mennyire igényel egy a színházművészetben professzionális képzést kapott művészhez hasonló felkészítést a papok/lelkészek esetében. Az első hallásra furcsának tűnő elképzelés talán akkor kerül hozzánk is közelebb, ha átgondoljuk azt, hogy milyen belső vívódásokat eredményezhet a lelkészi pályán a kifejezőerő hiánya vagy a lelkészi/papi „szerep” betöltésének különféle fogyatékosága. Igaz, hogy a lelkész/pap a szó professzionális értelmében nem színművész, de a természetességét és a hitelességét akkor találja meg legjobban, ha a sokszor változó szolgálati élethelyzetében egyaránt rendelkezik stabil szerepismerettel, és az adott helyzetben képes ehhez alkalmazkodni. „Die Geste muss stimmen!”⁷⁴ a testtartásnak, a gesztusnak passzolnia kell! – hangzik sokszor a művész-rendező óráin, és ez valóban igaz a gyülekezetépítő lelkészi/papi tevékenységre a liturgia és a művészet teljes kapcsolatában is. A megjelenítés eseményét kevésbé zavarja a benne „szereplők” mozgása a szent térben, ha az szakértelemmel, rendezetten és minőségi módon történik.

Mert a teológia és a művészet kapcsolatában mindkettőre egyenként és együtt is igaz az, amit ismét egy Weöres Sándor idézettel tudok kifejezni: „Mindegy, hogy versem tetszik-e, gyönyörködtet-e. Olyan legyen, ami fölött nem lehet napirendre térni. Keltsen dühös elutasítást vagy nyugtalanságot vagy elfogadást, akármit, csak ne a pillanatnyi tetszés olcsó örömét. Az olvasó, ha nem is tudja, még ha nem is sejti, borzongó idegeiben öntudatlanul érezze: a versből maga a szeretet süt rá, előtte nem maradhat közömbös.”⁷⁵

Teológia és művészet együtt tudja leginkább szolgálni azt a célt, hogy úgy alkossanak, hogy ne lehessen ma sem könnyen, gyorsan és olcsón napirendre térni fölöttük, de legfőképpen azon a tartalmon, amit hordoznak és közvetítenek.

⁷³ *Religion zeigen im heiligen Raum*. In: CRP 2/2003. 4. o.

⁷⁴ Thomas Kabel: *Jeden Sonntag auf der Bühne*. In: *Zeitzeichen*. 2003/2. 27–28. o.

⁷⁵ Weöres Sándor i. m. borítója

4.5 TEOLÓGIA ÉS LELKIGONDOZÁS

4.5.1 A lelkigondozóvá válás folyamata

Általában természetesen és magától értetődően fogadja (kortól és speciális érdeklődéstől függetlenül) ma is az ordinált személy a „lekipásztor” vagy „lelkész” megszólítást. Valószínűleg fel sem tűnik az ordináció ünnepi pillanatában, hogy valójában mekkora teher, felelősség és feladat hárul rá. Lehetséges, hogy így gondolkozik valaki: „ismerem nagyjából a várható szolgálati területeket”; „voltam már eleget gyülekezeti közegben” és „bele is láttam az egyház valóságába, nem érhet különösebb meglepetés”. Ami azonban az ünnepi indulást követi, az éppen a váratlan élethelyzetek, a nehéz emberek és a bonyolult közösség kijózanító valósága. A lelkész, ha valóban lelkészként jelenik meg a gyülekezetben, akkor benne

- elfogadó társat (ἀδελφός: fivér, társ, sorstárs, felebarát, embertárs, földi, azonos néphez tartozó),
- megértő támogatót (μαθητής: Jézus tanítványa, követője, keresztyén hívást meghaladó, elfogadó),
- segítő közvetítőt (παράκλητος: segítségül hívott, közbenjáró, vigasztaló, szószóló) keresnek a környezetében élő emberek.

Ennek a keresésnek, közeledésnek az a sajátossága, hogy váratlan, egyéni és spontán találkozásokban nyilvánul meg. A parókia, a templom és a lelkészi hivatal mint segítő központok, elfogadó és útbaigazító helyek jelennek meg az emberek előtt. Ez a külső forma azt is jelzi, hogy a megérkezés, az odatalálás és a belépés eseményei játszódhatnak le a lelkész környezetében. A segítségnyújtás komplex formáira van igény. Ezért kulcsszó számunkra a gyakorlati poimenika szempontjából ma a *találkozás*.

A találkozás igazi titka a lelkigondozás szempontjából az, hogy a megérkezésnek előtörténete van. A találkozás résztvevőinek van múltja, pozitív és negatív élményanyaga, feldolgozott és feldolgozatlan emlékei, megélt vagy éppen elfojtott indulatai, a kérdés pedig az, hogy ezek mellett van-e szava, közeledése, nyitása és kitérülése a másik előtt.

A lelkigondozás ennek alapján úgy is definiálható, hogy az a *találkozás* eseménye, ahol az előtörténetek és az aktuális élethelyzet együttes erőterében épül ki, illetve erősödik meg egy segítői kapcsolat a résztvevők között, miközben mindketten Isten előtt állnak.

Ezért nevezi Szentmártoni Mihály római katolikus gyakorlati teológus ezt a találkozást *pasztorális helyzetnek*. „A pasztorális helyzet alapján úgy határozható meg, mint

transzcendenciára nyitott interperszonális viszony a lelkipásztor (lelkipásztori felelős) és egy vagy több lelkipásztori alany között.⁷⁶

Meg kell állapítanunk, hogy *nem mindenki*, aki a teológiai tanulmányokat befejezi, válik alkalmassá erre a szolgálati területre. Mi szükséges ahhoz, hogy egyáltalán vállalkozni merjen valaki lelkigondozói szolgálatra ma? Hiszen olyan közegben mozog a (kezdő) lelkész, ahol

- többnyire az idősek köre a gyülekezet (saját generáció hiánya),
- spirituális szegénység uralkodik a közösségekben (a lelkiség hiánya),
- hiányzik a figyelem a másik élete iránt (empáthiány),
- hajszolt életmód uralkodik, amelyben az egyházi életre végképp nem marad idő (időhiány).

Maga a *találkozás* azonban mégis átélhető valóság. Általa elindulhat egy olyan különleges folyamat, amelynek során az elbizonytalanodott ember bátorságra ébred, és az, aki önértékelési zavarokkal küzd, és nyomásuk alatt szenved, mégis önbizalmat talál. Az igazi lelkigondozói helyzetre ez a különleges és páratlan esemény-jelleg jellemző. Egy német költő verse mutat be egy ilyen találkozási szituációt:

Friedrich Hebbel:
Két vándor (Zwei Wanderer)⁷⁷

*Egy néma barangol a földön,
üzent vele az Ég,
nem érti ő, amit hoz,
s akinek szól a titkos
üzenet, nem látja még.*

*Egy süket az Ég szavára
a földön útra kél,
ennek a füle dugva,
annak az ajka csukva,
míg útjuk egybe nem ér.*

⁷⁶ Szentmártoni Mihály: *Lelkipásztori pszichológia*. Szent István Társulat. Budapest. 1999. 10. o.

⁷⁷ *Német költők antológiája*. Budapest. 2000. 204–205. o. Kardos László fordítása.

*Megszólal akkor a néma,
a süket is érti szavát,
talányát űzi-fűzi,
az égi igét kibetűzi,
s mennek Keletre tovább.*

*Hogy e pár egymásra leljen,
Ember, buzogva kérd!
Ha, kik magukba járnak,
egymásra rátalálnak,
a világ célhoz ért.*

A költői kép alapján a *megszólalás* hozza meg a fordulatot, ez jelenti az áttörést, és onnantól kezdve van változás. Ez a lelkigondozás terén a verbalizálás, kibeszélés, az elmondás és a *figyelmes meghallgatás* létrejötte. Eljutni oda, hogy a lelkigondozott számára *lehetőséggé* váljék az elbeszélés, a lelkigondozó pedig képes legyen meghallgató partnerré válni úgy, hogy közöttük valóságos kommunikáció jöjjön létre. A lelkési pályán ez az állapot a legtöbbször megismétlődő és a legtöbb energiát igénylő munkakörülmeny. Hiánya rendkívül nehezé teszi a pálya elhordozását és a pályán megmaradást.

4.5.2 A lelkigondozói szolgálat komplexitása.

Interdependencia az egyes egyházi életmegnyilvánulások között

Ennek alapján meg kell azt is állapítanunk, hogy a lelkigondozóvá válás folyamatát két tényező befolyásolja leginkább:

- a lelkigondozó személyes képessége, adottsága és felkészültsége,
- az egyházi közösség működése, életképessége és kommunikációja.

Mindkettő megerősíti azt a véleményt, hogy *a keresztény egyház lelkigondozói munkája a teljes összefüggésben vizsgálható igazán*. Nem helyes elkülönült szakterületként értelmeznünk a poimenikát sem, hanem csak szorosan összetartozó részterületek egymásra ható működésében. Így ma már nem az 1980 körüli vitás kérdés izgalmas, hogy ti. hogyan értelmezzük a 20. század elejéről örökölt feszültséget a kérügmaticus irányzat és a később dinamikus fejlődő terapeutikus elképzelés között, hanem az, hogy az egyes egyházi életmegnyilvánulások (liturgia, igehirdetés, közösségi élet, egyházszervezet) mennyire képesek lelkigondozói karakterrel működni. Megújulásra képes egyház

ott jelenik meg, ahol a részek felvállalják a „lelkigondozói” jelzõt, és nem más külsõ minták alapján – üzleti, politikai és menedzseri – próbálnak fejlõdést mutatni.

Ezért jelentkezik ma teljesen egyértelmû igény arra, hogy az egyházi életmegnyilvánulás uralkodó jellemzõje ne legyen más, mint a lelkigondozói attitûd. A gyakorlati teológia irodalomban beszélünk lelkigondozói egyházzól, lelkigondozói igehirdetésrõl, liturgiáról, sõt lelkigondozói gyülekezetépítésrõl is.⁷⁸ Még a valláspedagógia is ebbe az irányba mozdul el napjainkban. A hittantanítás egyik fontos célja, hogy segítse a fiatalok lelki fejlõdését és lelki stabilitásuk megteremtését, lelki egészségét és eligazodását az életben.

Az igények az egyházi szolgálat lelkigondozói vonatkozását felerõsítik, hiszen az egyre bonyolultabbá váló élettérben az eligazodás feltétele a lelki egészség kialakítása, megõrzése és fejlesztése. Ezt széles körben keresik és igénylik a társadalom széles rétegei. Elég csak arra gondolnunk, mennyit költenek ma emberek a különbözõ keleti, vagy más speciális lelki tréningekre, kezelésekre és gyakorlatokra. Elég a könyvesboltok polcaira tekintenünk, milyen sok és mennyire színes – a szélsőségekig terjedõ – a lelki egészséget célzó és ígérõ könyvkínálat. Itt válik aktuálissá a kérdés: miért nem jelentkezik egy növekvõ, határozott igény a keresztény tradíció alapuló lelkigondozás irányában az egyházban? Miért nem fordulnak sokkal többen a lelkészhez lelkigondozói igénnyel? (Ha azonban azt is számításba vesszük, hogy az egyházakon belül az utóbbi évtizedekben éppen a speciális lelkiségi mozgalmak eredményeztek látható újulást, akkor megállapíthatjuk, hogy a közösségi lelkigondozás fejlõdése itt mégiscsak megtalálható.)

A kérdésünk kiélezve úgy fogalmazható meg: *Megõrzi-e a lelkész lelkigondozói munkája ma a vonzását, és növekszik-e az igény erre a személyes élet krízisei idején?* Kéményebben megfogalmazva az a kérdésünk, hogy milyen mértékben él tovább a mai protestáns egyházban a lelkész lelkigondozói munkavégzése?

A lelkész két fõ területen végez lelkigondozói szolgálatot: az *általános* és a *speciális* lelkigondozói munkaterületeken. A két területnek eltérõek a lehetõségei és eltérõek a módszerei is.

Általános lelkigondozói területek:

- istentisztelet,
- igehirdetés,
- tanítás,
- gyülekezetépítés,
- felnõttképzés.

⁷⁸ Az ajánlott irodalomban ezzel kapcsolatosan lásd különösen Christian Möller munkáit.

Speciális lelkigondozói területek:

- kórházi lelkigondozás,
- telefonos lelkigondozás,
- börtön lelkigondozás,
- sérültek és fogyatékkal élők lelkigondozása (ezen belül a hallássérültek lelkigondozása rendkívül speciális terület),
- katonai lelkigondozás,
- különleges területeken történő lelkigondozás (repülőtér, autópálya, katasztrófa stb.).

A találkozás értelmében ez a munka egy belső kommunikációt és egy külső nagyobb nyilvánosság előtti érintkezést követel meg. Ezen túl a speciális területek szakirányú ismereteket is igényelnek.

4.5.3 A lelkigondozás és a szellemtudományok kapcsolata

Paradigmaváltásról beszélhetünk a poimenika területén, amikor ma a lelkigondozás és a hozzá közel álló szellemtudományok kapcsolatáról gondolkodunk. A múlté az az ütközés, amely a csak a teológián tájékozódó kérügmaticus és a pszichológia eredményeit feldolgozó és magába foglaló terapeutikus lelkigondozói felfogás között történt. Az a kérdésünk ma már, hogyan formálja és valósítja meg a keresztény lelkigondozás az igazi sajátosságát (*propriumát*) akkor, amikor a szellemtudományi területekkel együttműködik, és pedig az utóbbi időben nemcsak a pszichológia, hanem például az esztétikai ismeretek és készségek terén is. Hogyan maradhat fenn ezek mellett a tendenciák mellett a keresztény lelkigondozás sajátos, eredeti, lényegi tartalma és formája? Egyfelől kétségtelenül jelentkezik egyfajta konkurenciaharc, másfelől pedig a lelkigondozás mérit a szellemtudomány területéről.

Ma már nem vita tárgya, hogy a pszichológia, pszichoterápia mennyire számít segédtudománynak a keresztény lelkigondozásban, inkább a lelkigondozó *határ-érzékelése* az igazi kérdés. Meddig terjed a keresztény lelkigondozás kompetenciája, felelőssége? Hol van az a határ, ameddig kísérheti a lelkész a gyülekezeti tagot egy lelki betegség, lelki sérülések kezelése útján, és hol kell éppen neki kezdeményeznie azt, hogy másfajta segítségért folyamodjon. A lelkészi lelkigondozás felelőssége mindig kettős: egyrészt a gyógyító evangélium követeként a vigasztalás határtalansága a perspektívája, másrészt a természettudományos alapú gyógyítás felismerésének komolyan vétele és a segítségnyújtás érdekében történő felhasználása a felelőssége. A döntési helyzet itt mindig ismétlődő nehéz feladatot jelent a lelkészi lelkigondozás számára.

4.5.4 Ami a lelkész lelkigondozótól elvárható

Mire vállalkozik az, aki lelkigondozói szolgálatra készül? Nem hagyhatjuk ki Gyökössy Endre néhány híressé vált képét arról, hogy milyen helyzetben és milyen hozzáállással lehet valaki valóban lelkigondozó napjainkban. A lelkigondozás szerinte:

- Gyakorlati szeretet (Albert Schweitzer példája): „Rendelkezésemre állok, Istenem. Rendelkezésemre állok, embertársam.”⁷⁹
- A nem szeretetreméltók elfogadása szeretetben: „... aki hozzám eljön a maga bűjával-bánatával, annak elfogadni, aki. És még azt is megérteni, amivel nem értek egyet.”⁸⁰
- Egyszemélyes szolgálat prioritása: „Valaki eljön, lehet, hogy hússzor eljön, lehet fél-évig, és hetenként egy óra az övé. Amíg komplexusát, az alapját meg nem találom, újra és újra jön... És ha ezt nem mi fedezzük fel, akkor én tragikusnak tartom bármely egyház és felekezet sorsát.”⁸¹
- A „homo christianus” plusz dimenziója, hogy be tud vonzani valakit a „Krisztusban” és „szeretetben”.⁸²
- „Igen, azok vagyunk. Isten bolondjai.”⁸³ – az ingyen végzett szolgálat, a professzionális világi „lelkigondozás” konkurenciájaként.

4.5.5 Hogyan válik valaki alkalmassá a lelkigondozói szolgálatra?

A felkészülés folyamata

Martin Nicol véleménye szerint a lelkigondozás nem tanítás, nem könyvekből szerzett tudás, hanem az élet tapasztalata.⁸⁴ A kérdésünk az, hogyan válik az élettapasztalat értéssé és megismeréssé? Mi kell ehhez? Joggal teszi fel Nicol azt a kérdést is, hogy egyáltalán tanítható-e és tanulható-e a lelkigondozás mint tudomány? Milyen szerepe van a teológia tudományának a lelkigondozói munka végrehajtásában, elvégzésében?

Hogy a kérdésre választ találjunk, magát a lelkigondozói tevékenységet kell világosan definiálni. Ez pedig ebben az összefüggésben azt is jelenti, hogy megkérdézzük, ho-

⁷⁹ Gyökössy Endre: *MÉGIS. Elmélgedések és beszélgetések*. Szent Athanaz Görög Kath. Hittud. Főiskola. Nyíregyháza. 1997. 43. o.

⁸⁰ uo. 44. o.

⁸¹ uo. 46. o.

⁸² uo. 51. o.

⁸³ uo. 52. o.

⁸⁴ Martin Nicol: *Grundwissen Praktische Theologie*. Kohlhammer. Stuttgart. 2000. 99–129. o.

gyan érvényesül a teljes teológiai ismeret (tudásanyag) a lelkipásztori élet gyakorlati megvalósulásában. Előfeltételezi a lelkigondozói munka az *egyes életkérdések alapos, minőségi teológiai megközelítését*. Itt játszik fontos szerepet a széles körű teológiai ismeret, mert csak az alapos ismeret teszi lehetővé, hogy a lelkészi munkát végző személy lelkigondozói tevékenységet is tudjon végezni. Minőségi teológiai alapok nélkül nincs esély arra, hogy az egyes gyakorlati kérdésekben feleletközeli állapotba jussunk. Nem csupán a módszer, hanem a tartalom is feltétel. A sorrend tehát így alakul:

- Az életkérdések teológiai megközelítése, személyes meggyőződés kialakítása a teológia területén.
- Az életkérdések gyakorlati vizsgálata és a teológiai feleletek alapján történő lelkipásztorolás.

Mind a tartalmi felkészülés, mind a gyakorlati módszerek szüntelen ismétlődő felülvizsgálat, kiértékelés és kontroll alatt vannak.

4.5.6 A lelkigondozói szolgálat kapcsolati tevékenység

Bármennyire is egyszemélyes vállalkozásnak tűnik a lelkigondozói munka, mégis azt kell megállapítanunk, hogy nem tölthető be így a küldetése. *Kapcsolati rendszerekben* él a lelkigondozás a lelkész életében a többi tevékenységével, valamint a gyülekezeti, egyházi életmegnyilvánulások közös valóságában.

Ez nem jelentheti azonban sem a személyes jelleg elvesztését, sem pedig a lelkészi egyéniség sajátos személyiségi karakterjegyeinek elvesztését, a másokhoz való állandó alkalmazkodás következtében. Nem jelent állandó idomulást a környezet elvárásaihoz.

Arról is kell itt szólnunk, hogy a lelkipásztori titok védelme, fenntartása rendkívül fontos követelmény. Még a szakmai konzultáció, a közös felkészülés egy eset feldolgozására, vagy a csoportos kiértékelés egy lelkészi lelkigondozói feladattal kapcsolatban sem jelentheti azt, hogy könnyen felismerhető módon osztjuk meg az élményeinket, tapasztalatainkat. A két legnagyobb veszély ezen a területen:

- a túlzó közlési vágy a lelkigondozó részéről (nem tud határt szabni a mondandójának, „dől belőle a szó”, sokat van egyedül, és élni kíván a csoport lehetőségével – kényszeres mesélés);
- meggondolatlan időpontban, át nem gondolt információk kiadása és a személyes indulatot túlzottan kifejező, megjelenítő beszédstílus (gátlástalan információ áramoltatás).

Mindkettőre úgy kell figyelni, hogy jelentkezésük esetén képesek legyünk korrekcióra és küzdelemre az elhagyásuk és megszüntetésük érdekében. Nem csupán magára a gyónásra (személyes beszélgetési alkalomra), hanem általában a privát élet kérdéseinek kezelésére tehát tágabb körre is vonatkozik a *lelkészi megbízhatóság követelménye*. Gyakran előfordul, hogy egyáltalán nem mer valaki lelki problémáival lelkészhez fordulni, mert a korábbi időkből vannak negatív tapasztalatai, személyesek, vagy áttételesek. A bőbeszédűségtől és a kapott információk „könnyed” kezelésétől csak egy kis lépés vezet odáig, amikor a lelkészi titoktartás megsértése következik be azért, hogy nem vagyunk elég körültekintőek és megfontoltak.

Lelkigondozói szolgálatot csak akkor végezhetünk, ha a mások élettörténetének megismerését és a gondozottak személyes életére vonatkozó közléseit bizalmasan őrizzük, nem idézgetjük, és nem használjuk fel másutt illusztrációs anyagként. Alapszabály az számunkra, hogy a lelkigondozás során folytatott beszélgetés személyes területei nem válhatnak elérhetővé semmilyen formában és semmilyen módon kívülálló számára. Ez alól még a lelkész közvetlen családja sem kivétel. Itt két „veszélyes terület” jelentkezik: egyfelől a család nem a szolgálati előkészületnek és az utána következő levezetésnek a helyszíne. Másfelől ugyanez vonatkozik a lelkész körül létező gyülekezet-vezetői csoportokra is: a gyülekezet elnöksége, presbitériuma vagy munkatársi közössége sem részesedhet olyan mértékben a gyülekezet tagjainak személyes élettörténetéből, ahogy azt a lelkész megismeri.

Fokozott figyelmet igényel ebből a szempontból a kazuális szolgálatok (temetés, keresztelés, esketés) előtti beszélgetés. Ami itt elhangzik egy konkrét szolgálat érdekében aktuális anyagként, az tartalmaz adatokat és érzéseket, véleményeket, emberi kapcsolatok leírását egyaránt. Ezek azonban egy speciális helyzetben például gyász esetén sokszerű állapotban elmondott szavak, gondolatok. Ezek kezelése, megőrzése vagy elfelejtése nagyon nagy figyelmet igényel! Az empatikus hozzáállás igény a lelkigondozó lelkésszel kapcsolatban, de éppen ez az empátia segít eligazodni abban, hogy hogyan kezelendők az elhangzott szavak a jövőben, a folytatásban.

4.5.7 A lelkigondozó erőforrásai

Egy teljesen objektív tényező is befolyásolja a lelkigondozó munkavégzésének háttérproblémáit. A fáradt és dekoncentrált személy számára nagyon sok veszélyt jelent a lelkigondozói munka. Sem a többi munkaterületre rohanás, sem a szüntelen vállalás, de a fizikai fáradtság önmaga sem teszi elvégezhetővé a lelkigondozói munkát. Fő elvárás, hogy az érkezőre figyeljünk, képesek legyünk őt meghallgatni, és lehetőleg eljuttatni a dialógushoz, ami a gyógyulás felé vezető út kezdete. Mindehhez *friss, koncentrációra*

és fantáziára is képes állapot szükséges. A találkozás kezdeti szakaszában a türelmes meghallgatás, a későbbi szakaszokban a segítő beszéd, a reflexiók, érzelmek visszatükrözése energiát igényelnek. Frissesség nélkül sok esetben többet ártunk, mint használunk, mert fáradt állapotban hibát hibára halmozunk. Ezért és a fáradtság-frissesség összefüggésében is fontos, hogy a súlyosabb helyzetekre legyen időnk felkészülni és azt követően levezetni a bennünk levő feszültséget. Ne halmozzuk azt esetről-esetre, és ne cipeljük magunkkal a következő munkaterületre!

A hittel végzett lelkigondozás sok területen helyez plusz terhet a lelkigondozóra azaz, hogy úgy érzi, mindent tudnia kell elvégezni, mindig frissnek és késznek kell lennie, mintha nem is lenne határa az erejének. Az ilyen típusú hamis tudattól és irreális elvárásoktól meg kell szabadulnunk. Tanuljunk meg kell pihenni, kikapcsolni, sőt nemet is mondani.

De mit lehet kezdeni az önváddal, ha nincs fejlődés a gyülekezeti életben a lelkiek terén? „Vajon lehetetlen-e újra feleleveníteni egy evangélikus gyülekezetben is a Szent értelmét, és így megfelelni a lelkiség utáni kiáltásnak?” (Christian Möller)

Meg kell tanulnunk azt, hogy nem minden rajtunk áll, és sohasem tudjuk teljességgel megragadni és megérteni, mi az oka annak, hogy egyik esetben valami sikeres volt, a másikban pedig teljes kudarc. Önmagunk felmentésének és a saját felelősség vállalásának arányát külön tanulni kell a lelkigondozás során. Konkrét hibák feldolgozása éppúgy permanensen feladatunk, mint a sikeres segítségnyújtás feletti öröm önbizalmat teremtő jelenlétnek a feldolgozása. Nagy baj van azzal a lelkigondozóval, aki nem képes felfedezni a saját tevékenységének negatív, hibás eseményeit, azokat a mondatokat, gesztusokat vagy éppen hallgatást, amivel elrontott, megzavart egy beszélgetést épp ő saját maga. Az gazdagodó önismeret által javítható hibák és nehézségek, leküzdhető hiányosságok főleg a pályakezdet időszakában jelentkeznek. Ezek típusai:

- hirtelen megfogalmazott vélemény;
- nonverbális közlés félreérthető megjelenése;
- a lelkigondozó tehetetlensége, amikor nem képes megszólalni és továbbsegíteni a partnerét, bár indokolt és szükséges lenne;
- egy-egy bántó szó (amire nem gondolt, mert ő maga természetesen használja, pl. erős jelzők vagy képek);
- bőbeszédű magatartás, amely nem engedi kibontakozni a hozzá érkezőt;
- felesleges példa ellenkező hatása a partnernél.

E hibák felismerése és a tudatos kontroll alá helyezése elengedhetetlen része az alkalmassá válás folyamatának. A másik oldalon a gazdag, pozitív és önértékelést segítő élmények felismerése és feldolgozása épp úgy feladat, mint a kudarcoké. Ez a pozitív felismerés, az

elvégzett munka és az örömről, gyógyulásról és szabadulásról szóló beszámolók ugyanúgy a feldolgozás tárgyai, mint a problémát jelentő hiányosságok és botlások élményei.

A jó lelkigondozó számára nem önmaga helyzetének szinte a kényszerességig fokozott, állandó önvizsgálata a döntő erőforrás, hanem azoknak az általa, rajta keresztül megvalósult vigasztaló, bátorító eseményeknek a felfedezése, amelyek megerősíthetik a pályaalkalmasságát, a pályán való stabilitását. Nevezhetjük ezt akár sikerélménynek is, amelyet szabad és szükséges észrevennünk. Az egyszer már alkalmazott stílus és magatartás segítség lehet a hasonló helyzetekben később.

Nagy szükség van erre az egészséges öntudatra, valamint arra a belső hitbeli meggyőződésre, hogy nem kevés és nem másodrangú érték az, ami a kezünkben van. A hirdett, közvetített ige és a szentségekkel való élés eseményei örök, megújuló értékek. A keresztény közösségnek pedig mindig van új ereje és cselekvő megvalósulása akkor, amikor mások felé fordul és valóban gyakorolja a mentő szeretet szolgálatát. Az végezheti ezt a szolgálatot ma, akinek van bátorsága, vállalkozó elszántsága az emberekhez odafordulásra. Enélkül az alapállás nélkül nehéz végezni a lelkigondozást. Igazi esély akkor van rá, ha oda tudjuk helyezni magunkat a segítséget kérő mellé, együtt pedig Isten különleges módon megnyilatkozó ereje, szeretete, és oltalma alá. Ez lehet a természetes alázat megnyilvánulása a lelkigondozó életében, ami nélkül reménytelen a szolgálata.

4.5.8 Lelkigondozás a gyülekezet erőterében

A lelkipásztori lelkigondozásnak mindig szem előtt kell tartania azt, hogy noha az legtöbbször négy szemközti beszélgetésben valósul meg, mégis *az egész gyülekezeti, egyházi közösség erőterében él a gondozás*. Az utóbbi évtizedek poimenikai irodalma szerint a központi kérdés mindig az, hogy a pasztoráció minden szintjén az élő közösség tudja megoldani valóságosan a problémákat. Nem „kettesben” történik a lelkigondozás, és nem egyszerűen a lelkigondozó és a páciens⁸⁵ van jelen, még akkor sem, ha ténylegesen ketten ülnek egymással szemben, hanem a gyülekezet közössége, akkor is, ha a helyszín nem a gyülekezet helyisége, és a körülmények erre nem is utalnak.

A mi munkánk ezért sohasem annyi, hogy személyes gondozást vállalunk, hanem, mint az egyházi közösség elhívott és megbízott, felelősséggel felruházott képviselői segítjük a kiút keresését, a helyreállítást és az aktív bekapcsolódást egy közösség mindennapi és nem utolsó sorban „ünnepi” életébe. Ez egyfelől nehezíti, másfelől azonban könnyíti a munkánkat. A felelősség és a tehervállalás megoszlik, a cél pedig egy közösségi cél,

⁸⁵ Más kifejezéssel élve: kliens vagy gondozott. Meg kell jegyezni, hogy valamennyi terminus technicusnak megvan a maga problémája a lelkészi lelkigondozás számára.

ahová be- illetve vissza tudjuk segíteni a hozzánk fordulókat. Ez a poimenika számára azt is jelenti, hogy az egyházi lelkigondozás alapja a communio – a közösség. A lelkeszi lelkigondozás tehát ekkleziológiai alappal rendelkezik. Ez mind a protestáns területen, mind a katolikuson – sőt az utóbbin még határozottabban – igaz a II. Vatikáni Zsinat óta. Közözelebről ez azt jelenti, hogy az egyház és a lelkipásztorkodás megújulásának feltétele és távlata a keresztyén közösség – krisztusi értelemben való – életre keltése.

Az egyház úgy közösség, ha

- az élő és Istent jelző, megjelenítő közösség;
- másokat, kívülállókat megszólító közösség, azokat befogadja és támogatja, védi, őrzi és bátorítja;
- a gyülekezet egészének hivatása, az egyes csoportoknak pedig külön is, hogy élő, befogadó és családot alkotó, Isten szeretetét megjelenítő csoportok legyenek.
- A katechézis, a hittan tanítás lelkigondozói szempontból hiábavaló, ha a hitoktatott tanulókat nem fogadja be egy közösség a saját korosztályukban, és a náluk idősebbekében is.
- A felnőttek oktatása (felnőttkeresztség, felnőttkonfirmáció) csak akkor működik, és úgy gyümölcsöző, ha közösséget hoz létre, és a felnőttek ezekben a közösségekben otthonra találnak.
- A missziói vagy evangélizációs tevékenységek pedig akkor eredményesek hosszabb távon, ha az ott belépők és közelre kerülők oda tudnak kapcsolódni egy közösséghez. (A mai gyülekezeti modelleknek a megtartó ereje nagy kérdés a MEE keretein belül.)

Megállapíthatjuk azt, hogy csak ott lehetséges a lelkipásztorkodás, ahol ezek az ún. külső feltételek valóban adottak számunkra. Lelki fejlődés és lelki építkezés nélkül a gyülekezet, az istentisztelet és az egyházi közösség is lélektelen eszközzé, üres szerkezeté válik.

Az egyéni és a közösségi lelkiségnek úgy kell találkoznia, hogy az egyéni lelkiség kis csoportjai lehetnek a nagyobb gyülekezeti közösség megújulásának az alapjai. Minél többértű és minél sokszínűbb kisebb lelkiségi csoporttal rendelkezik egy gyülekezet, annál inkább lesz képes arra, hogy ezek megújulása alapján lelkigondozásra is alkalmas közösséggé váljon. A lelkigondozónak azonban fel kell készítenie a gondozottakat a gyülekezet életében való részvételre, és segítséget kell nyújtania a beépülési folyamatban. Nem hagyhatja őt magára ezzel a feladattal. Természetesen az egyes csoport már aktív tagjainak is oda kell figyelniük az újonnan, először érkező, vagy éppen visszatérő emberekre. Sok konfliktus forrása az, hogy a csoport vezetője, vagy a tagjai képtelenek erre a figyelemre, körültekintésre, tapintatra és legfőképpen a toleranciára. Enélkül a nyitottság és újulási igény nélkül zárt, és előbb-utóbb leépülő vagy legjobb esetben

stagnáló közösségekké válnak a gyülekezetet alkotó kis közösségek. A közösség lelkiségét a lelkipásztor lelkigondozói felelőssége ébreszti és építi újra.

Ezért a lelkipásztor lelkigondozónak fontos az, hogy az általa vezetett közösségben az alapértékek tisztázottak és teológiailag mindig újrafogalmazottak is legyenek:

- Az életért érzett természetes felelősség, Krisztus közösségében a másikért, az emberiségért és a világot érzett felelősség a Krisztus-követés alapnormája.
- A belső csend és az Istennel való kapcsolat, mint a lelkiség alapvető megnyilvánulása a gyülekezetépítő, gyülekezetnevelő tevékenység irányaként legyen jelen (imádságos élet, átélhető liturgia, elmélyült alkalmak biztosítása, az Istenközelség élményének tapasztalata).
- A testvéri közösség fejlesztése úgy is, mint az egymásra bízottak közössége, egymás életének mélyebb vállalása eredményezi, hogy ne pusztán emberi csoportosulás legyen a gyülekezet, hanem ténylegesen jel a környezet számára és erőforrás a benne élő embereknek, mint Isten kegyelmének valósága. Az átélt és megtapasztalt közösség kifejeződik külső jelekben és belső értékekben egyaránt. Ha ez kicsiben, kevéssében valósul meg csupán, már akkor is vonzóereje és felsegítő karaktere van a krízisből érkező, vagy a teljes célvesztésből menekülő ember küzdelmében.

A lelkigondozó ezektől a közösségektől nem külön, távol él, hanem bennük, és ki-ki a maga sajátos karizmájának megfelelően alakítja a közösség fejlődését. Nem uniformizált lelkigondozókra van szükség, hanem a saját természetes adottságaikban odaadó, felkészült életű lelkészekre.

A lelkigondozói munka alapjául olyan gyülekezeti közösség szolgálhat, amelyik élő közössége elsősorban liturgikus közösség (Istennel való kapcsolat), majd szolgáló közösség (embertársi viszonyulás), és harmadrészt javaival gazdálkodó közösség (közös célok, pontos rendek).

Ha ezt a prioritási sorrendet felcseréljük, akkor hihetetlen veszélyhelyzetet teremtünk a lelkigondozás és az élő, megújuló gyülekezeti életforma esélye számára. *Nagy a kísértés arra, hogy az anyagiasság, hivataloskodó hangszín és „üzemszerű” életmód felé mozduljon el a gyülekezeti élet, ha ez megtörténik, akkor a különlegesnek, a szentnek és a gyakorlati lelkiségnek aligha marad esélye a megjelenésre, az átélhetőségre és a megtapasztalásra.* Enélkül megüresedik a közösség élete igehirdetéstől a lelkigondozásig ugyanúgy, mint a hittanórától a kazuális gyakorlatig. A „különleges” adja a gyülekezeti, egyházi lelkigondozás egyediségét ma is. Ebben a közegben vállalkozik munkavégzésre az, aki a lelkészi lelkigondozást választja hivatásául.

4.6 LELKÉSZEK ÉS NEM LELKÉSZEK A GYÜLEKEZETBEN

4.6.1 A laikusok szerepe az egyházban⁸⁶

Máig élő hagyomány jó néhány magyar evangélikus gyülekezetben, hogy a lelkésszel együtt vonul be az istentiszteletre a gyülekezet felügyelője és gondnoka. Együtt mennek végig a templom főbejáratától az oltár elé, és a számukra kijelölt, jól látható helyen ülnek az egész istentisztelet alatt. Ez a kép többet jelent egyszerű, régi szokásnál. Kifejeződik benne az az alapvető protestáns felfogás, hogy az egyházban a klerikusok és laikusok szolgálati közössége elengedhetetlen alapkövetelmény. Amit Luther a *Kiskáté* záró versében a legegyszerűbb formában a legkisebb gyermekek és az esetleg nehézkes felfogású családfejő számára egyaránt megfogalmazott, az érvényes az egész bonyolult közegyházi felfogásra is, ha az a reformátori egyszerűséget valóban meg akarja őrizni:

„Mindenki a maga dolgát
Jól tanulja, jól végezze
És az egész háznak dolgát
Felviszi az Úr kegyelme.”⁸⁷

Ez a kis vers a hittanulás legelső perceitől él egy gyülekezeti tag szívében, éreztetve egy elvontnak tűnő teológiai tétel gyakorlati üzenetét. Az egyházra csak a megosztott szolgálat, megosztott felelősség és megosztott aktivitás lehet jellemző. Az egyes szerepek lehetnek eltérőek – mint ahogy kezdettől fogva azok is –, de Isten előtti értékük tekintetében egyformák. A nem lelkészi tisztségek és szolgálatok a reformáció kezdeti időszakában is sorsdöntő jelentőségűek voltak, és a protestáns egyháztörténet lapjain vissza-visszatérő tanúságtételek igazolják évszázados értéküket. A paritás elve alapján a vezetés különböző szintjein mindenütt egymás mellett helyezkedik el a klerikus és laikus egyháztag.

Az egyházfoglalom alakulásánál a 1Kor 12,12–31 a legfontosabb bibliai hely. Ennek a szakasznak pedig azt a jellegzetességét emeljük ki, ahogyan visszatükröződik benne az a kezdeti állapot, amely szerint az egyházban semmi sincs önmagáért, hanem minden *minősített funkcióban* érvényesül. A működés, az esemény alapvető kritérium. A „Krisztus teste” mint dinamikus valóság létezik a tagok kölcsönös egymásrahatásának eseményében a Szentlélek munkája által. „Az egyháznak az a »természete«, hogy funk-

⁸⁶ E fejezet tartalma megjelent a *Vigilia* c. folyóirat 63. évfolyamában *Laikus státusz az egyházban protestáns szemmel* címen. *Vigilia*. 1998/7. 520–525. o.

⁸⁷ Luther Márton: *Kiskáté*. III. kiadás. Evangélikus Sajtóosztály. Budapest. 1970. 62. o.

cionáljon..., tehát mindaz a tényező, amit az egyház konstituálóinak nevezünk – az ige és a szentségek –, sohasem magában valók. Az ige mindig *hirdetett* ige és a szentségek *kiosztott* szentségek. A Biblia sem könyv számunkra, mégcsak nem is a »könyvek könyve«, hanem mindig Isten tetteinek tanúsítása és proklamálása. Az egyház Krisztus teste, s ezért az életfeltétele az ige. Az ige alapítja meg az egyházi szolgálatot...⁸⁸

Ez a sorrendiség, ahogyan Luthertől kezdődően világosan előttünk áll, mindig az igét és szentségeket említi először, csak azután a hivatalt. Jelzi ez azt is, hogy a szolgálattevők semmiképpen sem állnak kiemelt helyen az egyházfogalom meghatározásánál. A döntő mindig Isten cselekvése Jézus Krisztusért. Minden tisztség Istentől kapott mandátum, és Isten jóságát fejezi ki, nem az emberek egymás közti rangsorát. Az az alapelv érvényesül, hogy a *keresztység által mindenkinek lehetősége van az odaszánásra a szolgálatot illetően, és senki sincsen kizárva, illetve megkülönböztetve*. Még az igehirdetői szolgálatra történő elhívás és kibocsátás sem különíti el az illető egyháztagokat a többitől, és nem jelent fölérjük rendelést, hanem az ordinatio és a vocatio a szolgálatuk helyét szabja meg.

Ennek az értelmezésnek alapján a laikusok szolgálata nagyon könnyen elhelyezhető és teljesen természetesnek tekinthető volna az evangélikus struktúra fejlődésében, ám a gyakorlati megvalósulás mégsem problémamentes. A protestáns egyházszervezet történeti útjának érdekes módon jelentkező jellemzője az, ahogyan a világi és az egyházi vezetés kapcsolata egy-egy adott korszakban sokmindent meghatározott. A *tartományi egyházi struktúra* (földrajzi egységek szerinti elkülönülés alapján) lényeges különbségeket eredményezett ezen a téren is. Sokszor alakult ki olyan helyzet, hogy a világi tényező, mint a nagyobb erő képviselője, túlzott befolyásra tett szert egy-egy egyházi egység irányításában. Így az a reformatori alap szenvedett csorbát, amely ki akarta küszöbölni az egyházszervezetből a világi (politikai) felsőbbbségi, hatalmi karaktert. „Az egyetemes papság elve, vagy másképpen kifejezve a »minden megkeresztelték közös szolgálata« általában ott került nehéz helyzetbe a történelem folyamán, ahol az állam és az egyház kapcsolata összekuszálódott.”⁸⁹

A *történelmi fejlődésben* két időszak különösen is érintette a protestáns egyházvezetés és egyházszervezet alakulását. A *felvilágosodás* az egyházat a tanítói intézmény irányába mozdította el, amely a gyülekezet tagjait tanítja, vallásos tekintetben ellátja, és az erkölcsre buzdítja. A *pietizmus* nagy áttörést hozott a protestantizmusban azáltal, hogy a személyes hitet és a hitben megvalósuló testvéri közösséget emelte ki. Ezzel előtérbe került a bibliai „demokratikus egyházkép” abban az értelemben, ahogy a különböző lelki ajándékok egymást kölcsönösen kiegészítik a gyülekezeti tagok közösségében. Ennek pedig minden alá- vagy fölérendelés ellene szól.

⁸⁸ Balikó Zoltán: *Az egyház szolgálata és az egyetemes papság*. In: *Lelkipásztor*, 1975. 409. o.

⁸⁹ *Evangelischer Erwachsenen Katechismus*. Gütersloher Verlagshaus. 1974. 1138. o.

Ettől a főleg protestáns többségű országokra jellemző történelmi úttól lényegesen eltérnek a kisebbségi helyzetben élő protestáns egyházak és az egyesült államokbeli egyházak fejlődésének jellemzői. Ezeken a területeken megjelent a gyülekezeti önállóság és a laikus aktivitás szinte „létfenntartó” jellege is. Megfigyelhető az a jelenség is, hogy ahol a nagyobb, népegyházi struktúra érvényesült, ott csak később fejlődött nagyobb ütemben a laikusok szolgálata, míg az egyszerűbb egyházszerkezetű területeken mindig erőteljesen jellemző volt. Ez utóbbi érvényesült a magyarországi protestáns egyházak életében is.

Az „egyházi hivatal” dogmatikai értelmezése természetesen a protestáns gondolkodásban is világosan meghatározza a *lelkési szolgálat fogalmát*.

„Azt valljuk, hogy Krisztus maga rendelt egyeseket külön is a gyülekezetben nyilvános evangéliumhirdetés és a szentségek szolgálatára, s ennek folytatása a lelkési szolgálat az egyházban. A lelkész számára a belső elhívás (*vocatio interna*) mellett szükséges a gyülekezet és az egyház külső elhívása is (*rite vocatus*). A lelkész azonban hivatalában mégsem egyszerűen a gyülekezet megbízottja, hanem elhívását az egyház elhívásán, az ordináción keresztül magától Krisztustól kapja... Az egyetemes papságot és az egyházi hivatalt nem szembeállítva, hanem egymásra vonatkoztatva kell látnunk. Az egyetemes papság a felebarátnak, az egyházi hivatal viszont a gyülekezetnek a szolgálatára rendeltetett. Mivel nemcsak keresztyén felebarátok vannak, hanem gyülekezet és egyház is, ezért az egyházban mindig szükség van az élethivatásszerű, nyilvános lelkési szolgálatra. A szentségek kifejezetten a gyülekezetek életéhez tartoznak, ezért alapvetően a lelkési szolgálatra bíztak.”⁹⁰

Annak ellenére, hogy a protestáns hagyományban természetesnek tűnik a laikusok szolgálata és aktív jelenléte az egyházi életben, mégsem egészen így alakult a fejlődés iránya. Nem véletlen, hogy már az Egyházak Világtanácsa II. világkonferenciája Evanstonban (1954) elfogadta a laikusok szolgálatának egy nagyobb megbecsülését követelő üzenetét, amelyet ma már minden protestáns egyház prioritásként kezel: „Isten országa legkülső őrhelyein a laikusok állnak. Ők Krisztus misszionáriusai minden világi területen.”⁹¹

A kérdésünk ma az lehet, hogy *mennyire jellemző ez a gyakorlati gyülekezeti, közegyházi életre*. Ha azt nézzük, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyház zsinatában mint legfelsőbb szintű fórumon ugyanannyi lelkési, mint laikus képviselő foglal helyet ma, akkor megnyugtatónak látszik a helyzet. Ha az egyházvezetés gyakorlatára tekintünk, azt látjuk, hogy egyházkerületi szinten a püspök mellett a kerületi felügyelő, egyházmegyei szinten az esperes mellett egyházmegyei felügyelő, gyülekezeti szinten pedig a lelkész mellett a gyülekezeti felügyelő található, akkor ez is erősíti a protestáns egyházi

⁹⁰ Dr. Nagy Gyula: *Dogmatika. Teológiai jegyzet*. Budapest. 1965. 249–250. o.

⁹¹ Idézi: Hanselmann, Johannes: *Isten műhelye – a misszionáló gyülekezet a népegyházban*. In: *Lelkipásztor*. 1986. 162. o. Lásd még: 154–164. o.

struktúra „laikus-barát” helyzetét. Ugyanilyen pozitívum a minden szinten megtalálható presbitériumi, közgyűlési képviselő, amely lehetőséget teremt az egyháztagok aktív részvételére az adott közösség életében. Számos egyéb kezdeményezés (például presbitéri konferenciák, értelmiségi műhelyek és szövetségek stb.) működik nagyon aktívan, sok programmal és lehetőséggel. Mégis aktuális kérdés: a mindennapi keresztyén bizonyoságátételben hol vannak a laikusok?

Rendeteg szervezeti forma újult meg a rendszerváltozás éve óta csak az evangélikus egyházban is Magyarországon. De a gyülekezetek hétköznapijai sokszor mégsem mutatják ennek látható jeleit. Néhány gyülekezet példászerű módon volt képes az elmúlt lassan egy évtizednyi időben arra, hogy a lelkészcentrikus modellből egy „többszolgálós” gyülekezeti típusra váltsón. E modern és életképes gyülekezeti típus ösztönözheti a gyülekezeti tagokat az aktívabb részvételre.

Egy másik jelenségre is fel kell hívnunk a figyelmet a laikus kérdés vizsgálatánál. Szélsőséges megközelítések is léteznek talán éppen a protestantizmus sajátossága miatt az *identitás kérdése és az önértékelés területén*. A laikusok részvételének legfontosabb területe nem a lelkészi jellegű munka átvétele vagy éppen az ebben történő szolgálatvállalás. Döntő fontosságú lenne azonban a megnövekedett infrastrukturális kihívásoknak és a társadalmi szereppel együttjáró elvárásoknak a segítése. Mégis gyakori panasz a lelkészek részéről, hogy a laikus segítő inkább „lelkész” szeretne lenni, nem pedig beteglátogató, gyermekmunkás, missziói munkás vagy egy-egy gyülekezeti beruházás segítője, tanácsadója.

Önértékelési hiányra utal az a bátortalanság, amellyel alábecsüli magát sok laikus egyháztag. Az elmúlt évtizedekben mindenki elveszített valamit a felelősségvállalás bátorságából. A keresztyénségnek a társadalomban elfoglalt, egyre nyilvánvalóbb kisebbségi helyzete is könnyen vezet ehhez a mentalitáshoz: „Nem vagyunk mi már arra képesek az egyházi életben, amire a korábbiak.” Főleg vidéken jellemző ez a visszafogottság és kedvetlenség. Az elbátortalanodott laikus réteg mozgatása, egészséges önbizalmának visszaadása pedig nagyon fontos feladat lenne a megújuló gyülekezeti élet számára Magyarországon.

Az újraindult egyházi iskolák tanárainak aktivitása az egyházi életben ma még egyelőre vágyálom. Külön problémát jelent az egyházi iskolákban tanuló diákok olyan egyházszerető felnőtté történő nevelése, akik szolgálatvállalásra is készek lesznek. A protestáns egyházban is viaskodik egymással a papközpontú és minden zsigerében parókiális gyülekezeti életforma a jövőt és perspektívát mutató modern, misszionáló gyülekezeti típussal. Nehéz elmozdulni abból az állapotból, amelyet 1990-ben megjelent tanulmányában egy presbiter így fogalmazott meg:

„A papközpontú rendszerben a lelkész szinte egyedül oldja meg a gyülekezet valamennyi produktív és képviselői feladatát. A teljesítés lehetséges volumenét is megha-

tározza ezzel. Annyi munka születik, amennyit ő el tud végezni. Ebben a néha teljesen megkövesedett szerkezetben szinte elvárásá, természetes renddé válik a csak egyszemélyes, néhány »ministránssal« támogatott, hivatásos, fizetett teljesítés, míg a többiek a »fogyasztói részvételt«, a gazdasági feltételeket biztosítják... A »mindenes« munkával túlterhelt, csekély lelkési kapacitás szinte lehetetlenné teszi a missziói, hittantanítói és a széles körű pásztori és lendületes rétegmozgalmi feladatok kialakítását...⁹²

Természetesen látnunk kell azt a problémát is, hogy nagyon sok lelkész fejében igen nehezen születik meg az a gondolat, hogy esetleg egy gyülekezeti tag valamelyik részfeladathoz jobban érthet, mint ő maga. A *bizalom és a megbízás* sok esetben hiányzik a lelkészből is. Olykor ez még kommunikációs nehézségekkel is társul. E holtpontról csak annak felismerése lendítheti ki, hogy a gyülekezeti életben egymásra bízottak vagyunk Krisztus vezetése, oltalma alatt. Kevesebb presztizsféltés és több alázat segíthetne rajtunk az egymásratalálás útján gyorsan változó környezetünk kihívásai közepe.

Erre a valóban „új” munkamegosztásra készítetnek azok a változást jelző és igénylő tendenciák is, amelyek egy egészen más jellegű kapcsolatot feltételeznek a klerikusok és a laikusok között az ezredforduló idején. Egy felnövekvő *új nemzedék számára nem lehet a régi és sok esetben inkább „távoltartó”,* mint vonzó és perspektívát rajzoló struktúrával és egyházi magatartással Evangéliumot hirdetni. Mutatja ezt az a sajnálatos tény is, hogy nagyon akadozik a fiatalabb (sőt már a középkorú) laikusok aktív részvétele is az egyházvezetésben, holott erre az evangélikus tradíció és a protestáns egyházértelmezés bőséges lehetőséget adna. Sok gyülekezet küzd gondnok-, presbiter- vagy épp felügyelő-hiánnyal.

A probléma természetesen összetett. Még mindig meghatározóak az elmúlt évtizedek, amikor csökkent a laikusok valóságos szerepe és aktivitása a protestáns gyülekezetben. Ma pedig egyrészt ennek eredményeként, másrészt a korszellem és életstílus folyamánaként kevés kivételtől eltekintve hiányzik közösségeinkben a megfelelően képzett, valóságos áldozathozatalra is kész, fiatal nemzedékhez tartozó laikus szolgálattevő. A fejlődés érdekében fel kellene hagyni a túlzott lelkési gyámkodással, és bátran át kellene engedni szolgálati területeket laikus munkatársaknak. Ehhez lelkési oldalról és az egyházvezetési gyakorlat részéről szükség volna átgondolt programra és felkészítési tervre, nehogy a laikus munkatárs úgy érezze magát, mint akire csak „formai szempontból” (bizonyos előírások és alapelvek betartása miatt) van szükség, de aki szervesen nem kapcsolódik az egészhez (a Krisztus-testhez). E téren nagy elmaradás tapasztalható mind a század első felének magas színvonalú felnőttképzési helyzetétől, mind pedig a modern nyugat-európai protestáns egyházak mai gyakorlatától. De megszívlelendőnek tar-

⁹² Koczor Miklós: *Gyülekezeteink strukturális kérdéseiről... ahogy egy gyülekezeti tag látja.* In: *Lelkipásztor.* 1990. 167. o.

tom témánk végső összefüggése szempontjából azt a gondolkodásmódot is, ahogyan a gyülekezetépítés híres teológusa, Christian Möller heidelbergi professzor ír a laikus gyülekezetvezetőkhez írt könyvében: „Jézus Krisztus gyülekezete többet jelent az istentiszteleten résztvevők gyülekezeténél, többet a megkereszteltek gyülekezeténél is, többet a hívők közösségénél is, többet jelent az egyházi adót fizetők összességénél is. (Ez a gyülekezet) először magáról Jézus Krisztusról szól, aki élete, halála és feltámadása által mindenkié és a nevével minden embert hív: »Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok és meg vagytok terhelve...« (Mt 11,28). A gyülekezethez tartoznak mindazok, akik engednek ennek a hívásnak, de azok is, akik nem ma, hanem talán csak holnap nyitják ki a fülüket és a szívüket. Csak az reked kívül, aki önmagát zárja ki és bezárkózik elszigeteltségébe. De még maga ez a határ sem akadályozhatja meg a gyülekezetet abban (és nem is szabad megakadályoznia), hogy hívja és mindig újra hívja a bezárkóztat, s közben önmaga is újra meg újra megnyíljon Jézus hívó szava előtt.”⁹³

Az alap okra pedig a klasszikus igazságot el nem felejtvé kellene mindig gondolnunk: „Az apostoli egyház létét annak az ősi mozgalomnak köszönheti, amelyet Jézusnak és az ő Lelkének jövetele váltott ki, és amelynek első tanúi a tanítványok és apostolok, Mária és sok más, az Újszövetségben megnevezett férfi és nő volt. Ez a mozgalom az egyház mint bázismozgalom a hívők egyetemes, kölcsönös és közös papságának formájában folytatódik. Beletagozódni ezt jelenti: a közös elhivatottság alapján egymást buzdítani és inspirálni, feloldozni és bátorítani, egymásban megbízni és egymásra feladatot bízni egymás papjainak lenni.”⁹⁴

4.6.2 A nem lelkészek mint a gyülekezet alakítói és építói

4.6.2.1 A mai gyülekezet vizuális megjelenése

Általánosnak tekinthető az a szemlélet, hogy ha egy gyülekezet sikeréről vagy kudarcáról beszélünk, mindenekelőtt a lelkész munkájára gondolunk. Mintha egy gyülekezet sorsa egyedül csak azon fordulna meg, hogy elég jól végzi-e a lelkész a munkáját. Mintha csupán az egyszemélyes felelősség állna a középpontban, a többi szereplő nem is lenne igazán fontos. Ha ezt a jelenséget közelebbről tanulmányozzuk, azt is megkérdezhetjük, hogy milyen egy mai gyülekezet vizuális megjelenése? Mit mutat meg magából a környezetének egy evangélikus gyülekezet? Mi szembetűnő: a templomi élete

⁹³ Möller, Christian: „Wenn der Herr nicht das Haus baut...”. *Briefe an Kirchenälteste zum Gemeindeaufbau*. Vandenhoeck&Ruprecht. Göttingen. 1994. 30. o.

⁹⁴ Barth, Hans-Martin: *Einander Priester sein. Allgemeine Priestertum in ökumenischer Perspektive*. Vandenhoeck&Ruprecht. Göttingen. 1990. 249–250. o.

az istentiszteletekkel, az odatarozók hétköznapi kapcsolatai vagy az adott társadalmi közösségekben játszott szerepe? Hányan szerepelnek a „vizuális megjelenést” szolgáló képen? Egy szűk vezetői kör? Vagy egy szélesebb, nagyobb létszámú, aktív csoport? Esetleg egyetlen személy portréja lenne a kép?

Tágíthatjuk ezt a kérdést tovább is: milyen létszámmal és milyen minőséggel vagyunk jelen a közéletben mint evangélikusok? Miről válunk ismertté, elismertté, esetleg elfogadottá a környezetünk számára? Mennyire vagyunk oly módon jelen, hogy oda is figyeljenek a szavainkra, tetteinkre, és kíváncsiak legyenek a közösségünk értékeire? És merre haladunk? Abba az irányba, ahol egyre inkább csak a lelkészek megszólalása, a „klérus” protestáns, evangélikus változata uralkodik, vagy inkább egy szélesebb értelemben vett közösség reprezentációja felé?

El kell gondolkodnunk ezeken a kérdéseken ma. Felfedezhetjük azt a törekvést, hogy egyházunk mint egy szűkülő és kisebb létszámú közösség szeretné megőrizni a régi idők nagyobb reprezentációját. Ugyanakkor szembesülünk azzal, hogy az utóbbi évtizedekben több jelenség nemhogy növelte volna, hanem inkább csökkentette az erőnket. S ennek természetes következménye, hogy hiába törekednénk többre, csak a mai létszámnak és erőnek megfelelően lehetünk jelen reprezentációs helyzetekben a környezetünkben. Ezek a magyar evangélikusságra vonatkozó általános megállapítások továbbvihetők egy-egy gyülekezeti élettér mai kérdéseire is.

4.6.2.2 A nem lelkészi gyülekezetalakítók hiánya

Az egyik oldalon talán egyre magabiztosabban mondhatjuk ki, hogy megszűnt (vagy megszűnőben van) a lelkészhiány. Azonnal hozzá is tehetjük azonban, hogy jelentős hiány mutatkozik a nem lelkészi gyülekezetalakítók és gyülekezetépítők terén. Könnyű megfogalmazni, sőt teljesen, apró részletekig kidolgozni egy egyházi struktúrát a maga polcaival; fokozataival, állványzatával és funkcióival egy bőséges létszámú civil, nem lelkészi szolgálatvégző kör számára, de roppant nehéz megtalálni a feladatvállaló, arra felkészült és maga előtt perspektívát is látó civil személyeket. Nem kevés gyülekezet küzd ma azzal a feladattal, hogy találjon közszerepet vállaló és a gyülekezet építésén aktívan dolgozó nem lelkészeket, hogy el tudjon rugaszkodni a magányos lelkész körüli passzív gyülekezeti modelltől egy többszereplős modell irányába. De a különböző közegyházi szinteken sem egyszerű a nem lelkészi oldal utánpótlása, mert fogy azoknak a száma, akik a közéleti élettereken ismertté váltak, egyházi területen pedig szolgálatot tudnának és akarnának vállalni. Ennek a folyamatnak vannak olyan jelzései, amelyek rámutatnak egy új hiányterületre az egyházi életünkben: a nem egyházi alkalmazásban álló, de az egyházi szolgálatokban fontos szerepet betöltő, nem lelkészi gyülekezeti tagok hiányára. Más szóval úgy is kifejezhetjük ezt, hogy hiányzanak a társak, a partnerek, a segítők, és ez a hiány egyre kiáltóbbá válik, hiszen növekvő kihívásokkal kell

szembenéznünk. A hiányt olyan hétköznapi összefüggésben is tapasztaljuk, mint a feltűnően hosszúra nyúló templomi hirdetések, amelyekben a lelkész egy-egy feladatra aktív segítőköt keres. (Talán néhány évtizede ki sem hirdettek ilyen kéréseket, mert szégyen lett volna a gyülekezetre, ha templom körüli munkára, a szeretetvendégségi terem előkészítésére, vagy sütemények készítésére hosszadalmasan kellett volna a gyülekezeti tagokat kérni...) Ehhez hasonlóan oldalakat írunk a gyülekezeti lapban arról, hogy látogatói, beszélgetői, kísérői vagy éppen a templom, az istentisztelet rendjét őrző, előkészítő és rendet teremtő szolgálatra „vállalkozókat” keresünk. Nehezen talál a lelkész segítőt már a gyülekezeti élet leghétköznapiabb funkcióihoz is.

A klerikalizálódás erősödő folyamatának talán vannak objektív okai is a magyar evangélikus egyházi (gyülekezeti) múltban, pl. elszokott a gyülekezettől, a rendszerváltás előtt „nem mert” vagy „nem tudott” aktív szerepet vállalni tanár, orvos, ügyvéd vagy alkalmazott. Hiába múlt el 12-13 év, nagyon lassan mozdul el a gyülekezeti élet a nem lelkészek aktivitása felé. Ma rendkívül nagy különbség van a nem lelkészi aktív körrel rendelkező gyülekezet és a tradicionálisan lelkészközpontú közösség életképessége között. Gyülekezeti élet építéséről, alakításáról csak akkor és ott beszélhetünk igazán, ahol növekedő nem lelkészi aktivitás jelenik meg és kínálja fel a gyülekezet tradicionális és kívülálló körének a korszerű, új kapcsolódási lehetőségeket.

4.6.2.3 *Bekapcsolódás a gyülekezeti közösségbe*

Világszerte egyre elfogadottabbá válik egy lelkigondozói jellegű és a személyesség atmoszférájára fokozottan építő gyülekezetmodell. Ezt a modellt azonban képtelenség elérni a nem lelkészi aktivitást nélkülöző, hagyományos gyülekezetekkel. Hiszen minden személyes lelkigondozás csak akkor válik eredményessé, ha van közösség, ahova be lehet kapcsolódni. A konfirmáció – serdülők és fiatalok életében egyaránt – csak akkor marad „életre szóló”, ha van hová kötődni az ünnep utáni hétköznapiakban. A vasárnapi igehirdetés is lehet minden szempontból kifogástalan, briliáns, ha nincs kötődési pontja a civil élethez, erejét veszti, és nem hat igazán tovább. Ezekben az összefüggésekben pedig nagy szükség van a nem lelkészi és „nem alkalmazotti” (nem egyházi alkalmazásban álló) réteg aktivitására.

Kérdésünk így is továbbgondolható:

- Van-e közösségi élet a lelkészi szolgálathoz kötött alkalmakon kívül is a gyülekezetben? Van-e olyan közösségi alkalom, amely a gyülekezet nem lelkészi tagjainak munkájával valósul meg?
- Létezik-e olyan kommunikáció a lelkész és a nem lelkészi csoport képviselői között, amely mozgósít egy minden kétséget kizáróan segítőt, motiváló erőt? Munkálja-e ez a kommunikáció a gyülekezet fejlődését, és rendelkezik-e kölcsönös bizalmi alappal?

- Működik-e élő, bizalmi és felelős segítői kör a gyülekezet tagjai között úgy, hogy azt nem egy központi, lelkész irányította szervezés hozza létre, hanem spontán kapcsolódásokban fejlődött ki, nem lelkészi alapokon? Nem tart-e a lelkész a túlzott szereppel rendelkező nem lelkészi aktivitástól?
- Mozog-e a nem lelkészi gyülekezeti tagok kisebb vagy nagyobb csoportja olyan gyülekezeten kívüli területeken, ahol a gyülekezet önmagán túlmutató szolgálata bontakozik ki?

4.6.2.4 Mikor válhatnak a gyülekezet alkotóivá, építőivé a nem lelkészek?

Első feleletünk ez lehet: akkor, ha a gyülekezet elsősorban közösség, ennek a nagyon egyszerű szónak a teljes mélységében. Hans Küng erőteljesen érvel amellett, hogy az egyház sohasem privatizálható, mert az „egész nép” Istentől kapott elhívása a létalapja. Olyan közösségre kell gondolni, amely számol a nem lelkészi alkotók sokszínűségével, és alkalomról alkalomra, feladatról feladatra épül egymást vállaló, testvéri közösséggé. „Ha az egyház Isten népének tekinti magát, akkor ebből világosan következik, hogy sohasem csupán valási gondolkodásukban azonosan hangolt emberek szabad egyesülése. Az egyházat valójában mindig és mindenütt a minden ember üdvösségét akaró Isten előzetes szabad kiválasztása és elhívása hozza létre. Nincs egyház Isten szabad kegyelme és szeretete nélkül.”⁹⁵

Mai kontextusunkban úgy is megfogalmazhatjuk ezt, hogy a nem lelkészek akkor válnak a közösség építőivé, alakítóivá, ha ezt az Istentől eredő közösségre szóló meghívást élik meg a gyülekezetben. Vagyis ha nem egy intézmény tagjai csupán, hanem egy Isten elhívására épülő közösség, ahol a kezdetektől igaz, hogy „sokszor az egymással sokszorosan ellenérdekű csoportosulások tudtak egymással egyesülni: zsidók és pogányok, szabadok és rabszolgák, férfiak és nők.”⁹⁶ Ez a befogadó és a másik emberre igényt tartó nyitottság elengedhetetlen feltétel ma is annak érdekében, hogy építkezésről, alakulásról és fejlődésről lehessen szó. Az elszigetelődés vagy a bezárkózás éppúgy árt a gyülekezetépítésnek, mint a túlzott törvényeskedés és a testvérietlen, kemény, kioktató önzés.

Mennyire számolunk annak valóságával, hogy olyan közösség a gyülekezet, ahova Isten határtalan meghívása alapján lehet megérkezni? Az ilyen közösség ugyanis nem tud lemondani arról, hogy sokszemélyes, szolgáló, nem lelkészi aktivitás jellemezze. Éppen a határtalansága miatt. Természetesen nem a közösség önmagában az érték, hanem az a közösség, ahol a gyülekezeti életformában átélhetővé válik a „communio sanctorum”, de nem csupán az ünnepi pillanatokban, hanem a hétköznapi valóságában is. Ha Bonhoeffer megfogalmazására gondolunk, azt kell mondanunk, az a hely és olyan közösség a gyülekezet, ahol a hit válik megélhetővé. Az a cél, hogy „az embereket

⁹⁵ Küng, Hans: *Mi az egyház?* (Ford: Tekus Ottó) A fordító kiadása. Győr. 2001. 85. o.

⁹⁶ uo. 87. o.

bevezessük az Isten gyülekezetének hitébe, ahelyett, hogy élményeket akarnánk kipréselni belőlük, amelyek nem segítenek; ott azonban, ahol a hit a »sanctorum communio-ban« (a szentek közösségében) megtalálható, oda maguktól belépnek.⁹⁷ Erre a megállapításra építi fel Christian Möller azt a tételét, hogy a gyülekezeti közösség sohasem erőltethető, és parancsszóra sem valósítható meg. Egyéb közösségektől általában az különbözteti meg, hogy nem abból a világos határállításból él, ami felismerhetővé teszi, ki a barát és ki az ellenség, hanem középpontjában az a Jézus áll, aki szüntelenül és mindenkit hív. (Jn 6,68k) Ő nemcsak az egymás iránti szeretetet parancsolta meg, hanem az ellenség szeretetét is (Mt 5,44). Ezzel a keresztyén szeretetnek olyan hatalmas sugarat ad, hogy megvalósulásához egy zárt közösség nem elegendő...⁹⁸ Elgondolkodtató az a két itt idézett bonhoefferi mondat is, hogy „aki nem tud egyedül lenni, óvakodjon a közösségtől” és „aki nincs közösségben, óvakodjon az egyedüllétől”. A keresztyén közösség a gyülekezetben nem a menekülés céljából jött létre.⁹⁹

Ezt a személyes életek megújulására segítő közösséget nem újonnan kell létrehozni. Ez létezik, csak újra rákell találunk a gyülekezetekben. Napjainkban talán éppen azon az úton, hogy a nem lelkészi missziói lendület növekedjen. Mindenki a saját élettörténete és egyéni ajándéka alapján válik képessé arra, hogy kilépjen a bezártságból, bátorságot nyerjen, és ne egy beszűkült, zárt közösségű gyülekezetbe húzódjon vissza. Mert nem befelé forduló egyházban, és nem önmagával exkluzív módon foglalkozó gyülekezetben gondolkodunk, hanem a meghívás szélességére építő, a távoliakra szóval és élettel egyaránt hatni tudó, életerős közösségben, vagyis befogadó gyülekezetmodellben.

4.6.2.5 Ütközések és egymásra találások a gyülekezetben

Nem könnyű áttekinteni az utolsó másfél évtized változásait a témánkkal kapcsolatban. Ha lelkészi oldalról közelítünk, akkor kétféle véleménnyel találkozunk leggyakrabban. Egyik arról panaszkodik, hogy alig sikerül valakit aktivizálni a gyülekezetben mint nem lelkészi segítőt, mert mindenki inkább elvár, elfogad, csak ne kelljen megszólalnia vagy aktívan közreműködni. A másik vélemény pedig a panasz: annyira elhatalmasodott a nem lelkészi aktivitás a gyülekezetben, hogy lelkészi irányítás, lelkészi döntés vagy lelkészi tekintély már szinte nem is létezik.

A nem lelkészek részéről is érkezik jelzés arról, hogy mit enged, vagy nem enged meg

⁹⁷ Dietrich Bonhoeffer: *Sanctorum Communio*. München. 1986. 192 kk o. Idézi: Christian Möller: *Ha az Úr nem építi a házat...* Göttingen, 1994. (Fordította: Dr. Sándor Elek) Nemzetközi Teológiai Könyvsorozat 57. kötet. 2002. 40–44. o.

⁹⁸ Dietrich Bonhoeffer: *Gemeinsames Leben*. DBW5. München. 1987. 65 kk o. Idézi: Möller, Christian: *Ha az Úr nem építi a házat...* Göttingen. 1994. (Fordította: Dr. Sándor Elek) Nemzetközi Teológiai Könyvsorozat 57. kötet. 2002. 40–44. o.

⁹⁹ uo.

a lelkész, hogy mennyire veszi komolyan a világiak értékét és mekkora teret ad cselekvésüknek a gyülekezetben. A mindenkinél mindent jobban tudó, illetve a kisebbségi komplexussal küzdő, bizonytalankodó lelkész jelenti a két végetet a nem lelkészi aktív szerepre vállalkozó gyülekezeti tagok vélekedésében. Talán átöröklődött az a mentalitás is, ami az elmúlt évtizedek idején honosodott meg, és úgy tekint a lelkészre, mintha diplomája nem is lenne egyenértékű más diplomával, következésképpen nem is kell olyan komolyan venni magát a személyt, sőt a tisztséget sem. Ilyen alaphelyzetekből indulnak el és növekszenek a súrlódások a gyülekezetekben. Az ütközési pontok általában a vezetés, irányítás és a döntéshozatal területén alakulnak ki. A szerepek tisztázása sok esetben nem történik meg, egymás szerepének megszerzése vagy a felcserélés maga gerjeszt konfliktusokat. Nehéz elfogadható jelenségnek tekinteni azt a törekvést, ahogyan ma igen gyakran a világiak, a nem lelkészek lelkésszé szeretnének válni, de legalább lelkészi jellegű tevékenységet végezni. Ezzel a folyamattal egy bizonyos klerikalizálódás következik be, azaz „elpaposodnak” a nem lelkészi aktív gyülekezeti tagok, és lényegében elveszíti az egyház a civil vezetői utánpótlását és nélkülözhetetlen, értelmiségi tagjait. És ez nem csupán gyülekezeti szinten jelentkezik, hanem más egyházszerkezeti „magaslatokon” is. Erre a bonyolult helyzetre utal Tomka Ferenc a Vigiliában megjelent tanulmányában, azokat a lelkipásztori teendőket vizsgálva, amelyeket a világiak is gyakorolnak, gyakorolhatnak. „Az utóbbi évek lelkipásztorkodástana azzal a kérdéssel kapcsolatban is, hogy mi a világiak helye az egyházban sok olyan szempontot vetett fel, amelyek a világiak konkrét lelkipásztori teendőire, vagy éppen ezek akadályozottságára utalnak. Ilyen címszavak szerepeltek, mint:

- világiak társfelelőssége,
- önállósága,
- együttműködés,
- részesedés,
- kollegiális-társas vezetés stb.

E témák nem kevés kérdést, vitát, feszültséget váltottak ki. A világi lelkipásztori munkatársak e témában elhangzott nyilatkozatai nem kis részben bizonytalanságról tanúskodnak. Úgy érzik, hogy maga a papság vagy egyházi vezetőség nem eléggé akarja, tudja végrehajtani mindazt, amit például a Zsinat vagy az egyházi előírások a világiak jogairól, egyházban, lelkipásztorkodásban elfoglalt helyéről mondanak.”¹⁰⁰

Az a bizonytalanság, ami a katolikus egyházi helyzetelemzésben szerepel, azt gondolom, általános jelenségként is értelmezhető, evangélikus vonalon is, a gyülekezeti

¹⁰⁰ Tomka Ferenc: *A laikusok szerepe az egyházban*. In: *Vigilia* 2003/2. 112. o.

munkatársak, a presbiterek vagy egyes munkaágak vagy funkciók nem lelkészi végzői, betöltői között. Az egyetemes papság elvének egészséges érvényesülése ma sok területen egyáltalán nem érezhető. Visszaszorult vagy csökkent a létszáma azoknak a gyülekezeti tagoknak vagy önkéntes munkavégzőknek, akik bibliaköröket vezetnek, vagy családi, esetleg egy-egy utcára kiterjedő kis sejtyszerű közösségeket gondoznak. Az ébredés éveit, az őrállói köröket nem sírhatjuk vissza, a nosztalgizálás nem segít rajtunk. Ugyanolyan eszközökkel nem lehet ma fejlődést elérni, mint évtizedekkel ezelőtt, de az biztos, hogy egy komolyabb nem lelkészi, laikus áttörés nélkül nem lehet megújuló gyülekezetekről beszélni a jövőben. A kérdéseink itt így is aktualizálódhatnak:

- Kap-e motivációt az egyházi fenntartású iskolába járó fiatal az aktív egyházi közéletiségre?
- A konfirmációi oktatás és gyakorlat eljut-e odáig, hogy gyülekezeti jövőt, felelősséget és „álmokat” lássanak maguk előtt a fiatalok, hogy szerepet keressenek és találjanak önmaguk számára a gyülekezetben?
- Van-e tudatos és átgondolt, utánpótlást érintő terve, programja és iránya az alkalmainknak? (A különböző generációk más nyelvet használnak, más zenét énekelnek, hallgatnak; az egymással való kapcsolatépítésnek mások a formai és tartalmi jellemzői ma. Megfelelő teret kapnak-e a különböző generációk a gyülekezeti alkalmakon?)
- Miért szűk azoknak a közéleti szereplőknek a listája, névsora, akik az egyházban is aktívak, és akik fontos feladatokra a saját szakterületükkel, ismereteikkel is hajlandók bekapcsolódni?
- Mi az oka annak a kitapintható elkülönülésnek, ami a lelkészi munkavégzés területén érzékelhető? Miért marad a gyülekezeti lelkész egymagában, vagy jobb esetben miért a lelkésztársaival folytat inkább számottevő dialógust, mint a környezetében élő, érintett, érdeklődő, aktivizálható, megfelelő lelkületű és szellemi színvonalú (nem lelkész) hívekkel?

Ezekre a kérdésekre azért is kell keresnünk a feleletet, mert a gyülekezet építésére, illetve magára a gyülekezeti missziói lendületre csak akkor gondolhatunk komolyan, ha vannak olyan nem lelkészek a lelkész körül, akik ezt a maguk természetes és spontán módszerével végzik és vállalják. E nélkül a minden korosztályra kiterjedő „hátszág” nélkül a gyülekezeti élet csak vegetál, leépül, szűkül. A megújulásban sohasem a tradicionális vagy a már sokszor és sokféleképpen kipróbált, régi módszerek segítenek, hanem a váratlan, a meghökkentő, a figyelmet felkeltő és az odaszánást elindító, új megmozdulások; sokszor egészen új gyülekezeti tagok szolgálatán keresztül. A megújuláshoz szükség van egy a mai-nál rugalmasabb, színvonalasabb és átgondoltabb gyülekezetépítési elméletre és gyakorlatra. Ez nem valósítható meg igényes prédikálás, színvonalas alkalmak és átgondolt

tervezés nélkül egyetlen gyülekezetben sem. Csak megfelelő tartalomhoz (minőséghez) lehet hozzákapcsolni a látogató, hívogató és a kívülállókhoz is odaforduló szolgálatot. Ehhez azt is látnunk kell, hogy „nem a paphiány, hanem a hívóhiány az égető gond.”¹⁰¹

Ahogy azt már fentebb is megfogalmaztuk, nem a lelkészek száma a legdöntőbb kérdés, hanem a gyülekezetekben megvalósuló aktivitás mértéke. Elmúlt az az idő, amikor a gyülekezet úgy működött, hogy a lelkész dolgozott, szervezte az életet, a világiak pedig mintegy a nézőtérre foglaltak helyet. A rendszerváltás 10. évében született Blanckenstein Miklós írása, amelyből már fent is idéztünk. „A német minta, hogy a plébánián (lelkészi hivatalban) fizetett civil alkalmazottak serege dolgozzon, nálunk nem valósítható meg; ám nem is ez a lényeg: ahol ugyanis pap és az önkéntes világiak alkotó közösségben dolgoznak együtt – márpedig ez a jövő útja –, ott megoszlanak a feladatok is, és a plébánia (gyülekezet) meghívó erővel is bír.”¹⁰² Ezeknek a gondolatoknak a nyomán feltámad a kérdés, vajon nem intézményesültek-e egyházunkban olyan szolgálatok, tevékenységek, amelyek ezáltal elveszítik erejüket és vonzásukat. Nem hiányzik-e az önkéntesség és a spontaneitás? A túlszervezett és a fizetett alkalmazottak által megvalósított programok nem válnak egykönnyen hitélménnyé a gyülekezet hétköznapjaiban... A gazdasági, pénzügyi alapokra helyezett gyülekezeti vagy egyházi élet olyan lesz, mint egy „vállalat”. A megélhetés forrásává válik, ahelyett, hogy keresztény gyülekezet maradna, azaz másokért élő, spontán, odaadó, tehervállaló közösség. Ez a negatív átalakulás reális veszély egyházunkban akkor, ha nem a nagyságrendünk szerinti és életerőnkhez illő, ahhoz alkalmazkodó struktúrákban próbálunk meg fejlődni.

Jellemzőek az olyan ütközések is, amelyek mögött elhallgatott vagy fel nem dolgozott feszültségek húzódnak meg és teszik nehezzé a nem lelkészi és a lelkészi szolgálattelvők viszonyát. Nem a vádaskodás vagy az egymásra mutogatás a megoldás. Nem is az, hogy egyforma nézet köré összegyűlt, elkülönült csoportok egymást kárhoztassák. Szükséges lenne eljutnunk a közös cselekvés megvalósulásához. Megszívlelhető Tomka Ferenc tanácsa, aki a világiak és a lelkészek kapcsolatát és közös szolgálatát kutatja, és a járható utat abban jelöli meg, hogy „térjünk vissza minden cselekvés alapjához. Agere sequitur esse, állítja a közismert skolasztikus tétel; a cselekvés a létből fakad (annak következménye). Az egyház minden cselekvésének, tevékenységének alapja és gyökere a Jézussal, a Szentháromsággal egyesült volta. S amint ez áll az egész egyházra, érvényes minden kis csoportra, sőt minden egyes papi vagy világi lelképásztorra, minden keresztényre.”¹⁰³

¹⁰¹ Blanckenstein Miklós: *A hit kisugárzása társadalomformáló erő*. In: *Magyar Nemzet*. 1999. október 7. 5. o.

¹⁰² uo.

¹⁰³ Tomka Ferenc: *A laikusok szerepe az egyházban*. In: *Vigilia* 2003/2. 113. o.

Vagyis csak akkor áll helyre egyházi, gyülekezeti közösségünk, csak akkor van elmozdulás vagy megújulás, ha a „közösség lelkisége” képes megújulni.

Az egyházzól, benne a gyülekezetről végül annak a kérdésnek a fényében is el kell gondolkodnunk, hogy presztízsnövekedés vagy presztízsvesztés jellemző-e rá ma. Nem statisztikára gondolok csupán – bár az sem elhanyagolható, hanem inkább azt kérdezem, mennyire tekinti a társadalom, a körülöttünk élő emberek, a keresztény életformát segítő és pozitív értéknek ma. Ez az a terület, ahol a nem lelkészek lelkészekért viselt felelőssége, a civil kontroll egészséges gyakorlása ugyanúgy fontos, mint a lelkészek becsületes szolgálatvállalása és szakmai helytállása a rábízott emberekért. A közelmúltban olvastam egy kívülről érkezett kritikát, egy megjegyzést a történelmi egyházak presztízsvesztéséről, aminek okaként átpolitizáltságukat, a szociális misszió gyengeségét és a népegyházal kapcsolatos nem megfelelő hozzáállást jelölte meg a cikk. A véleménynek, ha éles is, van igazságalapja. A kritikus írás a megoldáskeresést így összegzi: „Ha a hazai történelmi egyházak belátják, hogy minden valódi szellemi érték és tiszta emberi hit válsága egyben a vallás válsága is, akkor nem ellenséget, hanem e világi ügyekben szövetségest látnak mindazokban, akiknek idegen a konzumidióta világrend.”¹⁰⁴

Ez a vélemény is megerősíti a sürgetést, hogy meg kell találnunk a nem lelkészek és lelkészek közös szolgálatának újszerű formáit, mert így nagyobb eséllyel tudunk szembenézni a változatos kihívási helyzettel, amely érzékelhetően körülvesz bennünket. Mennyivel hitelesebben szólalhatnánk meg a legnehezebb politikai, etikai vagy környezet- és egészségvédelmi kérdésekben, ha egy komoly és elismert nem lelkészi szakértői kör tudományosan is megalapozott véleménye segítené az egyház hivatalos megszólalóinak hangját! A közös nyelvre, együttes munkavégzésre és a világ előtti közös megszólalásra pedig csak bizalmi légkörben válik képessé a nem lelkészi és a lelkészi réteg. Ha valamire, a bizalmi légkör megteremtésére sürgető szükség van. Mert abban nem a hierarchia dominál, hanem valóban a „ministerium”, a másokért vállalt felelősségteljes küldetés. Jörg Zink gondolatai hasonlóan sürgetőek: „Gondunk immár nem az, hogy mindaz, amit hiszünk, beleillik-e a mai világba, hanem az, hogy kapcsolatba tudunk-e még lépni azzal az igazsággal, amely nem a mai világ egyik vagy másik területéről származik. Gondunk nem az, hogy a keresztény igazság a mai világ fényében szemlélve jól mutat-e még, hanem hogy érzékeljük-e még egyáltalán a belőle áradó fényt. Nem az általános, szétfolyó kereszténységet keressük, hanem a megismerhető, tömör kereszténységet, de nem pusztán bensőségességre van szükségünk, hanem

¹⁰⁴ Hegyi Gyula: *Az egyházak presztízseről*. In: *Magyar Hírlap*. 2003. márc. 1. 11. o.

olyan bensőségességre, amely kilép a külvilágba, és megvan az ereje ahhoz, hogy átala-
kítsa a keresztények környezetét, és nem csupán azt.”¹⁰⁵

A ma oly sokat emlegetett hitelesség világiak és a lelkészek összefogása nélkül nem érhető el. A lelkészi hitelességnek is része az őt körülvevő világiak jelenléte és aktivitá-
sa. Nem a „fizetett alkalmazottak” számának növekedése, vagy a „megélhetési” egy-
háztagság és lelkészség vezet egy megújuló és a következő generáció számára is vonzó
gyülekezet- és egyházmodell felé, hanem a benne élők odaadása és minden számítástól
mentes, természetes és közös szolgálata.

Témánk felelős átgondolása talán segítene akkor, amikor a nem lelkészek kemény
szavai sértik meg a lelkészeket, vagy a lelkészek magatartása bántja a gyülekezet felelős
és hűséges tagjait. Kölcsönös tisztelet és őszinte egymásra figyelés nélkül szenvednek
a közösségeink. A csendes imádsággal megalapozott, tapintattal és felelősséggel folyta-
tott kommunikáció elengedhetetlen feltétele a gyógyulásnak. A közös nyelvet pedig
minden időben újra meg kell tanulni, nem lehet megörökölni az előtünk élt nemze-
dékektől. A kölcsönös tisztelet, az egymásra figyelés, az egymásért mondott imádság és
a felelős kommunikáció tanulása minden nemzedék saját feladata. Ma sem hanyagol-
hatjuk el.

¹⁰⁵ Zink, Jörg: *Istennel élni. Mindig a keresztyénség kezdetén vagyunk, nem a végén.* Kálvin Kiadó. Bu-
dapest, 2002. 5. o.

TÁJÉKOZÓDÁST SEGÍTŐ IRODALOM

A gyakorlati teológia átfogó tanulmányozásához

1. Boross Géza: *Bevezetés a gyakorlati teológiába*. Károli Gáspár Református Egyetem. Budapest. 1995; *Homiletika*. Károli Gáspár Református Egyetem. 1994; *Poimenika*. Budapesti Református Teológiai Akadémia gyakorlati teológiai tanszéke. 1994; *Szeretetszolgálatunk gyökerei és modelljei*. Karcag. 1995; *Bevezetés a valláspedagógiába*. Károli Gáspár Református Egyetem. 1996; *Biblia és gyülekezetépítés*. Károli Gáspár Református Egyetem. 1998; *Nem beszédben, hanem erőben*. Harmat – Kálvin. 2000.
2. Fekete Károly: *Homiletika*. DRTA. Debrecen. 1993; *Retorika*. DRTA. Debrecen. 1994; *A keresztelelési igehirdetés kérdései*. DRTA. Debrecen. 1994.
3. Groó Gyula: *Gyakorlati teológia IIV. Az Evangélikus Teológiai Akadémia professzorainak előadásai. Kézirat. Budapest. I. kötet: Poimenika. 1971; II. kötet: Katechetika. 1972; III. kötet: Homiletika. 1974; IV. kötet: Liturgia, diakónia. 1977.*
4. Hafenschér Károly: *Igehirdetésünk tartalma és szándéka ma*. Doktori értekezés. Budapest. 1967.
5. Pásztor János: *Krisztus hirdetése a magyarországi református egyházban. Homiletika*. DRTA. Debrecen. 1986; *Misszió a XXI. században*. Velence. 2000; *Liturgia: a magyar református istentisztelet múltja, jelene és jövője a Szentírás világosságában*. Komárno. Calvin János Teológiai Akadémia. 2002.
6. Szabó Lajos: *Időszerű témák és kérdések a gyakorlati teológia területéről*. In: *Lelkipásztor*. 1995/64kk

Homiletika

1. Bohren, Rudolf: *Predigtlehre*. Chr. Kaiser Verlag. München. 1974.
2. Möller, Christian: *Az igehirdetés öröme*. In: *Lelkipásztor*. 1999. 82–85; 122–125. o.
3. Möller, Christian: *Krisztus feltámadt*. In: *Lelkipásztor*. 1999. 28–32 és 68–72. o.
4. Nicol, Martin: *Einander ins Bild setzen: Dramaturgische Homiletik*. Vandenhoeck und Ruprecht. Göttingen. 2002.
5. Szabó Lajos (szerk.): *Keresztmetszet. Igihirdetés-gyűjtemény*. Teológiai Irodalmi Egyesület. Budapest. 1997; *Tükörkép. Igihirdetés-gyűjtemény*. Teológiai Irodalmi Egyesület. Budapest. 1998; *Hulálmhossz. Evangélikus lelkészek igehirdetési az egyházi esztendő ünnepeire 2003–2004*. Luther Kiadó. Budapest. 2003.
6. Zerfass, Rolf: *Nevedet hirdetem. A homiletika alapelemei*. Szent István társulat. Budapest. é.n.
7. „Laikus” *hozzászólások a Keresztmetszet című prédikációs kötet bemutatóján*. In: *Lelkipásztor*. 1998/98–101.

Egyházi média/Publicisztika

1. Balázs Géza: *Médiakommunikáció*. Magyar Rádió. Oktatási Osztály. 1996.
2. Bogdányi Gábor (szerk.): *A templom egere*. Internetről lelképástoroknak. Harmat. Budapest. 2002.
3. Lukács László: *Egyház és kommunikáció: szövetségesek vagy ellenfelek?* In: *Európai Szemmel*. 1997/1.
4. *Média és etika*. Ökumenikus tanulmányi füzetek. 14. szám. Ökumenikus Tanulmányi Központ. 1996. december
5. Nyíri Kristóf: *Bevezetés a kommunikációfilozófiába*. Stúdiumvázlat. In: Nyíri Kristóf – Kovács Gábor (szerk.): *Virtuális Egyetem Magyarországon*. Typotex. Budapest. 2003. 401–438. o.
6. Rüppel, Gert: *Evangelizáció, kommunikáció és ökumenikus tanulási folyamat*. In: *Lelkipásztor*. 2004/56–59. o.

Poimenika/Pasztorálpszichológia

1. Baumgartner, Isidor: *Pasztorálpszichológia*. Semmelweis Egyetem. Budapest. 2003.
2. Benkő Antal Szentmártoni Mihály: *Testvéreink szolgálatában*. Új Ember. Budapest. 2002.
3. Dieterich, Michael: *Pszichológiai és lelképástorkodási kézikönyv*. Szent István Társulat. Budapest. 2000.
4. Hézsér Gábor: *A pásztori pszichológia gyakorlati kézikönyve*. Kálvin Kiadó. Budapest. 2002.
5. Hézsér Gábor: *Pasztorálpszichológiai tanulmányok*. Elméletek, irányzatok, emberkép. Debreceni Református Hittudományi Egyetem. Debrecen. 2002.
6. Szabó Lajos (szerk.): *A lelkigondozás órája*. Alapvetés és irányvétel a lelkési szolgálat mindennapjaihoz. Teológiai Irodalmi Egyesület. Budapest. 2000.
7. Wikström, Owe: *A kifürkészhetetlen ember*. Létkérdések, pszichoterápia, lelképástorlás. Anima. 2000.
8. Möller, Christian: *A lelkigondozó egyház*. Előadások az Evangélikus Hittudományi Egyetem Posztgraduális Tanfolyamán. *Lelkipásztor*. 2000/4–7; 42–47; 85–89; 122–126. o.

Gyülekezetépítés

1. Bütösi János: *Missziológia mint teológiai tudomány*. Debrecen. 1999.
2. Douglass, Klaus: *Az új reformáció. 96 tétel az egyház jövőjéről*. Kálvin Kiadó. Budapest. 2002.
3. Huber, Wolfgang: *Az egyház korszakváltás idején*. Társadalmi átalakulás és az egyház megújulása. Kálvin Kiadó. Budapest. 2002.
4. Möller, Christian: „*Ha az Úr nem építi a házat*” Levelek presbitereknek a gyülekezetépítésről. Lux kiadó. é.n.
5. Szabó Lajos (szerk.): *Gyülekezetpedagógiai füzetek*.
 - *Civil kontroll vagy társszolgálat*. Teológiai Irodalmi Egyesület. 2000.
 - *Mérlegen a lelkész*. Teológiai Irodalmi Egyesület. 2000.
 - *Kezéd rajtunk*. Teológiai Irodalmi Egyesület. 2000.
 - *Biztos, védett kikötő – A szent és profán korunk egyházművészetének tükrében*. Evangélikus Sajtóosztály. 2001.
5. Szabó Lajos: *A tanítás szerepe a gyülekezetépítés tükrében*. Doktori disszertáció. Budapest. 1992.

Katechetika/Valláspedagógia

1. Baldermann, Ingo: *A Biblia, a tanulás kézikönyve*. A bibliai didaktika alapjai. Kálvin Kiadó. 2003.
2. Bodó Sára és ifj. Fekete Károly (szerk.): *Katechetikai és valláspedagógiai szöveggyűjtemény*. Debreceni Református Hittudományi Egyetem. Debrecen. 2001.
3. Gottfried Adam: *Az evangélikus nevelés felelősségének tudomásulvétele a gyülekezetben az iskolában és a társadalomban*. *Lelkipásztor*. 1999/330–331; 373–375. o.
4. Németh Dávid és Kaszó Gyula (szerk.): *Vallásdidaktikai szöveggyűjtemény*. Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara. Budapest. 2001.
5. Schweitzer, Friedrich: *Vallás és életút*. Kálvin Kiadó. Budapest. 1999.
6. Schweitzer, Friedrich: *Európa – kihívás a valláspedagógia számára*. *Lelkipásztor*. 2000/442–447. o.
7. Szabó Lajos: *A megerősödés időszaka és iránya*. (A protestáns nevelés és iskolaügy maradandó és változó értékei) *Lelkipásztor*. 2000/47–52. o.
8. Szabó Lajos: *Mai kihívások a hitoktatás terén*. In: *Lelkipásztor*. 1997/179–182. o.
9. Szabóné Mátrai Marianna: *A Biblia a katechézisben*. In: *Lelkipásztor*. 1998/289–291. o.
10. Tamminen, Kalevi – Vesa, Laulikki – Pyysiäinen, Markku: *Hogyan tanítsunk hittant?* Vallásdidaktika. Evangélikus Sajtóosztály. Budapest. 2001.
11. Zsugyel Adél: *A konfirmáció oktatás anyaga*. In: *Lelkipásztor*. 1998/402–406. o.

Liturgika

1. *Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára*. Összeállította és átdolgozta: D. Dr. Pröhle Károly. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya. Budapest. 1963. és 1986.
2. Dobszay László: *Jegyzetek a liturgiáról*. Új Ember. Budapest. 2001.
3. Finta Gergely: *Kapcsolatok Magyarország és Európa között a 17. századi orgonairodalom tükrében*. In: *Socia axultatione*. Budapest, 2003. Szerk.: Dobszay László és Papp Ágnes. 271–282. o.
4. Finta Gergely: *Az orgona helye az evangélikus templomban*. In: *Magyar Egyházzene* (10. évf.) 2002–2003/2–3. szám. 197–212. o.
5. Finta Gergely: *Liturgikai konferencia a Deák téren*. In: *Magyar Egyházzene* (4. évf.) 1996–1997/2. szám. 254–256. o.
6. Hafenscher Károly, ifj.: *A keresztény istentisztelet*. Bevezetés, alapvetés, történeti vázlat, liturgikus év. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Egyházzenei Tanszéke és a Magyar Egyházzenei Társaság. 1999.
7. Jánossy Lajos: *Az egyházi év útmutatása*. Szerzői kiadás. Sopron. 1944.
8. Pásztor János: *Liturgika*. A magyar református istentisztelet múltja, jelene és jövője a Szentírás világosságában. Calvin János Teológiai Akadémia. Komárno. 2002.
9. Vármagy Antal: *Liturgika*. Szertartástan. Az egyház nyilvános istentisztelete. Lämpás Kiadó. Abaliget. 1995.

Egyházjog

1. Boleratzky Lóránd: *A magyar evangélikus egyházjog alapjai és jogforrásai*. I. rész. Ordass Lajos Baráti kör. Budapest. 1991.
2. Boleratzky Lóránd: *Magyar evangélikus egyházjog*. II. rész. Ordass Lajos Baráti kör. Budapest. 1998.

3. Erdő Péter: *Az egyházjog forrásai. Történeti bevezetés.* Budapest. 1998.
4. Fabiny Tibor: *Az evangélikus egyházjog történetének vázlata 1523–1945.* In: Rácz Lajos (szerk.): *Felekezeti egyházjog Magyarországon.* Unió kiadó. é.n.
5. Galli István: *Az egyházjog oktatása mai szemmel.* In: *Lelkipásztor.* 1999/404–405. o.
6. *A Magyarországi Evangélikus Egyház törvényei.* In: *Evangélikus Közlöny.* A Magyarországi Evangélikus Egyház Hivatalos Lapja. Különszám. 2003. augusztus. 1.
7. Szuromi Sz. Anzelm: *A katolikus hit rendszere.* Szent István Társulat. Budapest. 2004.

Megjegyzés: A kiadványban felhasználásra került dr. Szabó Lajos: *Teológia és praxis* című tanulmánya a <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu> címen elérhető internetes oldalról.

JEGYZETEK

JEGYZETEK

JEGYZETEK

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója
Budapest, 2010

www.lutherkiado.hu

Felelős kiadó: Kendeh-Kirchknopf Péter

Szöveggondozó: Gömböcz Elvira

Műszaki szerkesztő és borítóterv: Galgóczi Andrea

A táblaborító *Jézus és a tanítványok* című kép

(Bury Biblia 1121–1148. Corpus Christi College, Cambridge)
részletének felhasználásával készült.

Nyomdai kivitelezés: Mondat Kft. www.mondat.hu

Felelős vezető: Nagy László

ISBN 978-963-9571-18-1